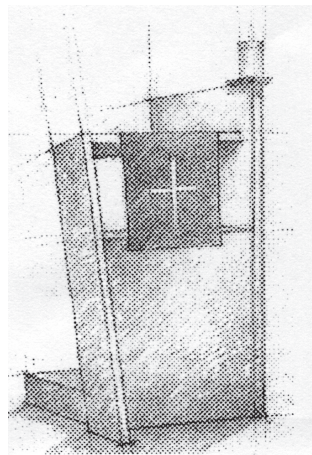

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
VII. évfolyam 1. szám 2008. húsvét

Halálon innen, poklon túl

Ahogy az angyalok, a mennyország, úgy a pokol sem izgatott önmagában. Dante bugyrait anyám sokszor idézte, és sohasem hagyott kétséget afelől, hogy bár oda sokan kerülnek, és méltán, a mi jussunk az örök élet. Ezt nem mi választottuk magunknak, erre rendeltünk, ahogy sorsunkká lett sokfajta üldöz-

tés és nyomorgatás, az üdvösség is szükségszerűen osztályrészünk. Hiába gyötörte családunkat három nemzedéken át az élet, aki helyt áll, azé az üdvösség. Ahogy öregedett, egyre kevesebbet hallottam tőle a reinkarnációról meg a purgatóriumról meg a többi bűbajos eretnekségről. Már senkit nem kívánt pokolba, s megértette: a történelmi igazságtétel merő önvigasztalás csupán. Az időben nincs igazság, csak a végső kudarc elővételezése. Ami van, többnyire csak a megismételhetetlen és helyrehozhatatlan múlt jele. Ami van, szellemi és morális tehetetlenségünket vagy éppen bűneinket teszi nyilvánvalóvá: nincs sem erőnk, sem lehetőségünk azzá válni, amire vágytunk. Az ember sorsa nem a bővölködés és a kiteljesedés önmaga és felebarátai öröme, hanem a megállíthatatlan elszakadás léte alapjától. Hiába minden, menthetetlenül az ítéletre érlelődünk.

Karácsony vigíliáján még egyszer, utoljára prédikált, 2004 húsvétján még el tudott jönni a békási templomba, de a pünkösdot már nem élte meg. Könnyű szívvel halt meg, már nem kárhoztatta önmagát.

* * *

Az örökkévalóság és a halál tökéletesen ellentmondanak egymásnak. A halál, ahogy Paul Tillich látja, „kívül esik” az örökkévalóságon. A halál kudarc, az ember életének végső és teljes csődje, megrekedés az időben. A legszemélyesebben fenyeget mindnyájunkat, akik foggal-körömmel kötődünk ahhoz, ami van és történik. Bárcsak igaza lenne Órigenésznek, s minden idői valóban megtérne ahhoz, akiből véteztett, az Örökkévalóhoz: apokatasztáziszis panton. Az üdvösség nem lehet részleges. Csak perverz lelkű evangelizátorok fenyegetőznek az örök halállal és bűnhődéssel, hogy legalább maguknak megőrizték a vallási és az erkölcsi döntések komolyságát. Népszerűségük csak azt bizonyítja, mily sokan kétségkednek végső sorsunkat illetően. Pedig csak a halál van. Megáll a szív, a légzés, az agy, s egyszerre minden múlttá lesz: megváltoztathatatlaná és megváltottá. Nincs örök halál, de nincs újjászületés sem. Szimbólum ez is, amelyből hiányzik a szubjektum identitása. És nincs tisztító tűz sem, hiszen ki gondolhatná közülünk, bárkit is jobba tehet a szenvedés végtelenítése. Sőt Lutherrel együtt vallom én is, a szenvedést a megtapasztalt kegyelem miatt lehet elviselni. Sziszüphoszt nem gondolhatjuk boldognak. S mi végre az idő akár a pokolban, akár a tisztító tűzben: a mérhetőnek nincs értelme a test nélküliben.

* * *

A pokol a kétségbeesés szimbóluma. „A pokol a másik ember” – idézte sűrűn a 70-es évek derekán az akkor még teológiai docens Harmati Béla Jean-Paul Sartre *Zárt tárgyalás* című drámáját, melyet 1945-ben írt az egzisztencialista filozófus. Amíg élünk, mindig a többiek mondják meg, kik is vagyunk. A másik ember könyörtelen pillantása leplez le minket, nyilvánvalóvá téve rütségünket vagy szegyenünket. A balga és hiú ember akár egész életén át mondogathatja magának, hogy nem az, aminek mondják, s nem annak látják, amilyen

ő valójában. De a pokol éppen abban áll, hogy újra és újra meg kell hallanunk, kinek mondanak minket az emberek. Sartre drámájában szüntelenül ég a villany egy bezárt ajtajú szállodai szobában, amelyben három olyan ember él együtt, akik annak előtte sohasem látták egymást. A szereplők egyike azt üvölti: „Nyissátok ki, nyissátok ki, az istenért! Mindent vállalok, a spanyolcsizmát, a harapófogót, a forró ólmot, a hüvelykszorítót, a nyakvasat, mindent, ami éget, ami tép, igazi szenvedést akarok...”. De hiába, „... nincs szükség tüzes rostélyra: a pokol – a Többiek”.

Ez a régi, harmincéves történet jutott az eszembe, amikor januárban megláttam az évekkel ezelőtt már a püspökség terheit is letevő egykori tanár nevét a pesti lelkészek nekem írt közös levelének alján: Harmati Béla sk. Így. Bár azt sem értettem, hogy a jó szándékúnak láttatott politikai pamfletet Gáncs Péter püspök miért jegyezte hasonlóképpen, az ő jámborságában sohasem kételkedtem. Szelíd határozottsággal mindig tudatosította bennem: idegenkedik a politikától. Bizonytalán ez esetben is jólelkűsége áldozata lett. Sajnálom, mint azokat, akik az úton óvatlanul négy lábú barátaink kakájába lépnek... De Harmati Béla nem csak idézte, értette is Sartre szavát: „Ki-ki maga a másik kettő hóhérja.” A pokolból nem lehet nyugdíjba menni.

A pokol az ítélet feltámadása. Az ítéletnek csak itt, ebben az életben van értelme, a műveink felett. S akinek vannak művei, el is veszi azt. Leleményünk és vágyaink alkotásra ingerelnek, s aztán a művek elidegenednek tőlünk. Még a gyermekeink is. Ha egyáltalán van valami fejlődés, érlelődés az ember életében, az az általa teremtetektől való elszakadásban valósul. Míg el nem jön az a pillanat, amikor attól is meg kell válnia, amit nem ő hozott létre: önmagától. Bizony igaz a Prédikátor szava: „mert jobb az élő eb, hogysen a megholt oroszlán. Mert az élők tudják, hogy meghalhatnak, de a halottak semmit sem tudnak, és azoknak semmi jutalmok nincs többé, mivelhogy emlékezetük elfelejtetett. Mind szeretetök, mind gyűlöletök, mind gerjedezésök immár elveszett; és többé semmi részök nincs semmi dologban, amely a nap alatt történik. [...] Valamit hatalmadban van cselekedni erőd szerint, azt cselekedjed, mert semmi cselekedet, okoskodás, tudomány és bölcsesség nincsen a Seolban, ahová menendő vagy” (9,6–8.12). A Seol nem a pokol, de nem is a feltámadás helye. A Seol az Örökkévaló hiánya És a többi néma csend? Nem, a többi kegyelem.

Donáth László

DSIDA JENŐ

Circumdederunt me...

Valahol itt van köztünk a pokol,
kénköves lángjai itt lobognak
magosan és láthatatlanul.
S olyan gyanútlan, olyan kék az ég!

Én magamról nem is beszélek.
Hiszen, hiszen tudom régóta már,
hogy patakozó, nyílt sebe vagyok
a szívenszúrt, a nyomorult világnak.

Jaj, hol van a tündérkirálynő,
hol van dióbarna két szeme,
mely után hadonászva futottam
ólmnehéz, esztelen kábulatban?

És hol vannak a nyugodt, szép napok?
Hol van a végtelen-nagy sima tó,
melynek tükrébe bámulhatnánk,
mint bölcs és nyugalmas hindú papok?

Csak a viharzó szomorúság maradt.
Holt férget hiába csókol március,
engem is hiába glóriáz a nap
s ma már ajkam is hiába csókolják.

Valahol itt van közel a pokol,
lángjai lobognak láthatatlanul.
És fel-felsírnak a kemény kövek
imbolygó, nesztelen lábam alatt.

Nyúlfark

Tudom, mostanában nem túl szerencsés választás az eszmékhez a hozzájuk vezető genealógiai úton közelíteni, nekem a nyúl farkáról általában mégis eszembe jut a nyúl maga. Akármilyen lehet: szürke vagy fehér, szelíd vagy félelmetes, bak vagy nőtény, házi vagy vad, húsvét előtti ép vagy post festa tépett. De legyen rajta a farka. Mert a nyúl farka *külön* – szolgálja bár gazdáját kiválóan slusszkulcstartóként, ruhadíszként vagy púderpamacsként – rettenetes, félrevezető, hazug vagy értelmezhetetlen látvány.

Valahogy így van ez a pokollal is. Egy önmaga függetlenségét hirdető pokol-kép szemlélése aspektusainak megfelelően különböző lehet. A racionalistának értelmezhetetlen, az érdeklődőnek félrevezető, a bentlívőnek rettenetes és a kinnrekedtnak hazug. Korunk begyakorlott mítosztalanítóiként pedig mindannyiunk számára tréfás. Ahogy az első pillanatban a nyúlról leválasztott nyúlfark is annak tűnhet.

A pokollal kapcsolatos kérdések legmegalapozottabb teológiai feldolgozásának jellemző vonása napjainkban, hogy sokkal kevesebb szó esik bennük a pokolról magáról, mint az odavezető teológiai összefüggésekről. Vannak persze kivételek is: képfogyasztó kultúránk nagy étvággal veti rá magát a láttatás-ipar termékeire, és ezt a csapdát nem minden esetben van erejük elkerülni az alkalmazott teológiáknak. Ilyenkor – legtöbbször *hátha elmegy* alapon – itt-ott bekerül a közvéleménybe egy-egy újabb magánkinyilatkoztatásból, missziói felbuzdulásból, erkölcsjavító szándékból vagy egyházi tekintélytől származó pokol-kép, amelyre mint jelenségre a nyúlfarokról eddig mondottak vonatkoznak. A farkat és állatot együvé tartozónak gondoló neves teológusok azonban egyetértenek abban, hogy a pokolról a kérdés természete szerint *nem* mondható semmi megnyugtató és végleges, illetve *ami* mondható, az vagy nem a pokolról szól, vagy szükségszerűen ellentmondásos.

A meghatározó evangélikus teológusok általában nem értenek egyet a felvilágosodásnak azzal az igényével, hogy a pokol létezését mint alaptalan mítoszt elutasítsuk, de azzal sem, hogy a bibliai szó szerinti-töredékes értelemben értsük vagy a teológiatörténet különböző állomásaihoz tartozó kép szerinti értelemben vegyük komolyan. Súlyos érvként szerepel itt az egyik oldalon, hogy Jézus evangéliumi szavaiban nemegyszer fordul elő utalás a végső ítéletre és a hűtleneket váró külső sötétségre, ahol örök tűz, fogak csikorgatása és kínos istentávozság honos. A másik végpont túlzásaitól, a pokol pontos megfestésétől pedig egészen egyszerűen az ilyen igényű konstrukcióhoz szükséges adatok hiánya óv meg.

Paul Tillich rendszeres teológiájában mindezekelőtt arra hívja fel a figyelmet, hogy az erre vonatkozó bibliai kifejezések (mint *örök bűnhődés* és *örök halál*) nem fogalmak, hanem szimbólumok. Az *örök halál* kifejezés két szava fogalomként értve tökéletesen ellentmond egymásnak, emiatt így értelmezhetetlen is volna, de szimbólumként az örökkévalóság megragadásának kudarcát, az idő átmeneti voltába való beleragadást jelenti. Az időiségbe bele ragadt, azt fogolyként meghaladni képtelen embert személyesen fenyegeti az örök halál, mert a rendelkezésére álló időt nem tudja felhasználni arra, hogy észre vegye a benne szimbólumként feltárolt örök életet. A feltámadás bibliai szimbólumát használva Tillich ezt így mondja: ők meghalnak, de nem részesednek a feltámadásban. Az örök halál eddig egyértelműnek látszó lehetőségének ugyanakkor ellentmond az, hogy minden teremtmény a lét örök alapján gyökerezik, ezért a nemlét nem győzhet a teremtmény fölött. E két, egymásnak ellentmondó megközelítés közül az első képviselői közt Augustinust, Aquinói Tamást és Kálvint említi meg – ők az örök halál perspektíváját konkrét lehetőségként látták, a második meg gondolatát érvényesítőik közül Órigenészt, Socinust és Schleiermachert emeli ki. Közöttük a neoplatonista Órigenész fogalmazza meg klasszikusan a mindenek végső helyreállítására, üdvözítésére (apokatasztázisz) vonatkozó tételét. Ez a tétel alkalmas arra, hogy végső kétségbeesést, végső reménységet vagy épp közömbösséget vagy elmélyedt komolyságot eredményezzen. Különleges gondolatnak nevezhetjük Tillich teológiájában azt, hogy fontos szerepet szán az ember örök életbeni fejlődésének, ehhez azonban nem fogadja el sem az újjászületés-, sem a köztes állapot-, sem a purgatórium-elméletet. A legérzékenyebbnek mégis a predestinációs tanokat tart-

ja, melyek – mint mondja – démoniként tüntetik fel Istent. A „mennye” és „pokol” három vonását emeli ki végkövetkeztetésében: ezek szimbólumok és nem bizonyos helyek, a boldogság és kétségbeesés állapotát fejezik ki, végül hogy e két utóbbi alapjára, azaz a beteljesedés, illetve be nem teljesedettségre mértékére utalnak.

Sokban hasonlít Tillich felfogására az okos és világos dogmatikát író Wilfried Härle „pokol-analízise” is. A heidelbergi teológus az emberek halál utáni sorsára vonatkozó elvi lehetőségeket a „kettős kimenet”, a teljes megsemmisülés (annihilatio) és az apokatasztázis teológiai lehetőségeire redukálja. Az első esetben csak néhányan menekülnek meg az örök büntetéstől, a többiek a feltámadás nélkül kerülnek a kínok helyére, vagyis a pokolba. A másodikban a néhány megmenekülő, tehát az örök életben részesülőknél kívül a többiek a halálban maradván megsemmisülnek. A harmadik esetben minden ember megmenekül, vagyis egy általános, örök életre szóló feltámadás lesz, és kivétel nélkül mindenki részesül az örök életben. Az első két eset ellentmondásainak kimutatása után Härle végül csupán azt a lehetőséget látja teológiailag megalapozottnak, hogy minden ember az üdvösség-

re támad majd fel, de a földi-történelmi értelmezési mód torzításai miatt ezt sem ajánlja közvetlenül használhatónak. Ehelyett az utolsó ítélet igazságteljesítő hatásáról, a halál szerepéről és az örök élet kozmikus dimenziójáról szóló bölcs és szakszerű megállapításokkal fejezi be gondolatmenetét.

Hans Schwarz kissé népszerűbb értelmezésében a „pokol” (nálá így, idézőjelesen szerepel) az a pillanat, amikor az elkésett ember immár jóvátehetően veszi észre, hogy nem megfelelően élt azzal a felelősségével, hogy a Jézushoz való viszonya alapján elvesztheti vagy megtarthatja az életet. Nem tartotta meg, ezért egyedül, Isten nélkül maradt, és most már késő. Ez a „pokol” – írja. Ez az állapot azonban nem végleges, mert Isten dicsősége az újjáteremtett világban mind a megmenekülőknél, mind az elkárhozottakon, sőt a poklon és az ellene forduló erőknél is diadalt arat.

A dogmatikájában rendszerint részletes és terjedelmes kifejtéseket adó Wolfhart Pannenberg nem sokat foglalkozik a pokol képzetével, annál többet viszont az ítélet és a tisztító tűz gondolatával. Utóbbiból kiindulva a bibliai eszkatológia nyelvezetéről megállapítja, hogy az igen közel áll a képies, metaforikus beszédhez. Mint írja, nem a dolog maga, csak a róla szóló beszédforma metaforikus, ezért durva tévedés volna ebből a mögöttes tartalmak irrealitására következtetni. A szóban forgó tartalmak hozzáférhetőek az érvelő bemutatás számára, akár az alapjainak megkérdőjelezésére irányuló szándékkal is. Pannenberg itt jól láthatóan törődik a cáfolhatóság követelményével. Az eszkatologikus kifejezések nem mindegyike egyformán metaforikus, de a pokol szó pannenbergi értelmezése markánsan annak tekinthető.

A pokolra vonatkozó elképzelések iménti példái-ban a legjellemzőbb tendenciákkal már találkozhatunk. A *szelíd felfogás* egyik leggyakrabban alkalmazott szempontja Isten könyörületének hangsúlyozása. Az 1985-ös katolikus felnőtt-katechizmus szerint a pokol nem egy konkrétan értett hely annak nyersen realizisztikus értelmében, hanem a pokol kínja sokkal inkább az ember végső elvesztése felett érzett kétségbeeséséből és a végső értelmetlenség fájdalomából adódó kép. Kant nyomán máig megmaradt a pokol *tanítói-didaktikus* céllal történő ábrázolása, ennek szép példáját látjuk Hans Küngnél. Tetten érhető az elkárhozók *megsemmisülésének* kidolgozott gondolata pl. a katolikus Schillebeeckx munkájában, de leggyakrabban az *apokatasztázis* motívuma jelenik meg különböző formákban, a már említettekén kívül többek között Karl Barth, T. De Chardin, H.U. von Balthasar és Karl Rahner esetében.

Érdekes, hogy miközben a teológusok egyre kevésbé tartják helyesnek a poklot az elkövetett bűnökért járó isteni megtorlás helyeként emlegetni

(„Isten szeretete nem fér össze a bosszúállással”), a jól ismert szociológus, P.L. Berger egy 1970-es írásában pusztán pragmatikus alapon veti fel ennek szükségességét. Véleménye szerint vannak olyan bűnök – mint az emberek millióinak lemészárlása –, amelyek ellentételezéseként még a halálbüntetés is kevés, ezeket legfeljebb az emberi közösségből való örök és végleges kizárással lehetne megtorolni, ami már a transzcendens valóság jegyeit horodozza. Bár a bergeri javaslat mögött meghúzódó motiváció lélektanilag érthető, szekularizált viszonyokra átültetett pokolképe már-már olyan, mintha az egykoron kelta istenszimbólumként szereplő nyúl leválasztott farkát már nem is önálló díszként kívánánk felhasználni, hanem kedvenc háziállatunkra ragasztva csodatevő hatására váránk.

Béres Tamás

Irodalom:

- Paul Tillich, Rendszeres teológia, Osiris, Budapest, 1996.
Wilfried Härle, Dogmatik, W. de Gruyter, Berlin, New York, 1995.
Hans Schwarz, Die christliche Hoffnung. Grundkurs Eschatologie, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 2002.
Wolfhart Pannenberg, Systematische Theologie, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1993.
Peter L. Berger, Auf den Spuren der Engel, Herder Vrlg (3), 1996.

PILINSZKY JÁNOS

Terek

A pokol térélmény. A mennyország is. Kétféle tér. A mennyország szabad, a másokra lefele látunk, mint egy alagsori szobába, fentről lefele látunk, mintha egy lépcsőházból kukucskálnánk lefele egy akarattal nyitva hagyott (felejtett?) alagsori szobának ajtaján át. Ott az történik, ami épp nekem kibírhatatlan. Talán nem egyéb, kibontanak egy rongyosládát, lemérik, hány kiló egy hatyú, vagy ezerszeres ismétlésben olyasmiről beszélnek azzal az egyetlen lényel, akit szerettek, miről se írni, se beszélni nem lehet, nem szabad.

Pokol vagy alvilág?

A zsidó vallástudósok, rabbik egyetértenek abban, hogy az ember tetteit Isten megjutalmazza vagy megbünteti, s hogy erre életünkben és halálunk után is sor kerül. Ám a jutalom és a büntetés mikéntjéről eltérő nézeteket olvashatunk. Amíg a Szentírás a jók jutalmát a „jövendő világhoz” köti, a lelkek halál utáni büntetéséről csupán ilyen szavakat használ: *sáhát* (= pusztulás), *avadon* (= enyészet), *dumá* (néma vagy holt világ), *calmávet* (= a halál árnyéka). Egyesek a *calmávet* szót *calmutnak* olvassák, ami árnyvilágot jelent.

A kérdés jobb megértése érdekében vizsgáljunk meg néhány kifejezést, amelyeket a Biblia és az ókori zsidó irodalom a halál utáni léttel kapcsolatban rendszeresen használ!

A *calmávet* – *halál árnyéka*, *halálárnyék* – kifejezés gyakorta előfordul a héber Bibliában. „*Ha a halálárnyék völgyében is járok, nem félek a bajtól, mert Te (Istenem, ott is) velem vagy*” — olvassuk a jól ismert, gyakran idézett bibliai verset a Zsoltárok könyvében (23, 4). Ugyanez a kifejezés másutt is megtalálható a Szentírásban, például a 44. és a 107. zsoltárban, Jesája (9, 2) és Jeremiás könyvében (2,6; 13,16). Jób könyvében is többször találkozunk vele (3,5 stb.). „*Életem napja bizony kevés, fordulj el tőlem, hadd térjek magamhoz, mielőtt elmegyek, vissza nem térve, a sötétség és a halálárnyék földjére*” – panaszkodik a szenvedő ember (Jób 10,20–21). Sőt, még a keresztény Újszövetségben is megtaláljuk a fenti kifejezést (Mt 4,16; Lk 1,79).

Vizsgáljuk meg azonban ezt a kifejezést nyelvi szempontból! A *halálárnyék* – vagy némely fordításban *árnyékvilág* – kifejezés egyesek szerint összetett szó (héberül *calmávet*), ebben az esetben a *cél* 'árnyék' és a *mávet* 'halál' szavak összetételéből jött volna létre. Ezt támasztja alá a maszóra, a kora középkori zsidó bibliai szöveg hagyományos pontozása. Az ilyen összetétel azonban elég ritka a bibliai héberben, ezért egyes bibliaudósok úgy vélik, hogy valójában nem is összetett szóval van dolgunk: más magánhangzókkal kell ellátni, tehát másképp kell pontozni, így a szó valójában a CLM (= képet, modellt készít, másol) gyökből képzett elvont főnév, melynek helyes olvasata: *calmut* 'árnyékvilág', 'elmúlás'. (Mellesleg ez utóbbi gyökből származik az ember teremtésének bibliai történetében található *celem* 'képmás' kifejezés is.)

Olám habá ('világ, amely eljön') – a Biblia szellemében, a prófétai jövendölések alapján nevezi így az ókori zsidó hagyomány a *jövendő világot*, amelyben Isten megítéli az embereket és a népeket, amikor a messiási korban megvalósulnak a bibliai vágyak a természet és az emberek békéjéről, Izrael népének

megváltásáról. Izrael fiainak és a világ népei jámborainak mind osztályrészük lesz a jövő világban – tanítja a Talmud (Szanhedrin 5. 1.). Az ókori zsidó irodalom a jövő világot rendszeresen mint a jelen világ ellentétét, mint a messiási kort említi. Ezt az elképzelést tette magáévá a korai kereszténység is. Az Újszövetség szerint Jézus híveinek „a jövő világon örök életet” ígér (Mk 10,30; Lk 18,30). „És megízlelték Isten jó beszédét és a jövő világnak erőit” – írja A zsidókhöz írt levél (6,5); „nem az angyaloknak vetette alá (Isten) a jövő világot”, hanem az embereknek, olvashatjuk más helyütt (2,5).

A későbbi kereszténység (és bizonyos mértékig a rabbinikus zsidóság is) elszakadt ezektől az ősi, bibliai gyökerektől, s idegen minta alapján immár nem a messiási kor világát, hanem a lelkek örök honát tekinti a halál utáni lét legfőbb helyének.

A legendás és misztikus rabbi, Jósua ben Lévi (az időszámításunk szerinti 3. század első felében) összesen hét kifejezést talált a Bibliában, amelyek a pokol szinonimái lehetnek. Ezek közül három különösképpen felkeltheti figyelmünket.

A nehezen lefordítható *seol* szó gyakorta előfordul a héber Szentírásban, különösen a zsoltárköltők dalaiban és Jób párbeszédeiben. A legtöbben 'sír', 'sírgödör', mások 'alvilág' értelemben fordítják, sokan pedig egyszerűen fonetikusán átírják a héber szót. Károli Gáspár egyenesen *poklot* fordít, ennek ellenére a *seol* nem azonosítható a dualista perzsa vallásból eredő, ma már keresztény teológiai fogalomként ismert *pokol* képzetével. A *seolt* a régiek a világtól elhatárolva, esetleg a föld szintje alatt képzeltek el, ám semmi olyan kép nem társult hozzá, mint amilyenek a keresztény pokolképzetben és teológiai leírásokból ismertek. Sem ördögökkel,

sem büntetőteleppel, sem kínzóeszközökkel nem találkozunk a Biblia lapjain.

A kifejezés a Tórában szerepel először: „*tűz lobban fel haragomban, és a seol mélyéig megemésztí a földet és termését*” – olvassuk Mózes búcsúénekében (5Móz 32,22). Isten hatalma tehát mindenhova eljut, a bűnös még oda sem menekülhet előle: „*Ha a seolba ássák is be magukat, kezem onnan is kiragadja őket; s ha az égbe emelkednének, onnan is lehozom őket*” (Ám 9,2). A próféta költői szövegében a *seol* az ég ellentétéként fordul elő, s ez bizonyos mértékig alátámasztja a későbbi zsidó hagyományt arról, hogy Isten a halál után megítéli a lelkeket. Ugyanakkor a hagyomány nem fűz részletes magyarázatot a *seol* szavához. Mi lehet tehát e kifejezés valódi értelme?

Ha meggyőző magyarázatot keresünk rá, nyelviileg kell megvizsgálnunk. A *seol* szó a héber 'kérdetni', 'kérni' jelentésű sin-alef-lamed ige gyökéből származik. A Szentírás tehát a halál utáni állapotot valójában mint *kérdéses helyet* említi, mint ismeretlen világot, amelyről élő embernek pontos tudomása nem lehet. Noha szavunknak így nincs érdemleges vallási tartalma, több tudós rabbi mégis a jövő világbeli létre értelmezi a zsoltár szavát: „*Lelkemet Isten megváltja a seol kezéből, mert magához vesz engem*” (Zsolt 49,16).

A *géhinom* régi bibliai szava (héberül *gé ben-hinom* vagy rövidítve *gé-hinom*, amelyből magyar *gyehenna* szavunk ered) különös történettel rendelkezik. Jelentése: Hinom vagy Hinom fiának völgye. Jóval Dávid király hódítása előtt Jeruzsálem (akkor még Sále) első jebuszi királya, Hinom vezette be ugyanis azt a pogány szokást, hogy a város lakói elsőszülött fiúgyermeküket feláldozták isteneiknek. Elsőként maga a király gyakorolta ezt a

szörnyűséget saját fiával. A szertartást a várostól nyugatra egy völgyben tartották, amelyet az első áldozatról neveztek el. A völgyben állítólag folyamatosan égett a tűz, állandóan füstoszlop emelkedett onnan a magasba, mert halottaikat is ott emelték máglyára a város lakói. Az elsőszülött állatokat is feláldozták, és azokat is ott égették el máglyán. Csak a máglyából megmaradt csontmaradványokat helyezték el urnákban, szarkofágokban a hozzátartozók. (Ugyanezt a szokást gyakorolták a föníciaiak és a legtöbb kánaáni város lakói, sőt a korai rómaiak is.) A honfoglalás után Jeruzsálem környékén megtelepedett izraeli törzsek iszonyodtak ettől a látványtól, s úgy vélték, ez a borzalom maga a pokol vagy a pokol kapuja. Ebben az értelemben használja a szót a Talmud, ezt a tényt színezte ki később a keresztény vallás, és lett belőle a pokol tornáca, ahol a hiedelem szerint folyton lobog az iszonyú tűz.

A Géhinom szörnyű emléke a zsidó nép lelkébe is beférkőzött, számos legenda fűződött hozzá. Jeruzsálem szinte minden talpalatnyi földjén laktak őseink, kivéve ezt a völgyet, amelytől irtóztak, és ahol soha senki nem telepedett le. A bibliai Jósua és Nehemja könyve úgy említi mint határvidéket az egyes törzsek és nemzetségek között. Ma a völgyet „a szultán medencéjének” nevezik, és főként művészeti galériák találhatók ott.

A pokol utolsó szava, a *tófet* ugyancsak a föníciai és kánaáni népektől ered, akik így nevezték azt az általuk szentnek tartott helyet, ahol az elsőszülött fiúgyermek hamvait elhelyezték. Aki Karthágóban járt, bizonyára felkereste az ottani tófetot, amely a tenger partján mindmáig megdöbbenő látványt nyújt. A kánaániak is így tettek: elsőszülött fiúgyermeküket tűzben égették el, pogány istenük, a *Molokh* (= királyisten) tiszteletére. Ezt a szörnyűséget a Szentírás a leghatározottabban tiltja: „Utódaid közül ne engedj (senkit) átvezetni (a tűzön) a Molokhnak, nehogy Istened nevét megszenteljenítsd, Én vagyok az Örökkévaló” (3Móz 16,21).

A középkori héber irodalomban leginkább e harmadik szót használták, az előbbi szóhoz hasonló átértelmezéssel. Már az említett Jósua ben Lévi is felmérte – úgymond – „a pokol hét bugyrát”, amelyet a „fájdalom angyalai” irányítanak. A középkori Mose Zaccuto *Tofet Arukh* című munkájához Jákob Dániel Olmo írt kommentárt *Éden Arukh* címmel (nyomtatva: Velence, 1743). A római Manuellónak, Dante közeli barátjának *Tofet va-Éden* (= Pokol és mennyország) című műve és a nagy humanista *Isteni színjátéka* is erős kölcsönhatást mutat, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a zsidó költő az idegen vallásúaknak, „a világ népei jámborainak” (például Arisztotelésznek) is helyet talál az Éden kertjében.

Raj Tamás

Kedves Laci Barátom!

Vártalak a seol miatt.

Kérdezted, mi a gyökere, nem tudtam.

A nagy héber bibliai lexikonok és az angol Encyclopedia Judaica egyaránt nem ismerik a szó gyökerét, egy – a héberhez hasonló hangzású – szóval rokonítják.

Kerestelek ma telefonon, minthogy a múlt héten nem jöttél.

Ide zártan megküldöm az angol lexikon szócikkét, nagyon jó, mert más keleti népekre is kitékintést ad. A seol lényegében nem maga a sírverem, arra vannak más szavak, hanem a holtak birodalma, ahol valamiképpen folytatják földi életüket. Azt hiszem, tulajdonképpen azért is adnak a szeretett halottal némi ennivalót, hogy amíg az új helyzetben berendezkedik, éhen ne haljon. Merném vélni, hogy nem tudtak vagy nem akartak szembenézni a halál tényével, oly értelemben, hogy aki ma még volt, az holnapra már nincsen. Ezért konstruáltak egy olyan elméletet, amely szerint továbbra is vannak valahol, de nem olyan értékesek, vagy legalábbis nem bírnak olyan lehetőségekkel, mint a seol felett élők. Mert a zsoltár szerint sem a halottak, sem a föld alatti világba leszállók már nem dicsérik Istent.

Ezzel szemben mi élők – igen.

Baráti szeretettel: Schweitzer József

WILLIEM BLAKE

Menny és Pokol házassága

Előhang

(Fordította Nagy László)

Rintrah bóg, a fojtó légbe rázza tüzeit;
Mohó felhőraj száll alá.

Veszélyes ösvényen szelíden járt
Az igaz ember a halál
Völgyében hajdanán.
Rózsákat plántált, hol tövis tenyész
S a kopár táj felett
Mézért döng a méh.

Az ösvényt akkor beültette ő,
S fakadt forrás és folyó
Síron, sziklatömbökön,
S fehér csonton vörösen
Termett az agyag.

Míg a könnyű ösvényről a gaz
Veszélyes útra tért: az igazat
Lökte sivárabb ég alá.

Kígyó setteng, gyűrűzik
Szelíd, alázkodó,
S az igaz tombol a pusztán, ahol
Oroszlán tébolyog.

Rintrah bóg, a fojtó légbe rázza tüzeit;
Mohó felhőraj száll alá.
Új Menny kezdődött, harminchárom év telt
el a jövetele óta, s most az Örök Pokol is újjá-
éled. S íme! Swedenborg a sírnál ülő angyal:
az ő írásai az összehajtott halotti golycsok.
Most van Edom uralma, most tér vissza
Ádám a Paradicsomba. [...]

Ellentétek nélkül nincs haladás. Vonzás és
Taszítás, Értelem és Erő, Szeretet és Gyűlö-
let: ezek kormányozzák az emberi létet.

Ilyen ellentétekből fakad az, amit a vallásos
szívű Jónak és Rossznak nevez. A Jó a tét-
len, s az Észnek engedelmeskedik. A Rossz
az Energiából fakadó tevékenység.

A Jó a Menny, a Rossz a Pokol.

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni...”

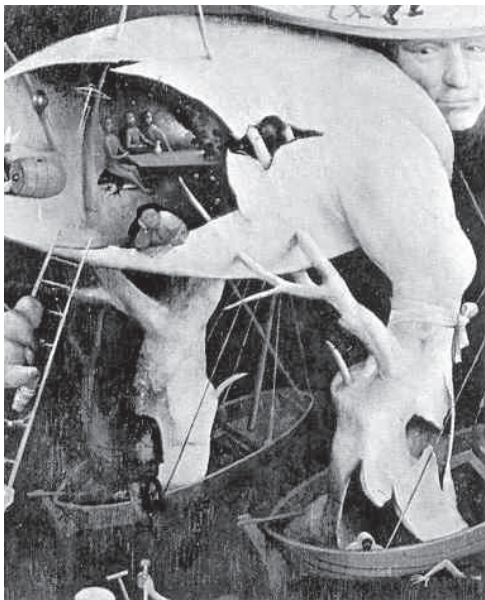
A magyar néphagyományban a pokollal kapcsolatban számos hiedelemmel, mesei és mondai szöveggel találkozhatunk, ugyanakkor a magyar népi hitvilág elképzelése a poklóról több ponton megfelel a keresztény egyház hagyományos tanításának.

Népi megfogalmazásban a pokol mélyen a föld alatt van, ahol örökké ég a tűz. A szatmáriak szerint a pokol nagy tűz, de a gyehenna még nagyobb tűz kénköves tavon. Általában a menny és a pokol különbözőségét hangsúlyozzák: a pokolba széles, jó út vezet, a mennyországba keskeny ösvény; a mennyben ifjúságot adó víz folyik, zene szól, szépség, fényesség, öröm, tej, méz jellemzi, a pokol a sötétség, a szenvedés helye.

Népmesékben és hiedelemmondákban egyaránt felbukkan az a motívum, hogy eleven ember – vagy csupán a lelke – a túlvilágon jár, megjárja a poklot, és onnan vissza is tér. Ezeknek a történeteknek egy része arról szól, hogy a főhős túljár az ördög eszén. Az ördögöket rosszindulatú lényeknek tartja a néphagyomány, akárcsak az elátkozott, mennyországból kitiltott angyalokat. Közös lakhelyük a pokol. Középkori elképzelés szerint az ördög ugyan ember formájú lény, de torz, szőrös, csúf szarvakkal, farkkal, lólábakkal. Népmeséinkben nem ennyire félelmetes alak. Az egyik jellegzetes mesetípus szerint a mesehős, pl. papi ruhában, tömjénnel, szenteltvízzel és egy zsák cseréppel megy a pokol kapujához. Nagy zajjal törni kezdi a cserepeket. A ördögöknek azt állítja, hogy templomot épít. Azok ijedtükben kiadják az elvitt embert vagy a lelkét, illetve az értékeit. A mesekutató Kovács Ágnes megállapította, hogy ennek a mesetípusnak a magyaron kívül észt, lett, litván, orosz, cseh és szerb változatai is felbukkannak.

A pokoljárás témáját dolgozza fel a *Tar Lőrinc pokoljárása*, a középkori Európa túlvilági látomás-költészetének egyik magyar változata, amely a népköltészetre is jelentős hatást gyakorolt. Zsigmond király kalandos sorsú lovagja, a Rátót nemzetségből származó Tar Lőrinc 1370 körül született, tari, pásztoi és siroki földbirtokos volt. Valószínűleg a Zsigmond környezetében megismert, a pokoljárásról szóló történetek hatására látogatta meg Szent Patrik purgatóriumát, azt a kengőzös barlangot, melyet a középkori zarándokok a pokol bejáratának tekintettek. A Magyar néprajzi lexikonban a következőket olvashatjuk Nagy Iлона mondanakutatótól: „Magának a pokoljárásnak a leírása is fennmaradt, amelyet maga a hős diktált le egy dublini

királyi jegyzőnek és »Prohemium memoriale super visitatione Domini Laurentii Ratholdi militis et baronis Ungariae factum de purgatorio sancti Patricii in insula hibernie« cím alatt a British Museumból került elő. Ez a következőket mondja el: amint bezárul Lőrinc mögött a Patrik-barlang ajtaja, két gonosz szellem erőszakkal vissza akarja téríteni, de a kereszt jelére elmenekülnek. További két kísértéstől megmenekülve Mihály arkangyal jelenik meg előtte és megmutatja neki a purgatóriumot, ahol az ördögök »számos még életben levő egyének« lelkét sanyargatják, látja megholt ismerőseit és rokonait. Távozóban az anygyal tanácsokkal látja el, hogy övéinek lelkét hogyan szabadíthatja ki. A jegyző kérdésére, hogy »corporaliter« tapasztalta-e mindezt, azt válaszolja, hogy »testemen kívül ragadtattam-e (raptus fui), nem tudom, Isten tudja«. Mindenesetre említi, hogy 9 darab gyertyát elégetett és még falatozott is. Mindez 1411-ben történt. – Tar Lőrinc pokoljárását Tinóditól is ismerjük, aki 1552-ben egy régi magyar hegedűsének állítólagos adataira hivatkozva »Zsigmond király és császárnak krónikája« végére illesztette, nyolc versszakban. E szerint Tar Lőrinc bement a pokolba, ahol egy tüzes nyoszolyát látott, négy sarkán négy tüzes ember állt. Szózat tudatta vele, hogy a nyoszolya Zsigmondot várja, a négy ember pedig »hamis urak voltak«. Látta magát Zsigmondot is »tüzes kádferedőben, Mária királyleányával« forgolódni és párta nélküli leányokkal, menyecskékkel foglalatосkodni. Jelentette mindezt a császárnak, aki templomot építtetett, hogy »ágyát a pokolból kiiktassa«. Magának a barlangnak – alapítója, Szent Patrik után – az első neves látogatója »Oenus lovag« volt, akinek víziói a 12. sz. vége óta különösen bajor és osztrák területen váltak népszerűvé. Tar Lőrinc előtt ötvennyolc évvel (1353-ban) már járt magyar zarándok a Patrik-barlangban, Krizsáfánfi György, Nagy Lajos vitéze.

Látogatásáról szintén maradtak fenn feljegyzések, amelyek latinul, de német fordításban is terjedtek. Mindhárom látomásban felfedezhető, hogy egymás közvetlen hatására keletkeztek.”

A szólásaink, szóláshasonlataink is sűrűn emlegetik a poklot, többnyire a sötét és az elviselhetetlen meleg összefüggésében. Mindennapi életünkben ma is gyakran mondogatjuk: *Olyan sötét van, mint a pokolban; Olyan meleg van, mint a pokolban.* A semmirevaló gazembert úgy titulálják: *pokol fajzatja.* Veszélyt, borzalmat jelöl, ha azt mondjuk: *Elszabadul a pokol; Minden poklon keresztül.* Nem ritkán hallani a haragos felszólítást: *Menj a pokolba!* Könnyű hibát elkövetni, de nehéz azt jóvátenni – e tapasztalatot is szólásba öntötte a népi bölcsesség: *Könnyebb a pokolra menni, mint onnan kiszabadulni.* Általánosan ismert hiedelem, hogy mikor abban az évben először eszik valaki gyümölcsöt, főzeléket vagy egyéb ételt, hogy meg ne ártson, azt kell mondani: *Újság hasamba, hideglelés pokolba!* A fogatlan felnőltre pedig azt mondják: *A pokolba se veszik be.* A szólást úgy magyarázzák, hogy tréfás utalás arra, hogy a Biblia szerint a pokolban léssen fogaknak csikorgatása.

A néphagyomány más ágaiban, műfajaiban is találunk pokolra vonatkozó megjegyzést, mint az ismert karácsonyi ének egyik versszakában.

*Kirje, kirje, kisdedecske,
betleheimi hercegecske,
ki miértünk sok jót tettél,
a pokoltól megmentettél.*

Ismerünk olyan többszereplős misztériumjátékot is, melyben fontos szerepe van a pokolnak. Ez az ún. *dúsgazdagolás* vagy *ördögfarsangolás*, melyet legények adtak elő húshagyókedden Erdélyben (Udvarhely megyében, Gyergyóban és másutt). A játékban szereplő ördögök rongyos ruhában, kilógó nyelvvel, zörgőkkel, skorpióval azaz kiugratható olós szerkezettel „kínozzák” a gazdag embert.

A 17. században keletkezett, ismeretlen szerzőtől származó moralitás feltehetően ponyvanyomtatványokból került a népi színjátszás repertoárjába. A moralitás a középkorban igen népszerű *Akárki*-drámák családjába tartozik, de azokban a haldokló lelke általában az égbe jut, míg a Lázár-drámákban a gazdag ember lelke a pokolra kerül. A darab a bibliai Gazdag és Lázár példázatát szedi párbeszédbe. Az alábbi rövid részlet a gazdag ember lelkéért vívott harcot mutatja be az angyal és az ördög (Plutó) között:

Angyal:

*Hallád, gonosz sátán, ne siess elkapni,
Testéből a lelket menten kiragadni,
Senkit Isten mennyből nem akar kihagyni,
Krisztus életet jött mindeneknek adni...*

Plutó:

*Tudod, az ily gazdag, hogy örök poklot nyer.
Másnak nyavalyáján, aki sohasem tér,
Kitől szegény koldus alamizsnát, ha kér,
Megtadja, nem ad: őhózzá ez nem fér.
Szinte ilyen vala a csalárd gazdag is,
Nem imádott érte Istent egy szegény is.
Nem ad a Lázárnak egy morzsalékot is
Lakoljon a lator azért maga is!
Ne mondd azt hát, kérlek, hogy nem érdemel kint,
Mert talán az Úr is haraggal rátekin!*

(Karácsony Molnár Erika gyűjtése, 1996)

Az írásom címében szereplő jól ismert népdal első sora a dudás és a pokol közti kapcsolatról szól:

*Aki dudás akar lenni
Pokolra kell annak menni
Ott kell néki megtanulni
Hogyan kell a dudát fújni*

Agócs Gergely népzeneész, népzenekutató a dudánótá szövegváltozata kapcsán hiedelemmondát is lejegyzett. A történet szerint a dudás előtt, akinek nem igazán megy a dudálás, megjelenik az ördögkirály lánya, és elvezeti őt a pokolba, hogy ott ellop-hassák az ördögkirály fekete kuttyáját, hogy bőréből csodálatosan szép hangú dudát készítsenek.

*Aki dudás akar lenni
Pokolra kell annak menni
Ott vannak a férges kuttyák
Abból lesznek a jó dudák.*

A népdal jelentőségét fokozza, hogy József Attila mottóként illesztette költeményei élére. Fejtő Ferenc így írt erről: „*Aki dudás akar lenni / pokol-ra kell annak menni / ott kell annak megtanulni / hogyan kell a dudát fújni.*» Ezt a különös varázsts, megejtően édes mérgű népi strófát először a *Külvárosi éj* című kötet élére tette József Attila, aztán a *Medvetánc* válogatott verseinek lett a mottója, s ha valaki összegyűjti – mint ahogy fogja – József Attilának összes műveit, illessze majd kegyelettel a minden versek elé, halálosan szép jelmondatul.

»Aki dudás akar lenni« – recitálta egyszer elr-vedezve, mikor megírtam róla, hogy »jobb mottót, igazabbat s jellemzőbbet nem választhatott volna« – »pokolra kell annak menni« ... Félrehajtotta fejét, s jobb keze mutatóujját az ajkára tette: »Mintha én írtam volna; de mit is jelent tulajdonképpen?« Tűnődünk a zuglói estében; mit jelent e »pokol«, miféle sorsot, ígéretet, balvégzetet, hiányt; a proletáréletet-e, s az éhséget, az elnyomatást-e, a szegénységet, a külvárosi éjszakák nehéz és tömör ürességét, miféle tömény tüzet, a léleknek mely jár-tatlan tájait és sivár világát?»

Tátrai Zsuzsanna

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Én is

Ó, Dante, aki búsan révedezve jártad szülőhonod szennyos sarát, s reád mutatva szólt hűtlen Firenze:

„Ez egykoron lenn a pokolba járt”;
lenn jártam én is s borzasztóbb pokolban,
de nem vezérelt engemet barát.

Kuszált hajakkal, sírva bujdokoltam,
kigyó harapta vérző köldököm
s pillámra dermedt forró könnyem ottan.

Csiklandozott hideg halálöröm,
vacogtam én is kénes habjaidban,
és útamat még máig is töröm.

A Tantalusz kínkelyhét én is ittam,
izzadtam jégbe, fáztam tüzkohón.
Megettek ördögök s a testem itt van.

Véresre martam ökleim mohón,
és mindhiába a szivembe vert kés,
ha meghalok, százszor megújodom.

Magam vagyok a poklom, az erem kész
csatorna, hol forr a tüzes patak,
futnék magamtól és nincs, nincs menekvés.

Bukom, botorkálok a kín alatt,
a tűhegyű korom, a néma éjjel,
a vasfogós manók mind kíznak.

Felhagytam én már rég minden reménnyel,
az ásitó bolton nincs semmi fény,
utamban a kétségbesés vezérel.

Ó, mert nekem nincsen Beatricém!

A pokol mint rendszer

1. „*es levn halalnec es puculnek feze...*”

2. „*A mennyország maga a tökély,
a pokolban viszont jobb a társaság.*”

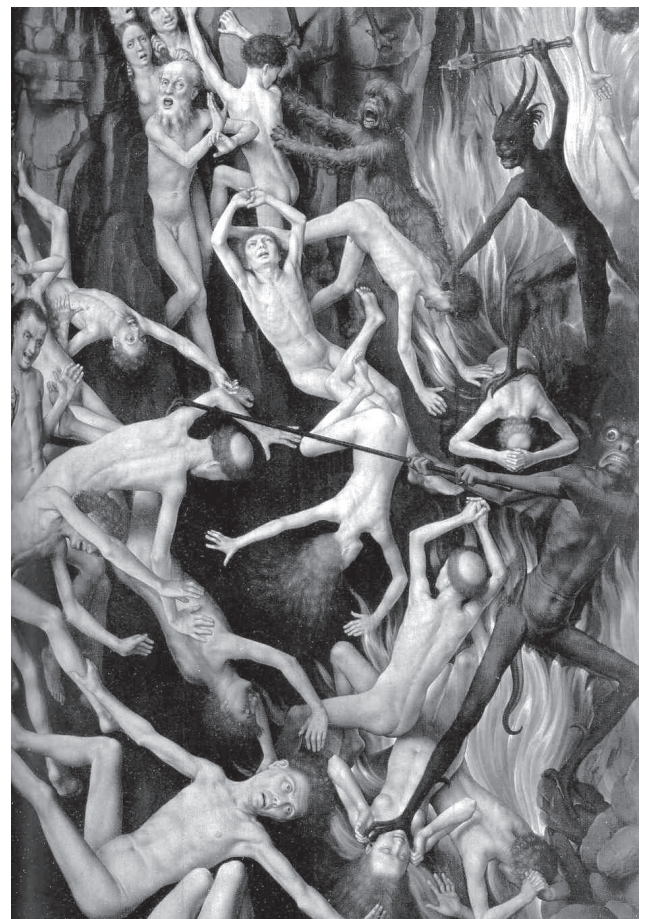
Akét mondat keletkezése között bő nyolcszáz év telt el. Az örökkévalósághoz képest úgy-szólván semmi. Mégis két világ – a pokolról alkotott képzeteket illetően bizonyosan az. Mind a kettő mondott szöveg része, tehát kommunikációs aktus, az alkalmak viszont, amelyeken elhangzottak, igencsak különböznek. Az első, a Halotti beszéd, intő példázat: a sírgödör szélén szembesíti az ősbűn következményével a gyászoló gyülekezetet; a második jelenkori társasági megnyilvánulás, poén, amelyben a félelemnek nyoma sincs, sőt, fricska a szellemi kövületnek tételezett dichotóm túlvilág-kép hívei felé.

Egyetlen más élőlény sem rendszerként fogja föl a világot, sőt egyetlen más élőlény sem fogja föl a világot totalitásként az emberen kívül. A többi csak él. Érzékel kisebb-nagyobb tereket, rezdüléseket a környezetéből, jeleket fog, amelyek révén fenntartja önmagát, vagy kikerül helyzeteket, ha épp veszélyt orront. Olyannyira így van ez, hogy azon élőlények számára, amelyek nem vitásan csoportrendszeret alakítanak ki – boly, kas stb. –, a maguk létezésének közege nem rendszer, hanem változtathatatlan adottság. Ez a közegben élés – minthogy az egyedekbe genetikailag égetett parancs vezérli – a faj törzsfjlődésben elfoglalt helyétől, bonyolultságától függően többnyire és döntően ösztönös. A nekik adatott forma tehát az egyetlen létező, föl sem ötlhet a választás lehetősége, s e formán belül határozódik meg az egyed által a közösség javára végzendő feladat, ugyanígy az egyéni fogyasztás, s e kettővel összefüggésben a csoporton belüli kommunikáció is élethossziglan egyazon tevékenység körül forog. (Az élővilágban rajtunk kívül nincs közösségi fogyasztás¹. Ez ugyan közgazdasági evidencia, idővel azonban az előre eltervezett gondolatmenetben elérkezünk majd oda, hogy pokol és fogyasztás fogalmilag sui generis összefügg, s e tekintetben nem kivétel a közösségi fogyasztás sem.)

Parafrázálva a klasszikust – „az ember eszköz-készítő állat”² – azt is írhatnám: az ember rendszeralkotó állat. Képtelenek vagyunk olyan fogal-

makban, tárgyokban, jelenségekben, sőt szavakban gondolkodni, amelyek ne volnának egy – természetes vagy épp eleink által konstruált – rendszer alkotóelemei, részei. Hogy maga a rendszer tény-szerűségében vagy absztrakt voltában mennyire felel meg a valóságnak – készen kapva vagy magunk által kitaláltan, örökségként vagy saját hozzájárulásként válik életünk részévé –, az szinte érdektelen a rendszer létezése szempontjából, miként az is, milyen az adott rendszer, és miért olyan, amilyen.

Az ember rendszertanokat alkot: élő és élettelen világ, szerves és szervetlen anyag stb. Kategorizáljuk továbbá magát az élővilágot; a vírustól kezdve, amely az élő és az élettelen világ határán billegő, szervezeten működő fehérjecsoport, amely önálló életre nem képes, nincs anyagcseréje, s csak egy élő sejtbe jutva képes a sejt, a szövet, a szerv, a lény működését formálni és deformálni. Innen kezdve évezredek tapasztalataink okulva alakult ki a ma ismert és tanított természeti rendszertan. Időnként egészen komikus fordulatok is tarkították a folyamatot. Umberto Eco írja le részletesen³ a kacsacsőrű emlős rendszertani besorolásának több mint százéves történetét. A hosszú időt az magyarázza, hogy a Royal Society tudós elméi az addigra megalkotott rendszertant zártak és befejezettnak vélték. Abba pedig sehogy sem volt beleilleszthető a csőre és úszóhártyás lába alapján vízimadár-ra emlékeztető, formája és prémje miatt azonban

¹ A társadalom egésze vagy egyes csoportjai által meghatározott célra létrehozott intézmények s az azokban alkalmazott és/vagy felhasznált szellemi, tárgyi és vagyoni eszközök együttes kategóriája

² Benjamin Franklin meghatározása

³ Umberto Eco: Kant és a kacsacsőrű emlős (Európa Kiadó, 1999)

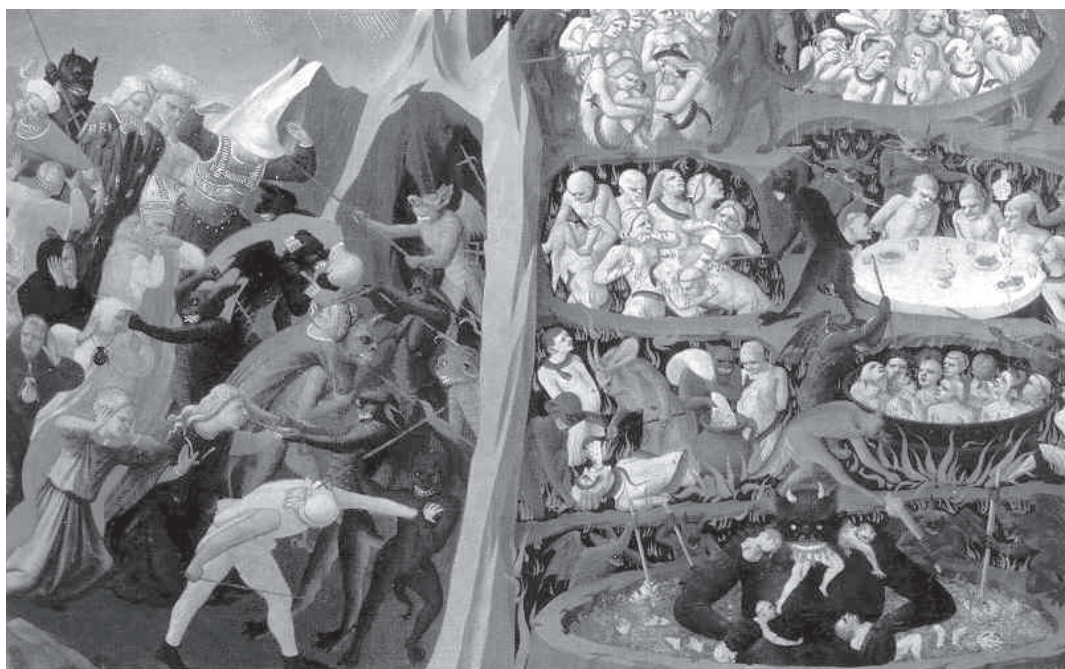
inkább a vízi emlősökre, leginkább a hódra hajazó kis állat. Ráadásul külön botrányt okozott, hogy tojásokat rak a szerencsétlen, de a kikelő apró jószágok szájnnyílásukból – s ez külön felháborította a konzervatív tudósokat –, amelynek az anyaga nem szaru, hanem megkeményedett bőr, kidugott nyelvükkel lenyalogatják az anyjuk hasfalán folyamatosan szivárgó, összetételében leginkább a tejszóra emlékeztető folyadékot. Ennek forrása néhány hirtelen hatalmasra duzzadó mirigy, ám ezek a mirigyek az észrevehetetlenségig összehúzódnak, mihelyt a kicsinyek önállóvá válnak, tehát nem klasszikus emlők. A rendszeralkotó ember azzal a problémával találta magát szemben, hogy a tökéletesnek vélt élettani rendszer – ellentétben a korábbi vélelmekkel – korántsem zárt, nem befejezett, sőt nem is befejezhető. Megoldásként végül konstruáltak egy önálló kategóriát, a csőrös emlősökét, amelybe egyetlen faj tartozik: a csőrös (vagy kacsacsőrű) emlős. Rendszertanilag a *Mammalia* (emlősök) osztályába tartozó *Monotremata* (kloakások) rendjébe sorolt *Omithorhynchiade* (kacsacsőrűemlős-félék). Jellemző, hogy ebben a „félék”-ben csak egyetlen faj van, s nyilván a megelőző száz év látványos baklövésai tették óvatossá a rendszer-tanászokat, midőn ezt az egyetlen fajt egy nagyobb rendszertani kategóriaként is jegyezték. A jelzett évszázad alatt köztisztelőben álló, tekintélyes tudósok elképesztő mennyiségben írtak le baromságokat erről az ausztráliai jószágról szakvélemény címén. (Holott ez csak a jámbor és félénk kacsacsőrű emlős volt, nem pedig a véresszájú tasman ördög, amely állat jelen gondolatmenetünk természetéhez inkább illeszkedne.) A tudós urak tévedése – némelyikük Charles Darwin megbecsült kortársa – alighanem abból fakadt, hogy az általuk zártnak

vélt, egyébiránt valóban organikus rendszerben feltétel nélkül hittek. Feltétel, azaz kritikai attitűd, fenntartás nélkül. Hiba volt, amelyet a tudomány önkorrekciós mechanizmusai, ha jelentős késéssel is, kijavítottak.

Ám épp ez az önkorrekciós képesség és tudás az, amely az ember és a transzcendens viszonyában kérdéseket és kétségeket indukált az ógörögökkel kezdődően mind a mai napig. A transzcendens is rendszert alkot függetlenül attól, mi a viszonyunk hozzá. Akár hiszünk benne, akár nem, a nem e világi, azaz a jelenvalón túli világ is nyilvánvalóan rendszer. A nem hívő számára az e világi funkciók és diszfunkciók – személyes és társadalmi teljesítmények és eltévelyedések – kivételése az emberi tudatban egyfajta igazságtételi, morális megnyilvánulásként; a hívő ember számára pedig maga a tényleges igazságtétel egy jól-rosszul befutott életpálya után.

Ilyen értelemben a földi és a földön túli igazságtétel nagyon is szerves kapcsolatot alkot. Emlékezzünk a középkor kötelező fordulatára: „*Isten irgalmazzon bűnös lelkének!*” – aztán már vitték is az elítéltet máglyára, bárd alá, kötélre. Bármennyire formalizált is a mondat, világosan utal az immár elkerülhetetlen halál utáni elképzelhető borzalmakra, amelyekről a földi igazságszolgáltatás könnyörtelensége – merték remélni – megváltja a bűnöst. Azaz, felfogásuk szerint, még jót is tettek vele. S ha rövid szemlét tartunk a gótikus, a korai reneszánsz festészet és a barokk grafika igencsak gazdag képtárában, elképesztő sokaságban és sokféleségben jelennek meg a középkori bestiáriumok írott és rajzolt alakjai. Ezek a képek a rovarvilág, a vízi és szárazföldi ragadozók és madarak, valamint a hullóképző fajaiknak olyan nem létező keverékeit vonul-

tatják föl irtózatot keltő, fenyegető pózokban, hogy látjukra a jó érzésű ember gyomra ma is összerándul. E képek szorongást keltenek, fiatal, ártatlan lelkeknek álmatlan éjszakákat okoznak, az egykorú híveket pedig nyilván azonnali és töredelmes gyónásra ösztökélték. A túlvilági bűnhődés fenyegető rémei e világi alakváltozatokban s ezek ötvözeteiben nyil-

vánultak meg; ez az apró keveredés azonban nem okozott problémát. Hiszen miért is kellett volna fennakadni azon, hogy a látható világban elkövetett bűnök túlvilágon esedékes büntetéseinek eszköztudománya egy elemeiben ismerős információs és kommunikációs rendszer képanyagában mutatkozik meg a földi lét számára?

Az őskor, az ókor és a középkor emberének tudatában a szimbólum és a szimbolizált tárgy, jelenség, fogalom nem válik el, sőt, ugyanannak a dolognak a két oldalát látja bennük; számára a szimbólum nem kevésbé valóságos, mint a szimbolizált. Ezért a valós állati alkatrészekből összerótt valótlan szörnyek hitelesen s hathatósan reprezentálták a büntetésre szakosodott túlvilági intézmény minden bűnösre leselkedő rémalakjait.

Beszélni az elmondhatatlanról, láttatni a láthatatlant, vagyis kommunikálni olyasmiről, ami nem megtapasztalható, nos, ezzel az apró nehézséggel küzdünk hovatovább ötezer éve. Az írásos emlékek kezdetén Gilgamesnek számos e világi kaland után támadt baja az alvilággal, minthogy hű szolgája, Enkidu lenn ragadt, pedig csak urának leesett varázsdobját kellett volna visszahoznia (NB. az emberek fölötti hatalom visszaszerzése érdekében). Később aztán még szót váltanak a halottak odalenti bajos dolgairól. Általában is: minden archaikus civilizáció kialakította a maga sajátos alvilágképét. S azt sem bonyolult kikövetkeztetni, miért pont „al” az a világ. Hiszen a halottakat már akkor is a földbe temették – hová máshová? –, következésképpen az eltávozottak világa az itt maradottak tudatában nem is lehetett másutt, csakis lent. A képzet kialakulását alapvetően meghatározta a gravitáció jelensége, amely a ma már közhelynek számító természettudományos információk híján az archaikus kultúrákban azt a hitet táplálta, hogy a lefelé húzó energia mögött transzcendens erők munkálnak. A *lenti* vagy *alvilág* akkor egyértelmű volt a rettegett ismeretlennel.

Az antik korok történetei közül talán a leggyakrabban idézett szerelmi história éppen az alvilágban játszódik, Orfeusz és Euridiké érzelmes kalandja ugyanis. A szerelmes férfi, Orfeusz, mint tudjuk, eleven emberként alászáll, hogy a holtak birodalmából – ad notam pokol – visszahozza kedvesét. Érdekes azonban elidőzni a nő nevénél. Az ógörög szavakban, nevekben az *eu* előtag rendszerint a 'jó', az 'öröm' vagy a 'kellemes' jelentést hordozza. A mitológiai hölgy esetében azonban nem erről van szó. Az eredeti írásmód és kiejtés szerint a neve: Erotiké (a mai görögben Erotiki). Azaz ha volna is a névnek az 'öröm' jelentéstartalomhoz kapcsolható konnotációja, az semmiképpen sem azonos az *euangelion* (evangélium=örömhír) szóösszetételből kifejtendő 'öröm' jelentéssel, hiszen a szótő az *erosz* 'szerelem, szexualitás' – lásd még: erotika –, tehát

nyilván egészen másfajta kellemesség forrása volt a hölgy. Így aztán a megrendítően bájos alvilági történet mögött felsejlik egy nagyon is e világi kaland, amelynek során a vélelmezhető kicsapongás leplezéséhez mentő körülményként használták Hádész birodalmát. (Euridiké helyében magam is előbb valótlan voltam volna be, hogy az alvilágba hurcoltak, mint azt, hogy önként más férfi ágyába feküdtem, netán megbecstelenítettek. Mint tudjuk, a törzsi-nemzeti társadalmakban a nő elbirtoklásának minden módját többnyire azonnali megkövezéssel torolták meg – előbb a nőn, utána az elkövetőn.)

A mítoszteremtés struktúrája ugyanarra a sémára épül a szóbeliség kezdetétől egészen az információs társadalmakig: a megtörtént vagy létező valóság elemeinek újbóli összeállítása olyatén módon, ahogy az nem esett meg vagy nem is fordulhat elő, ám pozitív vagy negatív példázatként, tanulságképpen szolgáljon az utódok számára.

Nem különös, de mindenképpen ide kívánczik, hogy az antik mitológiák csaknem mindegyikében akad történet, amely valamilyen visszatérés az alvilágból, egyszersmind tanúságtétel az ott tapasztaltakról; ugyanerre nincs példa a monoteizmusokban Jézus kivételével. Halála után Mohamedet is legott a mennyországba repíti Iova. A zsidó próféták pedig kizárólag a Teremtővel kerülnek közvetlen viszonyba, a pokolról legföljebb a bukott angyal tandrámája közöl hézagos ismereteket. Hogy is ne volnának hézagosak ezek, ha a Biblia teljes anyaga mindösszesen huszonkétszer említi a „pokol” szót – tizenhárom alkalommal az Ó-, kilenc helyen az Újszövetség. A jelzett előfordulások egyike sem leíró, vagyis magáról a pokolról nem közölnek használható információt, mindössze a rémséges fenyegetés, az elképzelhető legrosszabb allegóriájaként alkalmazzák a szövegek. Mintha tudott dolog lett volna, vagy legalább nyomokban előfordulna, esetleg töredékekben továbbélne olyan konvenció, amely hagyományos és köztudomású tényként, ismeretrendszerként kezelné a poklot, a léten túli világot immanens tartozékának tekintve azt.

„Kicsoda vagy tehát?

Az erő része, mely

Mindig rosszra tör, s jót művel.”⁴

A hiéna számára egy másik hiéna bűzénél nincs kedvesebb illat. Az ember orrát facsaró, dögszagtól terhes kipárolgás és lehelet tévedhetetlenül azonosítja a hiénát fajtársai között. Ez az alapja az identifikációnak. Az ember identifikációja ennél problematikusabb, aminek számtalan kulturális antropológiai és történeti oka, magyarázata van, amelyek csaknem kivétel nélkül társas létünkben erednek.

⁴ Goethe: Faust (Jékely Zoltán fordítása)

És – minthogy együtt kell élnünk, de legalábbis el kell viselnünk egymást – a közös életet szabályozó normák első renden erkölcsi parancsok, s csak azt követően öltenek anyagi jelleget. Történetileg ez egész világosan kitetszik akár a Tízparancsolatból, akár Hammurapi törvényeiből, hiszen előbb van a „Ne ölj!” meg a „Tiszteld apádat és anyádat!” s csak utolsóként a „Ne kívánd felebarátod jószágát...” stb. Vagyis az élet és a felmenők feltétel nélküli tisztelete Isten után elsőként jön, s megelőzi a tulajdonét. A sorrend magának a fejlődéstörténetnek az eredménye. Tehát előbb az erkölcsi parancs, utóbb az anyagi jogi törvény, úgy is mint előzmény és következmény, ok és okozat.

Ezer ördög és pokol, mondanánk némi indulattal, ha száz évvel korábban élnénk; a pokolba kívánjuk, akit vagy amit rühellünk; megjárta a poklok poklát, aki túlélte a II. világháborút a fronton vagy a koncentrációs táborban – noha itthon sem volt az egyszerű. Pokollá tetted az életemet! – üvöltik egymás arcába a négy fal között az egyébként jámbornak mutatkozó és kiegyensúlyozott életet sugárzó házasságok. Ezek a szólások, szófordulatok azonban e világi poklokról, azaz ismételtelen rólunk, magunkról szólnak. Személyes és közösségi létezésünk konfliktusai, kudarcai törnek elő a verbális kommunikáció ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulásaiban, amelyek kivétel nélkül viszonyítási pontként működnek. A békés polgári élethez képest a háború csakugyan pokol. A szeretetteljes, csendes és tartalmas együttéléshez képest a vitákkal, egzisztenciális problémákkal, érzelmi kiegyensúlyozatlansággal terhes házasság valóban pokol feleségnek, férjnek egyaránt. A vidék nyugodt, évekre előre kiszámítható nyárspolgári életmódjához képest a nyüzsgő, hektikus nagyváros sokaknak maga a pokol. Tehát a jelzésként felsorolt – és jócskán bővíthető – poklok voltaképpen ellenpontok. Itt is, ott is mi vagyunk. És változatlanul nincs tárgyi tudásunk a pokol mibenlétéről.

Fordítsuk tehát érdeklődésünket arra, aki megismerjük, talán több sikerrel járunk.

Tisztességes gondolkodó ember nem tud és nem is akar végső következtetésekre jutni a transzcendens világot illetően. Csak szeretne. És ez a köztes állapot igencsak termékeny. Az alsó világ és a túlvilág intézményeinek és szellemlényeinek karneváli keveredése a kulturális antropológiában, és a csak hosszú kötetekben rendszerezhető szellemlények kölcsönös átlényegülése egymásba – figyelemmel a héber szó eredeti jelentésstartalmára – rávilágít a pokol és a menny lebutított dialektikájának tartathatlanságára.

A „sátán” szavunk a bibliai héberből ered, töve a „szitná” névszó (erősen véghangsúlyos), amelynek jelentése: vád, vádbeszéd, vádirat, a bűnnel való szembesítés. A belőle képzett köznévi pedig azt jelöli

meg, aki a vádat kimondja, képviseli, aki a bűnnel szembesít. Ő a „sátán” (az első á hangsúlytalan, rövid, a második hangsúlyos és hosszú).

A szófejtés arra utal, hogy bizony az Örökkévaló az általa rendezett világszínházban az ügyész szerepét rótt a sátánra. Ehhez a szerephez szükségtelen a jelmez; ez a szerep a legkevésbé emlékeztet a fekete szőrű, patás, kecskeszarvas maskarára háromágú villával a kezében.

Goethe tudta, mit ír, volt ideje gondolkodni hősen. „Az erő része, mely mindig rosszra tör; s jót művel.” Vagyis nem önálló vagy magában való erő, hanem rész. Nem mintha a zseniális német definíciója bármit bizonyítana. Hiszen gondolkodásunk jelen tárgyának létezéséről pont annyira értelmes a vita, mint magáról Istenről – merthogy, kiindulásnak elfogadva létezését, ő maga az Erő. A poklóról szóló gondolkodás és beszéd tehát csak attól kezdve értelmezhető vitaként, ha elfogadjuk az Erőt, a Kimondhatatlan, a Fennvaló, a Mindenható, azaz az Isten valóságát. Ha elhárítjuk ezt a feltételt, vagyis kétségeink vannak, esetleg radikálisan elutasítjuk, a poklóról szóló gondolkodás jóleső, alkalmasint érzéki kaland, sem nem több, sem nem kevesebb. Incelkedés önmagunk múltjával, jelenével és viszonyaival, ám hiba volna ezt az incselkedést lebecsülni. Mint a világirodalomból értesülhettünk róla,

különféle incselkedések vezettek már hepiendhez és szörnyű tragédiákhoz – gondoljunk Shakespeare Szentivánéji álmára vagy Dosztojevszkij Feltámadására. Akárhogy is, a *feltételen inneni* pokol bennünk van, együtt a mennyel. A jó és a rossz fogantatásunk pillanatától belénk van égetve genetikailag, ezért van az, hogy azok intézményesített, illetve megszemélyesített formái és alakjai mind az emberről tudósítanak, nem pedig a túlvilágról (tanúnak hívom erre Dantét). Ezért aztán könnyű elképzelni, hogy a szellemvilág jelenségei – angyalok és ördögök – felette jókedvűen és egymással keveredve járnak el fölöttünk öröm- vagy káröröm-táncukat. Mondhatnánk: az égiek és az alvilágiak külön-külön és együttesen röhögnek ki bennünket, vihognak gyarlóságaink láttán, noha kaján, játékos kedvűeknek nem a gyarlóság látványa az oka, hanem az a képtelenség, ahogy mi, evilágiak, hic et nunc e világi magyarok nem látszunk tudatában lenni a magunk esendőségének, gyarlóságának. Tudjuk, hogy átvernek bennünket, de eljártsszuk, mintha mit sem tudnánk róla, ezen aztán felbátorodunk, és elkövetjük mindennapi betevő stiklinket, mert okkal feltételezzük, hogy a többiek is elnézik azt nekünk. S eközben azt a látszatot ábrázoljuk – képből, hangban és írásban –, hogy a fentiek és a lentiek élvezik ezt a százalmas színházat. Lehet így is gondolni, de csak akkor konzekvens ez az e világi pokolról szóló élveteg vájkálás a tudatban, ha belátjuk: a földöntúliak a mi előadásunk láttán aligha tehetnek egyebet, mint hogy fuldokolnak a röhögéstől, mialatt mi is fuldoklunk, csak épp az arcunkra fagyott, fagyasztott bávatag vigyortól. Ezt a vigyort házhoz hozzák; reggel, délben, este a televízióból, beköszönés és elköszönés alkalmával mindig ugyanaz a mosoly jut nekünk abból a világra nyíló ablakból, amely mögé (elé) öntudatlanul bezárul, egyszersmind be is zárja magát a kor embere. Mosoly? Felette kérdéses. Formai értelemben talán az, többnyire inkább tartalmatlan, hiteltelen vigyor; tanult, betanított, ilyenformán mesterkélt kedveskedés, amely azonban terjed, mint a ragály. Hiszen ma már a tévé adja a viselkedési mintát, a közösségi normát. Kórházban, üzletben, étteremben és az utcán, az autópályán és a benzinkútnál; mindenütt ugyanaz a kifejezéstelenség mosolynak álcázva (jó esetben). Ez a vigyor egy túlélési stratégia mimikai kifejeződése, a jelenkor kollektív Down-kórjának lenyomata, amelyben megmutatkozik, hogy mindenki tud mindent, de mindenki úgy tesz, mintha nem tudna semmit. Nem pokoli?

Ha..., akkor...!?

Ha a kreacionizmus híve volnék, nem akadna nálam liberálisabb ember a Földön. Azt mondanám:

„Mit tökölünk itt, felebarátaim? Meg van írva: *Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet, és hajtsátok birodalmatok alá...*⁵. Vegyük már észre, fiúk és lányok: birtokon belül vagyunk, hiszen szaporodtunk, sokasodtunk, hovatovább betöltöttük a Földet. (Kiadó Földet keresünk „*pokol*” jellegre a kiadóba!) Kezünkre lett adva a teremtett világ. Ezért aztán, barátaim, mindent, de mindent megtehetünk veled. Ha vannak még e világnak titkai, jogunkban áll nyomukba eredni, mert azok a teremtett világ tartozékai. Jogunk van tovább élni, jogunk van géneket módosítani, jogunk van mesterségen megtermékenyíteni, sőt klónozni, minthogy mindez a jelenvaló világról szóló tudás, vagyis a teremtett világ része.” Ha a kreacionizmus következetes híve volnék, azt mondanám: „Felebarátaim! Lássuk be már végre, hogy csupán a Teremtő cselekvése marad rejtve előttünk, nem e cselekedet eredménye! Vagyis a teremtés lefolyása, egyszerűbben fogalmazva a teremtés maga az igazi titok, azt meg úgyis hiába piszkáljuk.” Ha a kreacionizmus elkötelezett híve volnék, azt mondanám: a pokol a teremtésen kívüli teremtés. Azaz nincs. És még az is lehet, hogy igazam volna. Csakhogy nem vagyok a kreacionizmus híve, közben meg azt gondolom, hogy már régesrég nem az a kérdés, birtokba vesszük-e a földet, hanem hogy miként osztjuk el javait, javainkat; hogy jól élünk-e a nekünk adatott vagy megszerzett tudással.

Összegezve: nem a teremtett világ a hiányos, hanem mi magunk teremtjük újjá napról napra hiányainkat; ezek a hiányok az embert és az általa alkotott közösségeket jellemzik szellemi, spirituális, erkölcsi és anyagi javak nélkülözésének formájában. És minden hiány szükségképpen tükrözi a pokolnak. Szükséglet és hiány, hiány és pokol. Az ön- és fajfenntartáson túli, azaz az ösztönvilágot meghaladó szükségletek mindegyike természetesen szerint olyan, hogy újabb meg újabb szükségletet gerjeszt. Minthogy azonban – fizikai, szellemi és földrajzi értelemben megállás nélkül bővülő – folyamatról van szó, a személyes és közösségi fogyasztásról, amely az utóbbi tízezer évben egyre csak gyorsul, az újonnan keletkezett szükségletek kielégítése gyakorlatilag megoldhatatlan. Más szóval, az embernek bármennyire is az a törekvése, hogy minél nagyobb sokaságot tartson jólétben, minden szükséglet kielégítésével tudatosan vagy önkéntelenül, de nyilvánvalóan növeli a hiányt. A szociológiai-anyagi értelemben felfogott hiány viszont mérhetetlenül roncsolja az emberek közti viszonyokat, vagyis erkölcsi deficitet teremt, s ez az erkölcsi deficit vezet a pokolba – konkrétan vagy áttételesen.

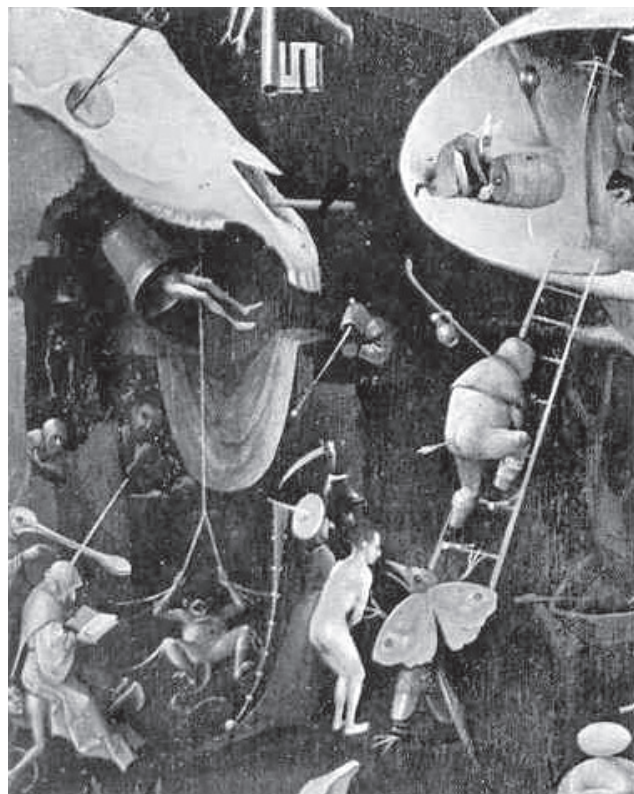
⁵ 1Móz 1,28

Törvénytisztelő ember aligha kívánczik az ügyész kezére jutni, hát még az isteni ügyészére! A szellemvilág vágyott és/vagy félt helyszínei túlon- túl ismerősek ahhoz, hogy oly távolinak ismerjük el őket, mintha nem is volna közünk hozzájuk. Olykor pedig annyira közelinek tetszenek, hogy hajlandóságot érzünk mindennapjaink valóságát azonosítani a negatív transzcendenssel, vagyis a poklallal. Ez az ismerős ismeretlenség nagy felhajtóerő. Bűn és erény között gyakran alig észrevehető a különbség, – néhány alapesettől eltekintve – kortól, viszonyoktól, civilizációs és kulturális hagyományoktól is függ, mikor bűn a bűn, és erény az erény. (A globalizáció velejárója sok egyéb mellett a civilizációs-kulturális tradíciók s normák közti eltérések lassú elmosódása. Erről sem lehet azt állítani, hogy egyértelműen jó vagy rossz.)

Az igazságszolgáltatás rendszerének ügyésze nem lakik bennünk. Legföljebb tartunk tőle, de nincs a zsigereinkben. Szemben az Isten ügyészével, aki szocializációs tényezőként eszmélésünktől velünk és bennünk él. Kognitív jelenség, s minél inkább tudatában van valaki rendszertani szerepének, annál kevésbé fontos számára a hit közösségi megvallása, a konfesszió; s megfordítva: minél kevésbé van valaki tisztában a pokol önmagunkra vonatkoztatott kognitív jellegével, annál inkább hagyatkozik a deklaratív vallásosságra.

S a legvégén egy kérdő következtetés: ha az ember istenfélő, nem jut a pokolra; de vajon ha pokolfélő, biztos, hogy Isten elé jut?

Gellért Kis Gábor

SZILÁGYI ÁKOS

Triduum Mortis

(A pokol tornácán várakozók kórusa)

mindenmindegy mindenmindegy
 fegyver villan ott egy itt egy
 mindenmindegy mindenmindegy
 mindegy hogy megy hogy megy végbe
 úgy hogy nem megy nem megy nem megy
 mindenmindegy mindenmindegy
 mindegy mért nincs mindegy mért van
 arc elkékül szív felrobban
 mindenmindegy mindenmindegy
 minden így megy minden így megy
 így megy végbe így hogy nem megy
 nem megy nem megy ingyen nem megy
 mindenmindegy mindenmindegy
 hogyhogy mindegy? úgy hogy mindegy –
 édesmindegy! mindegy mért ő
 mindegy mért én édesmindegy
 egy mérték van: mindenmindegy
 áll egy kőhegy nem fogy nem megy
 áll mint szívhegy mindenmindegy
 mindenmindegy mindenmindegy
 félnégy félegy nem megy nem megy
 nem megy visszább áll csak nem megy
 ó már fél négy? félöt mintegy
 félnégy félöt – hát nem mindegy?
 mindenmindegy mindenmindegy
 gond egy szál se! ad egy ad egy
 ad egy-két-há minden rámegegy
 térd megroggyan test meggörnyed
 ad egy: nem vagy! ad egy-két-há!
 mindenmindegy mindenmindegy
 halál szökdell glottgatyában
 fujtat: tessék! – itt egy névjegy:
 mindenmindegy mindenmindegy
 mindenmindegy mindenmindegy
 mondj egy végszót most már mindegy
 mindegy mennyi mindegy hányan
 befalazva hány leányhang
 mindenmindegy mindenmindegy
 mondjuk együtt: mindenmindegy
 mindenmindegy mindenmindegy
 mind Egy! mind Egy! minden mint Egy!
 ébredj Mindegy! ébredj! ébredj!
 minden mint Egy! minden mint Egy!
 hangosabban: minden mint Egy
 hangosabban!
 hangosabban!

Halhatatlanok a Pokolban

Apokoltól már nemcsak rettegni kell, gondolkodni is lehet róla. Talán odaképzeltük halhatatlanságunk első helyszínét. De mit ér az öröklét, ha arra szolgál, hogy tovább főzzenek szurokban? Már a pre-pokolban is lehetett némi célzás a halhatatlanságra – nem csak mefisztói (fausti) értelemben. A proto-infernók: a csírák. Nem tudni, milyenek voltak. Tízezer évvel ezelőtt azok, akiket elküldtek a fészkesbe, akikre az átkok átkát szórták, tán az ügyetlen vadászok, az elejtett zsákmány elcsaklizói lehettek. Ha száz szektája volt a babonának, az irtózatnak, akkor százféle pokol is kirajzolódott. A közössége ellen vétkezőt azonban alighanem agyonütötték, s csak utána átkozták meg, hogy ami még megmaradt belőle (a lélek első képzete ekkor született volna meg?), jusson a gyehennára.

Ahogy a nagy (világ)vallások kialakultak – nem éppen békésen, miékként a nagy birodalmak sem imádkozva jöttek létre –, úgy kovácsolódtott (tűzzel-vassal) a mintegy közös Pokol-imago. Dogmatikai háttérrel kapott, az ördögök kultusza éppoly protokolláris és bonyolult lett, mint minden mitológia, amelyekben már volt némi rend: rokonsági vagy – mint az indiai, a görög és más mitológiák esetében – szerelmi, testi kapcsolat az istenségek között. Rendnek kellett lennie, mint a görög vígjáték vagy tragédia előadásán az amfiteátrumban.

Sosem csodálkoztam azon, hogy Zichy elegáns, jóképű ördögöket festett. Végére is a marxi világlátást sokan lendületes karikatúrára tömörítették, mely szerint aki felül van, aki dúskál, akinek vagyona, hatalma, szép ruhája, hintaja van, az csak gonosz és ravasz lehet. A szegény ember nem egyszer maffiózónak, ördöginek látta a dülő, préda vadász, zsákmányoló, gyilkoló ellenséget, de saját urát és társait is. (Ezen a fontos közhelyen most nem lovagolok tovább.)

De vajon mi módon alakult ki *vulgo is* a képzet, hogy a pokol forró szurokjában a bűnösök, természetesen, élőként szenvedik el büntetésüket? Húsvér embereknek képzelték el őket, tehát a bűnösöknek is föl kellett támadniuk, hogy az ördögi hóhérok rendelkezésére álljanak. Szünetük tán örökös, sosem szűnik. Tehát: halhatatlanok a pokolban. Még infarktus sem menti meg őket a sanyargatásból, hiszen a feltámadottak nem kapnak infarktust, ők éppoly örökkévalók, mint a lélek.

A másik alapkérdés: ugyan már, miért a sátán, a főgonosz birodalmában büntetik cinkosát, a gonoszt? Igen, a gonosz az ördög barátja, és fordítva. Az Úr kiadta a hóhérmunkát albréletbe? Kiszervezte ezt a tevékenységi ágat a pokolba? Nem értik a népek, hogy ha Isten ellen való vétkekért sújtják őket, miért nem az angyalok, Isten segédei a végrehajtók. Isten erre a fogai között, némi mosollyal morgogja: mert ez itt valóságos élvezet lenne nektek.

Aztán az is túlzás, hogy nem lehet megmondani, meddig tart a bűnhődés, mert odafent nincs óra, nap, hónap vagy év. Itt lent is sok az igazságtalanság, de legalább elvben szó van némi fokozatosságról! Odafent még egzaktabbnak kellene lennie a fokozatosságnak. Hogy legyen igazság égen, földön, pokolban is.

Fölkerülök (lekerülök) a pokolba, de még menet közben föltámasztanak, mert holtan nem üvölthetek a fájdalomtól. Bűneim nem főbenjárók, tehát a szurokcsepegtetés és egyebek csak három percet tartanak, vagy csupán két hónapig sütnék parázson... Na és *azután*? Amikor már megbűnhődtem? Amikor el-

nyertem méltó büntetésemet, és ordításomat mp3-ra vagy diktafonra vettem, hogy időnként majd bekapcsolják, el ne felejtsem, mi járt nekem, a vétkesnek? A kaloda, a tüzes vas és egyebek *után* kegyelmet kapok? És élek? Égési sebeim begyógyulnak?

Nem akarok alpári lenni, de már nagyon kíváncsi vagyok: a jók és jóságosak, az őszintén szerények és önzetlenek milyen jutalomban részesülnek a mennyben? Remélhetőleg a menny polgárai sem laknak fent koporsókban. Most vagyunk mintegy 6,6 milliárdnyian. Ha az elmúlt év-

ezredekben minden jó és rendes ember a mennybe került, ott rettentő lehet a túlnépesedés.

Valaki most rám kiáltott, hogy igazán nem illik humorizálni a mennyország kapujában. De ha ott nem, akkor hol szabad viccelni? Ez a maximális karrier, sehol másutt ilyen magasra nem juthat földi ember. Megélt a földön ennyi és ennyi évet, tette a legjobb meggyőződése szerint a dolgát, akarattal senkihez se volt rosszindulatú, bár angyal se volt – aztán a Legfelső úgy ítélte meg, hogy méltó ott fent a befogadásra. Én meg, igen, oly öntelt vagyok, hogy azt képzem: oda jutok. És ha ettől nem változik meg az ízlésem, és ha ott minden vágyunk teljesül, jól tudom, miket írnék (ott fent ugyanis senki sem analfabéta, az se, aki jóval a földi betűk megszületése előtt került fel a mennyekbe).

Egyéb örömökre most nem is gondolok, mert még kizárnak a mennyből. Bár nem is tudom, miért. Ádám és Éva nyilvánvalóan az Úr parancsára tette azt, amit egyre szívesebben cselekedett, mert

sokasodniuk kellett; nem tudván, hogy a bölc s Úr beépítette ebbe a ...hm... ebbe a dologba az érzéki érdekelt ség princípiumát, mert ki a fene csinálná ezt az ízléstelen dolgot, ha fájna? Szóval, az Úr tette, hogy nekünk hallatlanul jók essék, nincs tehát abban semmi blaszfémia, hogy ott fent is folytatjuk. Csak ott fent nem sokasodunk. Ezt is elrendezte az Úr: aki halottaiból feltámadt, abba az antibébi-efektus be van táplálva – épp elég gondot okoz a sok jó ember, aki fölkerül oda, milliárd és milliárd, állandóan bővíteni kell a mennyországot, még csak az hiányzik, hogy sokasodjon ott a sok őslakó földi módon. Köröskörül úri hideg van, tán csak nem arra akarjátok kényszeríteni az Urat, hogy Putyinéktól hozzon be földgázt a fűtéshez? De ha valaki mégis fázna a mennyben, némi meleg esetleg átvezethető oda a pokolból is, nem kell feltétlenül Putyinhoz fordulni...

Bodor Pál (DIURNUS)

WEÖRES SÁNDOR

Kárhozat

Kordé nélkül könnyebb volna
bandukolni a pokolba.
De kordém, a hozzám-kötött,
ott csikorog hátam mögött,
ócska páncél zörög rajta
s lándzsa, szablya mindenfajta,
melyet elhányt sok harc után
keresztény és mohammedán.
Majd ha kordém elvesztettem,
ebet fognak be helyettem
s engem a pokolba dobnak.
Ez volt rosszabb? az lesz rosszabb?

SZACSVAY SÁNDOR

Az Izé Purgatóriumba való utazása – részletek

(1786)

Fő tisztelendő, nagyra betsülendő, igen tudós Úr!

Kinek szentelhetném és ajánlhatnám méltóbb jussal ezen Purgatóriumba-való útamat, a' mellyet én Sz. Péter' segítségével igazán meg-jártam: mint éppen az Úrnak, a' ki az ilyen derék munkákhoz nem tsak jól ért, és ítélni meg-tudja; hanem inkább az ilyen igazságokat, mint ebben találatnak, maga-is erőssen szokta gyámólgatni, és oltalmazni. Sőt mint egy híres könyv-szerző a' maga Irásaiban közönségesen elő-is hozza; mert ki-nem tudja az Úrnak amaz híres munkáit, a' Pápista oktatást, és Pápista meg-visgálást! 's más több az Úr' okos penájából származott, és származandó munkákat? – Igyekeznek ugyan a' finnyás Úrfiak nehezen készített munkáit a' Fő T. Úrnak az egész világ-előtt gyalázni, 's belölk neveltséget 's tsúfságot üzni. – De kérem az Urat, azért el-ne hibázza a' dolgot, és azon ösvényről, mellyen el-indult, ne térítessék-el, hanem vigan mennyen elébb, és emlékezzen-meg a' mellet – (ha az Úrban a' tanításhoz-való buzgóság meg-hidegednék, 's ha írásra született géniussa valamiben alább akarna hagyni) – a' versirónak mondásáról: Tu ne cede malis; sed contra audentior Ito. Igy meg-fog az Úrban a' forróság, és a' vig elme mindenkor maradni, hogy ellenségeire kettözött lépéssel mennyen.

Méltoztasson azért ezen jelenlévő út le-irást, – a' melly a' mint én reménylem a' benne lévő igazságokért az Úrnak egészszzen meg-fog tetszeni, – papi-szárnyai alá venni, éljen ezzel – ha talám valahól a' maga külömben erőss igasságáival bé-nem érné – mint egy leg-erőssebb 's leg újjabb bizonyossággal, hogy az Eretnekeket é Naturálistákat – Isten ne hagy-el! – a' Purgatóriumnak létéről meg-gyözze, és tartsa-meg, a' maga mindenkori jó akarattyában. Az Úrnak Tisztelőjét.

Út mutató beszéd.1

Akárki-is örömet olvassa a' ritkasághoz-való hajlandóságból, az út leírásokat, a' mellyek esméretlen, vagy nem sokat járt-tartományokról vagynak. Reménylem azért, hogy ezen mostani utazásom' ki-adásával, a' mellyet nem igen régen jártam-meg, mindeneknek annál nagyobb gyönyörűséget szerzek; mivel itt a' Purgatóriumnak, annak a' helynek, melly majd mindenek-előtt esméretlennék, sőt képtelennék látszik, mivólta, helye, helyheztetése,

eredete, a' lelkeknek belső külső állapotok, rendtartások, 's igazgatások módja elő-adatik. – De nem csak ezen öröm, és mulattság egyenesen a' végem, mellyet ezen út-le-írás ki-adásával az én Olvasóimban indítani szándékozok; még mást-is adok hozzá, a' melly abban áll, hogy én minden Eretnekeket és Naturálistákat – a' kiknek számok óh fájdalom!!! szintén úgy nőtön nő, valamint az úgy nevezett világosodás terjed – a' Purgatóriumnak, vagy a' Lelkek-tisztulása' helyének valóságos lételéről a' magam tulajdon tapasztalásom-által elhitessem, következés-képpen egyszersmind hasznos, és mulattságos akarok lenni.

És mivel jövődőlő Lélekkel előre általláttam, hogy a' szörszál-hasogatók ezen munkátskámatis szó-nélkül nem hagyják, a' penna hartz dolgában pedig magamhoz éppen nem bizom: – nam hoc nec anni ingravescentes, nec munus quo fungor, nec mores mei patiuntur. Tehát bátorkodtam ezt P. P. Fast Atyának ajánlani, a' ki ezt, mint a' tudós pennahartzhoz leg-jobban értő Férjfi, minden megtámadások ellen leg-lehetősebben oltalmazni, és az hol szükséges, ott a' maga két élű rosdás kardjával meg-fog verekedni. Tehát ő, nem pedig én velem van az Úraknak számvetések.

Szükség még azt emlitenem, hogy nehezen latták volna az én Olvasóim ennek a' könyvnek örömét, hanemha ama' híres Bugyi Péter Úram Debretzenből, a' ki egy olyan tehetős, és okos Úr, mint Fást, nyomtatásra-való költséget nemes lélekkel nem nyújtott volna; mert egy Budai Könyv-áros sem bátorkodott ki-nyomtatni a' számkivetésnek felelme-miatt; az én erszényemből szintúgy ki-nem tölt volna, mint a' millyen nehezen tengődhetik egy tehetetlen hivatal-béli Úr, ebben a' sanyarú szűk pénz idejében.

Ezzel Isten velem, 's szerentsés utat!

Itum est in viscera terrae

A' föld gyomrába bé-menvén.

Midőn én a' minap Budán egy híres Lelki Tanitónak oktatását hallanám, a' ki minden ékesen szóllásával erőlködöt a' Purgatóriumnak bizonyos voltát tsalhatatlanul meg-állítani, ditsérte veszettül a' jó-féle utat modot, a' melly-által az ott ki-állandó

gyötrelmet, és időt jó formán meg-lehet rövidíteni, és azt olyan különösen le-írta, mintha testi szemével látta volna: még-is minden ő erősítő okai nékem nagyon tsekélyeknek látszottak arra, hogy belöllem a' Purgatóriumról-való kétségeskedést ki-vegyék, és ámbár én P.P.P. Fast, Pochlin Kochem, Hikhekhok és Bor Mihály Atyáknak, sőt más ilyen érdemes embereknek-is az írásait szorgalmasan ólvastam volna, 's a' nélkül-is én egy jó Pápista Keresztyén vagyok: de még-is ezt az hitnek ágazattját úgy néztem, mint a' Plátó költeményét, vagy azt, a' mit a' régi Görögök és Rómaiak az ő Elysiumokról költöttek, hogy tudni-illik: minden léleknek, minnek-előtte ezen öröm helyére jutna, vizsgáláson 's itélő szék-előtt kellene ki-állani a' sárt, és ha nem tökéletes tisztáknak találtattak, az ő meg-tisztulásoknak vagy előszször a' levegő-égben, vagy a' vízben, vagy a' tűzben kellet végbe menni.

'S azért nem vethettem-ki ezt a' vélekedést az elméből, hogy a' Purgatóriumot eleinten vagy a' Pogányoktól költsönözték, hogy őket az ő hitek' egynéhány ágazatainak meg-tartása-által, annál könnyebben meg-szédíthessék; mint ezen végből a' Jésuiták a' Pápistákká lejendő Khinabélieknek meg-engedték, hogy az ő Konfutziusokat úgy tiszteljék, mint valamely Szentet; vagy pedig, hogy a' Papok a' jó forma haszonért találták; mivel ők a' fundátziókból, a' lelkekért-való misékből, bünbotsátó levelekből, 's más egyéb Purgatóriumra szolgáló dolgokból számtalan sok pénzt húznak-bé.

Illyen habzó gondolatokkal fárasztván magamat egész nap, le-dültem estvére az ágyba; de az ezekből származott nyúghatatlanság-miatt nem tudtam el-aludni. Kezdettem azért minden Szenteket valójában kérni, hogy már csak ugyan ne hagynának tovább kételkedni, hanem meg-gyöző-képen nyilatkozatnák-ki miben álljon ez a' bizonytalannak tetsző hely; mert az ellenkezőt állító okok, nékem nagyon fontosoknak látszottak. És minthogy az én vélekedésem-szerént Sz. Péternek mint Mennyszág' ajtaján állónok ezt leg-jobban kellene tudni; mivel ő az oda érő útast meg-visgálván, meg-tudja szükséges-képen honnan megy: tehát ígértem néki, hogyha ő engem erről bizonyossá tészen, annyi viasz gyertyát gyújtok néki, mint a' hány nap van egy esztendőben. Előszször ugyan azt akartam fogadni, hogy az ő tetemeihez Romába csak meg-teszek egy Bútsút; de mivel nagy Úr nem vagyok, és nem biztam volna magamhoz, hogy mint vándorló úti költség-nélkül egy olyan meszsze utat gyalog meg-tessek, 's a' mellet a' mi nagyobb azt-is meg-gondoltam, hogy ez a' bünbotsátáshoz tartozó dolog, hasonló-képen a' Purgatóriumon fundáltatik, 's ha már most ez bizonytalan volna, vagy éppen nem-is volna; minden költségemnek 's törődésemnek semmi hasznát nem venném: Tehát én bizony csak a' viasz gyertyák-mellett maradtam-meg, hogy akár

leszsz belőle valami, akár semmi sem, úgy-is kevésben kerül; a' nélkül-is a' mái világban minden részben takarékosnak kell lenni az embernek. [...]

Alig mentem egy két lépéssel tovább, 's legottan egy kis helyre értem, a' hol egy valamennyire széles lajtorját láttam, a' melly egészszen a' padlásig ért, és a' mellyen a' lelkek fel-'s-alá jártak, minden meg-szűnés nélkül; kérdettem tehát a' lelket: mire-való lajtorja ez? Mellyre ő azt felelte: Ez koránt sem a' Jákób' lajtorjája, a' mellyen ő az Angyalokat fel 's alá jární látta; mert ide az Angyalok soha se jőnek; hanem a' próba-lajtorja, mellyet egyszer Szent Ferentz látott álmában, 's azért nevezik annak; mert következendő tulajdonsága van: Mindjárt alatta van egy nagy lyúk, a' melly-által a' Pokolból a' forrás fel-jön, és azt a' helyet mint a' bányát hűti. Mivel a' környűl-állásokból nem lehet mindenkor igazán itélni, ha valamely lélek ide, vagy a' Pokolba tartozzon-é, mihelyt tehát ide jön, fel-kell néki mindjárt reá hágni, hogy lássák, melly magossan mehet-fel; ha a' lélek nem ide tartozik, a' lyukon-által le-fordúl a' Pokolba, és ott marad; mert onnan nints többé szabadulás; de ha le-nem esik, úgy ide tartozik, 's akkor mindjárt fel-jegyzik ki-hány gráditsra ment-fel. Erre nézve a' Lelkek mindég járnak-fel, és a' ki idővel el-éri a' leg-utolsó gráditsot, a' bizonyos jele, hogy már a' meg-szabadulhat, és tiszta a' bűnöktől. Midőn én mind ezeket eléggé el-néztem volna, a' más oldalra mentünk, és ámbár az-is Barátokkal volt tele, még-is kevés Jésuitát láttam közöttök. Azért kérdeztem a' lelket, ha olly kevesen vagynak-é itt a' Jésuiták? Mellyre ő ezt felelte: Már ugyan senki se jön ide úgy mint Jésuita; minthogy a' szerzetet a' földön el-törölték, de még-is majd mutatok eleget, a' kik még a' Szerzet' el-töröltetése-előtt ide értek. Nem-is sokára olly nagy rakást láttam, hogy a' föld egész fekete volt tőlök, a' kik abban foglalatostkodtak, hogy egy nagy lyukat, melly a' Pokolból fakadt-fel, bé-dugjanak, a' melly körül a' föld-is sok helyeken megrepedett, 's kérdem tehát a' lelket: Mi lehet ez? Mellyre ő azt felelte: Midőn ezelőtt mintegy 250. esztendővel, annyira mentek a' bűnbotsátással, hogy szinte kofáskodtak vele, és nem csak a' megtett, hanem a' megteendő bűnnek meg-botsátását is el-adták jó pénzen, alkalmatosságot szolgáltatott ez Luther Mártonnak, és ő vele Tzvingliusnak, és Kálvinusnak, hogy a' dolog arra mennyen-ki, hogy nagy Tartományok és Országok a' Római birodalomtól egészszen el-szakadjanak. Ennek az el-szakadásnak olly igen nagy ereje volt, hogy az egészszen eddig le-hatott (bizonyoson azért, mivel a' bűnbotsátás-is innen vette az eredetét) mert akkor az egész Purgatórium mintegy kemény földindulás-által úgy ószve rázódot, hogy végső veszedelmét, és a' Pokoltól-való el-nyelettetését vártuk. Ez-által

a' meg-rázódás-által egyéb helyen-is ugyan, de kivált itt igen nagy kárt vallott a' Purgatórium, és sok lyuk esett rajta, a' mellyet előszször egynéhány Pápák akartak bédugdosni; de minekutánna a' Jésuiták szerzete kezdődött, azok vállalták magokra a' dolgot, és szívesen őlik magokat, hogy a' lyukakat és hasadásokat bé-tsinálhassák. De ámbár nekik számtalan sok szentelt vízzel bé-ázta-tott pappirossat adjanak, melly a' Purgatóriumnak védelmezésére iratott e' földön; még-is semmi sikere nints munkájoknak; mert ha itt vagy amott bé-tsinálják, ismét más helyen lyukad-ki. Azért-is mi szegény Lelkek szüntelen nagy rettegésben vagyunk, hogy ha még egyszer ollyan szakadás talál az Ekklésiától lenni, akkor bezzeg – nó meg-esnék nekünk! Alig beszélte ezt-el a' lélek, és én alattam ollyan reszketést éreztem mint földindulásor; 's kérdem hirtelen a' Lelket: Honnan származik ez? Mellyre ő ezt felelte: A' mi félelműnknek öregbitésére gyakran érezzük mi ezt, midőn tudni-illik a' földön valami történik, a' mi a' Purgatórium ellen van. Példának-okáért: Ha valami fontos írás jön ellene, vagy ha valaki az Ekklésiától elszakad, és más Vallásra áll, vagy más valami eféle; és vigyázz tsak miképpen halgatnak és vigyáznak erre a' Purgatóriumnak oltalmazói, mint küldik-ki mindenféle a' követeket, hogy meg-tudják és végére járjanak, ha nem esett-é valahol a' Purgatóriumon kár, vagy hasadás, hogy azt idő vesztés-nélkül meg-igazithassák, mig tovább hatalmazna. Igaz-is volt, mert kevés idő mulva jött nagy sebbel lobbál egy kiküldött Legény Lélek nagy posta trombitával, mellyet mihelyt meg-fűtt, a' Papok mindjárt ószve tsődültek, 's ki-baltát, 's ki pappirossat vitt, hogy a' káron mindjárt segítsenek. Még a' Lélek ezt-is hozzá tette, hogy egynéhány esztendőktől fogva gyakrabban járja őket a' föld indulás, mint az-előtt, a' mellynek az oka a' mint végére jártak az, hogy a' földön uralkodik egy hatalmas Monárkha, a' ki a' Papok számát kissebbíti, a' Klastromokat el-rontja, a' Valással-való vissza-eléseket el-törli, és ekképpen nagy kárt okoz a' Purgatóriumnak. [...]

A' kapun-kivűl ismét más valami történt. Tudni-illik jött két Lélek. Egy Ánglus, és egy Svékus. Ezek mind a' ketten az Égbe akartak menni, de a' kettős útnál el-tévedtek, és minden akarattok ellen erre vetődtek. Ámbár a' kis fekete Jésuita eleget mondotta, hogy itt nem a' Mennország, hanem a' Purgatórium, és Pokol van, ők pedig az elsőről semmit se tudván, a' másikba pedig menni tellyességgel nem szándékozván, erővel béakarták a' Purgatóriumba menni. Erre nagyon sok Barátok tsődültek-ki, hogy ez idegen két vendéget lassák, a' kik rosszabb kvártélyra akarnak jőnni, mint számokra készített van. Ez a' kettő pedig tsak el-tsudálkozik, látván a' sok Barátot, és mindjárt

el-hitték, hogy itt a Purgatórium van, mivel olly szorgalmasan őrizik a Barátok.

Míg e' tartott, kérdem egy öreg Kapuzinustól: miért rendelték ide az útba ollyan Jésuitát, a' ki a' Deák nyelvet még tsak olvasni se tudja, holott illő volna ide egy jó deákos embert rendelni; mert a' Pápák mindenek felett ezen beszélnek, és irnak? Mellyre ő ezt felelte: Nem esmered a' Jésuiták' kétszinúségeket, a' kiket a' bőrökről soha nem lehet itélni. Ez a' kis IZÉ nem tsak a' Deák, hanem minden Europai nyelveket jól ért, tsak tettet magát, de leg-gazabb és praktikásabb, legspionabb és átkozottabb mindenek felett az egész világon, 's éppen azért tették ide. Születésére nézve Spanyol, a' Szent Ignázius' Földije. A' Jésuiták látván az ő minden Istentelenségre alkalmas voltát, először az Oskolájokban tanították, az-után a' Társaságokba vették-bé, 's minthogy az-alattomban-való praktikáknak nagy mestere, nagy térítő és üldöző volt, haláláig sok hasznát vette néki a' Római Szent Szék.

Én meg-köszöntem ezt szépen a' Kapuzinusnak, 's kérdem az el-tévelyedteket, ha tetszik-e velem vissza-felé indulni; mert ez a' lélek majd meg-mutogattya az utat, mellyet ők-is meg-köszöntek, és jöttünk négyen.

Az alatt kérdettem őket, mi emberek lehetek e' földön? 's kezdi az Ánglus beszélni; hogy én külömben nagy gazdag Kalmár voltam, de az Ámerikabéliekkel-való hartzal, és a' pappiros pénz el úgy meg-búktam, hogy magamnak, és egész Familiámnak nem maradt annyi, mint az-előtt a' leg-hitványabb inasomnak fizettem, 's minthogy ezen szüntelen gondolkoztam, búsultam, 's állapotomnak megjobbúlását soha se reménylettem, mindennel felhagytam, és fel-akasztottam magamat. De még-is a' Tselédjeim iziben észre vették, és le-vágtak, 's ezt a' bölökséget szerették, hogy állapotomról 's sorsomról balul ne vélekedjem, 's időt-is nyertem, hogy vétkeimet meg-bánnyam, és meg-térjek az Istenhez, a' ki nékem kegyelmesen meg-engedvén, tendesen múltam-ki e' világból. A'

Svékus egyebet nem tudott mondani hanem; hogy a' sok kárvallás unalom és búbánat-által meg- rövidítvén életemet ki-múltam a' világból.

Midőn a' barlangból ki-jövén a' fellyebb említett tágas helyre értünk, meg-mutattam az Ánglusnak, és Svékusnak az utat az égbe, mellyet ők meg-köszömvén, fel-felé indultak. Én pedig egygyet se szölván, mentem a' társammal elébb, míg azon a' helyen meg-találtam a' testemet, a' hol hagytam, 's belé ugrottam. Még egyszer meg-köszöntem a' léleknek út mutatását, barátságát, 's kértem alá-zatosan, mondja-meg, kihez lett légyen ez úttal szerentsém? Melly szómra meg-jelentette, hogy ő az én külömben láthatatlan, engemet követő, de erre az útra látható formában meg-jelentt őrző Angyalom; mellyet mihelyt ki-mondott eltűnt szemem-elől. Ez a' veleje az én tsudálatos utazásomnak, mellyet még bővebben meg-irni, rész-szerént időm nints, rész-szerént eszembe se jut jól, rész-szerént sok van ollyan, mellyet világosabban nem lehet le-irni.

A' mi már most a' Purgatóriumról-való elébbeni kételkedésemet illeti; arról mondhatom, hogy valamint ezen rajtam történt tsudák igazak, és az én lelkem halála-előtt meg-látta azon helyet, és azt mindenekben a' le-írt módon találta: szintén úgy el-lehet hinni, hogy van Purgatórium, és abból sok-képpen ki-lehet szabadulni. Ámbár igen nagyon szeretem, hogy a Szent Péter' állítása-szerént holtom után oda nem mégyek, nem-is igen kívánkozom biz én; mert mindenkor veszedelmesnek néztem a' Pokol' szomszédságában lakni. De ha tsak-ugyan még egyszer a' lelkemnek tőkélletes meg-tisztulása, és meg-igazittatása végett le-kellene oda vadulnom, tsak jobban szeretek itt a' földön-által esni rajta; minthogy itt-is elég tisztító hely van, még pedig könnyebb, bátorságosabb és bizonyosabb, ámbár fáradsággal és pénzel járják.

Külömben reménylem, sok dolgok nem lésznek itt sokaknak kedvetlenek 's ellenekekre valók; mert nékem azt kellett irnom, a' mit láttam. Leg-alább a' Papok szinte úgy rá-huzhattya ezt erőssítő okúl, ha nem jobban, mint más tsuda dolgokát; ámbár én azért nem kívánom, hogy kis Istenné, vagy Szent-té tégyenek; mert én nem héjazok-fel, se nagyot magamról nem álmaozok; nem-is tudnám biz én magamat abban a' méltóságban viselni, hogy még engemet térden álva instálnának, 's ha tsakugyan illyen tisztességet tennének a' képemnek, úgy nékem sok inasokat kellene tartani, a' kik nékem az imádságokról hirt hoznának, minthogy se látásom sé hallásom nem meszszi-re tart; azonban magam se tudnék tőlök imádkozni, se semmit dolgozni. Azért tsak másnak hagyom ezt a' tisztesség-tételt, 's meg-érem holtom után azzal, ha az Abrahám ülepében; (minthogy már kebele teli) vagy a' szentek-közt az ajtó-meget találhatok-is helyet.

Ezer ördög és pokol!

A poklóról nem sokat tudok, de a mennyországot magam előtt látom.

Segítségemre van ebben a Csernovicból Brooklynba keveredett jiddis anyanyelvű költő, Itzik Manger nagyszerű elbeszélése, *Doss buch fun gan eden*, azaz (így szólna a cím magyarul) „A mennyország könyve”.

Mint Manger könyvéből kiderül, a gyerekek születésük előtt angyalként élnek a mennyországban. Mielőtt a földre szállnának, kapnak egy fityiszt az orrukra, hogy mindent elfelejtsenek, amit a mennyben láttak, megélték és tanultak, így tiszta lappal, ártatlan tudatlanságban kezdhessék gyermek éveiket. A csintalan Smuel Abe angyalka (leendő újszülött) viszont leitatja az őt kísérő részeges angyalt, kicselezi a fityiszt, s csupán szárnyait veszve, de minden mennyei tapasztalattal és tudással felvértezve fekszik a bölcsőbe egy galíciai kisvárosban. Pár napos korában már kimerítő élménybeszámolókat tart szülei, a rabbi, a hitközségi elnök és a városka leggazdagabb kereskedőjének jelenlétében a zsidó mennyország berendezkedéséről, saját ottani kalandjairól, s hajlandó a hallgatóság soraiból föl-tett kérdéseket is pontosan megválaszolni. Így értesülünk többek között arról, hogy a zsidó mennyország kiterjedése mintegy százezer négyzetmérföld, hogy keleten a török mennyországgal, míg nyugaton a keresztény mennyországgal határos, hogy a zsidó mennyországot angyalok és caddikok lakják, főleg galíciai csodarabbik. Az utóbbiaktól – az angyalok véleménye szerint – szinte már meg sem lehet mozdulni, olyan tömegesen vannak, már országból való zsidók viszont csak ritka kivételként jutnak a mennybe. A tömegnyomor miatt az angyalok egyszer már kezdeményezték a Jóisten-nél, hogy szigorú bevándorlási kvótát vezessen be a caddikok számára, de az angyaloknak egy másik frakciója ezt a tervet Izrael-ellenesnek minősítette, s benyújtóját lehámánozta.

A mennyország társadalma szigorúan hierarchikus felépítésű. A legkényelmesebb villák a pátriárkáknak jutnak, akik úgy élnének itt, mint Ábrahám kebelén, ha nem kicsinyes civakodással ütnék el az időt. De csak a hasukra képesek gondolni. Dávid király is pompás park közepén lakik, a bokrok árnyában csalja meg fűvel fával nejeit, Betsabét és Abiságot. Saul hiába keresi elkóborolt szamarait. És a csodarabbik? Zsebre dugott kézzel sétálgatnak, mint inasikat ugráltatják az angyalokat. A mennyben végre jut idejük egymás teljesítményét ócsárolni. A másik oldalon a szegény szabóangyal szerelmi bánatában arról is megfelekedzik, hogy halhatatlan, s megpróbálja magát – csúfos kudarcral – fölkötni.

Smuel Abe több estét betöltő előadássorozatóból megtudjuk, milyen barátságos fogadtatásban részesítette őt Szent Péter és Szent Miklós, mikor elvetődött a keresztény mennyországban, s hogyan táncoltatta meg ugyanott gumibotjával az antiszemita Dimitrij angyal. A török mennyország angyalai viszont mi másban kelnének versenyre a zsidó angyalokkal, mint egymás asztal alá ivásában.

Látjuk, nemcsak igazságból van sok, hanem ez igazak lakhelyéül szolgáló mennyországokból is, s ezek annyifélek és olyanok, mint az egyidejűleg, párhuzamosan létező igazságok. Bizonyára a igazságokkal és a poklokkal is ugyanez a helyzet (ezer ördög és pokol!), Dante legalábbis ezt sugallja, de az ő lelke rajta, ő látta és járta be, ő a szakértő. Újságolvasó barátom is azt állítja, hogy fenekestül ismeri a poklot, elhiszem neki, miért is vitatkoznék vele, én (mint mondtam) a poklóról nem sokat tudok.

A poklóról a régi görögök se tudtak sokat, az ő Hádészük sok szép történetével egészen más ország.

De a sok-sok szomszédos mennyországot – Itzik Mangernek hála – most már magam előtt látom.

Csepregi Zoltán

(A könyv megjelent magyarul: *Icik Manger: Az édenkert könyve*. Fordította: Lichtmann Tamás. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.)

SZERETETHÁZ ÉPÜL BÉKÁSMEGYEREN

A Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány hálásan köszöni mindazok segítségét, akik az alapítványt befizetéseikkel és adójuk egy százalékával támogatták.

2007 augusztusának elején megkezdődött a szeretetház építése, a műszaki átadás-átvétel és a használatbavételi engedély megszerzésének vállalt határideje: 2008. augusztus 1.

Kérjük, ha az öregotthon építését és a gyülekezet egyéb céljait fontosnak tartják, továbbra is támogassák alapítványunkat.

ADÓSZÁMUNK: 18075096-1-41

ALAPÍTVÁNYI SZÁMLASZÁM:

OTP 11703006-20058830

Információk az öregotthonról:
Breuer Katalin, 06-20-9794-808

Auctori Salutem!

– Kertész Ákos köszöntése –

Ezúttal KERTÉSZ 75. születésnapjára hívunk meg mindenkit.

Ott lesz láthatatlanul az a több mint egymillió ember, aki filmen látta vagy olvasta a Makrát. Ha mind eljönnek, megsúgjuk nekik, hogy nem a Makra a legjobb könyve Kertész Ákosnak. Ő az a fajta nagy művész, akinek kis könyvei között is akad maradandó.

Amit például a kutyákról írt, annak a szerzői jogait megvehetné a Nemzeti Bank; a következő száz évben ugyanis megjelenhetne ezer nyelven, és a Nemzeti Banknak nem lennének többé gondjai. Sőt a magyar költségvetésnek sem. Ezt meg kellene súgnunk a miniszterelnöknek: Ákos egymaga elviselhetővé tehetné mindazt, amit mostanság reformnak nevezünk.

Nem pletykálunk, nem valljuk be, hogy remekíróink között alig akad olyan „ballib”, akit a maga oldalakormányára annyira elhanyagolt volna, mint Ákos. Aki olyan anyagi gondokkal küszködött volna, mint ő. Aki oly kevés jelét kapta volna a megbecsülésnek az elmúlt tizenhét esztendőben is, mint ő. És akinek oly sok boldog olvasója volt – van – és lesz! – mint neki. Most végre magas kitüntetést kapott – igen kiérdemelte – s már csak azt sajnáljuk, hogy nincs a világon olyan demokrácia, amelyben nyilvánosan elhangzana: ki és milyen érvekkel gátolja meg évtizedek óta, hogy Ákos Kossuth-díjat kapjon.

Az igazság az, hogy Ákost jobban ismerik azok, akik utálják, mert pofázik, kiabál, mérges, mindenbe beleszól, ami mégse illik igazán egy római katolikus íróhoz. (Vagy evangélikus? református? unitárius? tudja a csuda. S vajon miért rögtön ez jut eszünkbe, ha ránézünk, hogy vajon milyen vallású?) Szóval ki tudja, mi illik igazán egy zsidó-keresztény kultúrájú íróhoz.

Akit viszont mindig szidnak, annak a nevét megismerik.

Aki írónak megtanulják a nevét, azt elolvassák.

Akik viszont olvassák, azok nagyon megszeretik.

Akit nagyon szeretünk, arról ritkán beszélünk, főleg, mert féltjük.

Ákos-klubokat lehetne szervezni abból a sok ezer emberből, aki élvezi sajátos, érzelmes, kemény és bölcs írói lelkét, amely nem hagyja nyugodni, amely mindig arra sarkallja, hogy valamit nagyon szeressen – és valami rémesen idegesítse.

Nyugodtnak, átszellemültnek, ihletettnek, gyönyörűen és folyékonyan beszélőnek mi csak akkor látjuk, ha diáktáboroknak József Attilát szaval. A lányok, amikor életükben először látják, kicsit mintha fintorognának: ki ez a csúf, nagyorrú vénember – aztán amikor elkezd mondani Attilát, lassan belészeretnek, a szemük könnybe lábad, és meztelenül feküdnének a lábai elé.

Az irodalomkritikusok nem ezt teszik. Azt, hiszik, hogy nincs divatban, tehát hallgatnak róla, vagy fontos munkáiról jobbra jelentéktelenekeket írnak.

Mi azonban, akik itt vagyunk, tudjuk: egyike igazán nagy íróinknak. Sose csodálkoznánk, ha Kossuth-díjat vagy hasonló tekintélyű európai díjat kapna ez a volt gyári géplakatos.

DIURNUS

(Kertész Ákos barátunk 2007. július 18-án töltötte be 75. életévét, akkor köszöntötte őt Diurnus a fenti szavakkal. 2008. március 15-én, 37 évvel a *Makra* megjelenése után, Kertész Ákos Kossuth-díjat kapott.)

Pokol itt és odaát

A háború és holokausztt poklából kikerülve, megállva a pokol kapujában – hogy legalább képekben a témánál maradjak –, 13 évesen, természetesen gyűlöltem a németeket. Annyira, hogy el akartam felejteni, és sajnos sikerült is elfelejtenem németül. (Mennyire bánom ma már!). Meg voltam győződve, hogy minden német militarista örült, született alattvaló, vérében van a vak engedelmesség és vakfegyelem, és minden parancsot gondolkodás nélkül végrehajt. A német amorális, vagyis nem megszegi az erkölcsi törvényeket, egyszerűen nem ismeri őket. Moral insanity. Így lesz náci és tömeggyilkos. Csak az nem gyilkolt, akinek nem volt alkalma rá.

Lényegében minden német maga a Sátán.

Tíz évig éltem ebben a hitben. Tíz év múlva, 1955-ben egy haveri házaspár meghívott bennünket a nagypapa születésnapjára. Kiderült, hogy a Majtényi tulajdonképpen Mayer, és egy nagy solymári sváb bulira vagyok hivatalos, ahol még azt is tudják rólam – mert a Majtényi Marci tudja –, hogy zsidó vagyok. Szorongva mentem az oroszlánbarlangba.

Életemben olyan jól, mint a Mayer grószfati születésnapi buliján, vagy hatvan-nyolcvan vidám sváb ünneplő között, nagyon ritkán éreztem magam. Ez az élmény alapján megváltoztatt.

Rádöbbsentem, ha a németeket kollektíve nácioknak tartom, magam is náci vagyok. Nem antifasiszta, hanem kontrafasiszta. Ugyanolyan előítéletek vezetnek, mint a zsidó gyűlölőket vagy bármilyen más fajta, nép vagy etnikum gyűlölőit.

A Mayer családnak sokat köszönhetek, nem csak azt, hogy kigyógyítottak a németgyűlöletből. Mert ezzel együtt kigyógyultam az összes többi előítéletemből is. Vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó! Ez a bődületes baromság minden előítélet

alapképlete. Minden kutya harap – kivéve, amelyik nem. Minden macska hízeleg – kivéve, amelyik nem. Minden oroszlán vérengző – kivéve, amelyik nem, és most már berekesztem a példatárat, mielőtt olyan előítéletek talajára kerülnék, hogy minden nő szajha..., minden férfi durva..., minden cigány ilyen..., minden proli olyan..., minden csuhás emilyen... és minden komenista amolyan...

Érdekes, hogy még abban az időben, amikor előítéleteim rabjaként kollektíve gyűlöltem egy egész nemzetet – tehát javában benne élve a gyűlölködés vétkében –, gondolkoztam el azon, hogy nincs bűn. Se pokol. Talán mennyország van, valamilyen egészen más formában, mint ahogy tanultuk és elképzeljük, de kárhozat nincs. Igazságtalan lenne, és Isten nem lehet igazságtalan. Akkor még hittem. Igaz, nagyon eretnek hit volt, de mégis: Isten van valamiképp – gondoltam, ha nem is úgy, ahogy a papok tanítják.

(Összefügghetett ez a fölismerés az előítéleteimmel? Nem tudom.)

Na most: Isten megteremtette az embert. Olyanra, amilyenre ő akarta, mert mindenható. Tudjuk: „nőt és üvegpoharat próbára ne tegyél!”, de gyarlónak teremtett embert se. Hogy miért teremtette Isten az embert gyarlónak? Ő tudja, de valószínűleg azért, amiért a tökéletes embert én sem szeretem. Csak a gyarló ember szerethető, és nem hibái ellenére, hanem hibáival együtt.

Isten nem ostoba. Nem tételezhető föl róla, hogy teremt egy kedvére valóan gyarló embert, aki elé erejét meghaladó követelményt állít, és amikor szegény, ahogy várható volt, sőt, ahogy az Úr pontosan tudta előre (hisz mindentudó), elbukik a próbán, akkor haragra gerjed, és kiűzi a paradicsomból, ivadékait megátkozta, heted- (sőt századiziglen) bünteti.

Ha ez Isten logikája, akkor, elnézést, vén hülye. Ez a biblia szövegét kiagyaló őseink logikája, mert ha Istent hiszek is, abban az irracionális baromságban, hogy ő fogta a biblia íróinak a kezét, ő

irányította az ősi mesemondók gondolatait, ajkait, az én racionális elmémrel már akkor sem tudtam hinni.

Én egyáltalán nem akartam hinni. Tudni akartam. Persze, Ágoston nem volt megátalkodottan bigott, amikor azt mondta, hogy „Credo quia absurdum est”, úgy értette, vannak dolgok, amelyek csak a hit által közelíthetők meg. Ezek a racionalitás nézőpontjából abszurdumok. De én nem akartam hinni!

Hát Isten? Ő is csak hittel közelíthető meg, nem? Az más, gondoltam. Isten a teremtő, a racionálisan, ok-okozati logikával működő univerzum kitalálója. Aztán amikortól ki lehetett mondani, hogy „Be van fejezve a nagy mű, igen. A gép forog s az alkotó pihen” – attól kezdve csakugyan pihen, és átadja a hatalmat a természet ésszerű törvényeinek (amiket, persze, szintén ő alkotott meg). Ami pedig az embert illeti, a szabad akaratra bízta a többit. Ezt valószínűleg jól látták a Szentírás szerzői, csak a szabad akarattal az ember sem tudott okosan élni... – a kommentátorok pedig (papok és egyéb félremagyarázók) még a szükségesnél is sokkal nagyobb zűrzavart keltettek a következetlen (és hadd ne mondjam: ostoba) értelmezéseikkel.

Élt bennem egy kép. Ez a kép nem tartozott a hit körébe, bármennyire irracionális volt, én nem úgy hittem benne, mint valami dogmában; a képzelet, a mese, a művészet világába utaltam. De ilyen mesék, kellemes képzelgések nélkül nem is lehet élni ebben a siralomvölgyben.

Félúton voltam az Isten és a marxizmus között, tudtam, hogy minden dolog a saját történetével azonos, hogy az embert társadalmi kapcsolatainak, viszonyainak az összessége határozza meg, hogy „nincs senki, akiről elmondjam, örömét lelte nyomoromban”, hogy a bűn a társadalmi együttélés szabályainak, a kollaborációnak a fölrúgása, tehát az osztálytársadalom alapja, mintegy táptalaja. Csak az osztálytársadalmak fölszámolása szüntetheti meg.

Tehát elképzelttem a Jóistent, aki, amikor magához szólítja a bűnöst, azt mondja neki, „gyere te szerencsétlen, megfáradt szenvedő, gyere hozzám, hadd vigasztaljalak meg. Nem is vagy te olyan gonosz, hiszen esendőnek én teremtettelek, és minden rűt vétkednek oka van. A sorsod, a környezeted, a társadalmi erők, minden, ami determinál, az lökött a bűnbe, gyere, vége a nyomorúságos életnek, gyere, kibékítlek magaddal.”

És nem gondoltam a nácikra, a tömeggyilkosokra, a Sonder-kommandósokra, akik élve taszították a gyerekeket a tömegsírba, utánuk lőtték az anyákat, és ha a mama teste nem fojtotta volna meg a kicsit, akkor a rázúduló földben fulladt volna meg... Nem gondoltam a nácira, aki elkapta tizenhárom éves húgocskámat, a kátrányfekete hajú Évikét, és

vékony kreolbőrű karocskáját megragadva bependéřítette a gázba, és nem gondoltam a vezérekre, a Hitlerekre és Himmlerekre, az Eichmanokra és a Mengelékre; nem azt mondtam, hogy a földi igazságszolgáltatás elég, a túlvilágit hagyjuk meg Istennek és az ő transzcendens poklának, nem, egyszerűen kiestek a tudatomból.

Abban hittem, majd az osztály nélküli társadalommal ránk köszönt Jézus országa, a szeretet országa, ha nem lesz többé antagonisztikus ellentét ember és ember között, nem lesz akadálya, hogy szeressük felebarátainkat, mindenki szeressen minden embert.

És ez vajon nem olyan hit, amiről azt mondta Augustinus, hogy credo, quia absurdum est? És gyanítom, nem annak a jele, hogy én olyan jó ember voltam, hanem annak, hogy gyáva és lusta voltam szembenézni a ténnyel. Mint minden hívő, menekültem a hitbe, ami ilyenformán *escape material*-ként működött, akár az ital, a drog, akár maga a gonoszág.

Vagyis mérköztem a pokollal, hogy ha már van földi pokol, legalább túlvilági ne legyen. Ma is azt gondolom, a földi – főleg, ami bennünk van –, éppen elég; nem kell rátenni még egy lapáttal...

Kertész Ákos

ORBÁN OTTÓ

Dante-egyperces

Az alvilág kapujától a főteréig vergődtem a karomat már-már tőből kiszakító kofferemmel; benne a személyenként engedélyezett, húsz kiló földi limlom.

Itt egy szellem vált ki a többi közül s közelebb lebegett. Az apám, negyvenöt évesen. Azt kérdezte anyámról, aki dermedt lárvaraccal, hálóingben, dauerolt füstként gyorsan gomolygott felénk:

- Ki ez a festett szóke, kövér öregasszony?
 - Persze, te nem tudsz semmit – mondtam.
 - Ez nem ő, ez már csak az agydaganat...
- Fekete varjúcsapatként röpdösött fejem körül a pernye, csípte a szememet a füst, és kínosan érintett, hogy öregebb vagyok – fejen áll a világ! – a saját apámnál.
- Így vagy úgy, ide tart, ami él – tettem le végül a bugyborgó szurok feszes héjára a koffert –, s noha itt éppúgy tűzben forgatnak, mint odafönt, legalább egymásra talált a család.

Szét

Bátyám azon az esős, borús, bizonytalan nyáron már gombócosan beszélt összevissza, csak néha lehetett meghökkentően tisztán érteni, s nemcsak a hangja volt kásás, hanem előbb a szóvégi ragok, majd egész mondatok is szerteszt szaladtak, mintha egy kiháló nyelven motyogna, miközben élénk barna gombszeme változatlanul értelmesen, sőt kajánul csillogott. Augusztus egyik mély, forró, néma délutánján, amikor éppen meglátogatni készültem a kórházban, ahol hosszabb ideje minden remény nélkül, de túrhetően ápolták, levelet kaptam egy távoli barátomtól, amit nem olvastam el ekkor, hiszen nem akartam tovább késlekedni, így hát az íróasztalomon hagytam, ahol szanaszét heverték azok a könyvek, bátyám régebbi kedves olvasmányai, amelyeket pár hónapja még cím és szerző szerint emlegetett, s amelyeket, ostoba módon magyarázatot keresve betegségére, éppen most olvastam újra, illetve néhányukkal először találkoztam. Olvasásomba valami dermedt kapkodás vegyült, mellyel hebehurgyán próbáltam követni a betegség tempóját és jelentését egyszerre. Mintha egyenesen végezni akartam volna a könyvekkel, fejezve nekik menni, nem látva, nem hallva, nyilván egyenesen, százötvennel egy szűk utcán, se jobbra, se balra, tágra nyílt szemekkel, vakon végezve bennük magammal és azzal, ami még rám várt. Így olvastam akkor Varlam Salamov Kolima-elbeszéléseit, orvosi és filozófiai könyveket anamnéziszről és amnéziáról, geriátriáról és Alzheimer-kórról; olvastam a dementia esettani leírásait és értelmezésüket, párhuzamosan Füst Milán *Öregség*-ével, sokszor meg-meghallgatva a rettenetes vénember lemezen fennmaradt szavalamat, végiglapoztam a *Vihart*, és a *Lear*-t, Falstaff feldolgozásait, Mándy beszélő kariatidáit, szenilis bútorait és kabinszunyogvallomásait, *A pátriárka alkonyá*-t, faltam az öreg *Faust*-ot, az agyérelmeszesedés, a felejtés, az emlékezetzavar és a leépülés világirodalmát, amit senki sem írt meg teljességében, az emlékezetten alapuló művészet és történelem visszavonásaként, de möhön hallgattam öregkori zenéket is, az agg Verdit, a késői Beethovent, Bach utolsó kompozícióit, Brahms öreges zenéjét, hogy aztán visszatérjek a könyvhöz: Vörösmarty késői, eszelős költészetéhez, Thomas Mannhoz, aki az elmeszesedett Ibsen és a Parsifal kapcsolatáról értekezik, Arany öregistenéhez a *Buda halálá*-ból, az öreg Tolsztoj elképesztő naplóbejegyzéseivel, a vak Borges utolsó írásaihoz, a hárfáshoz, karjában Mignonnal, örökké, a Wilhelm Meisterből, hogy aztán elidőzzek a vak Buñuel utolsó nyilatkozatánál, miszerint süketsége miatt zenét már nem hallgat, olvasni nem tud, tehát „ülök a karosszékben, és nézem az órát”; s végül, legvégül a vak Becketthez úgy, ahogy van, szőröstül-bőröstül, amint az „Átkozott nemzöm!”

panaszos kiáltását adja egyik bohóca szájába, aki Hamm névre hallgató béna, fél-lett származású, és nemkülönben bohóc apjával szemközt toporog a színpadon, még mindig reszketve az összes lehetséges felismeréstől, melyek miként az ítélet ... hogy aztán a színpad mélyéről, a kukákból időről időre ki-kicsapjon leépült, szívós nagyszülei életvidám, erőteljes rikácsolása: „A kásámat! A kásámat!” Megengedhetetlenül tobzódtam hát a bátyám kedvelte és mostani sorsában kitárulkozó, megvalósult dementia-költészet senkiföldjén. Mégis, mindennek ellenére menedéknek éreztem azon a délutánon ezt a beteljesülését egy egész életünket végigkísérő csúfondáros ígéretnek.

Pocsék idő járta akkoriban. Érthetetlen, riasztó évek voltak ezek, amikor egyszerre dőlt le és dőlt el minden, anélkül, hogy meg lehetett volna mondani, merre, meddig, mi micsoda kezdtem magam idegen nyelvű közegben érezni, ahol nem tudok mit mondani, *ezt* tudom mondani. Az egész ködös gomolygása mintha a sokváltozós, nem-lineáris rendszerekben bekövetkező, kismértékű, de váratlan események megfogalmazhatóságának, az értelemadás értelmességének a kérdéses voltát kérdezte volna önmagától, azaz hát a sok millió résztvevőtől. Már csak ezért is olvastam lázasan, miközben emlékezetembe idéztem mindazt, amit bátyám a változásról és a mozgásról évtizedek alatt, ritka együttléteink során természettudományos alapon, csak úgy mellékesen mondott, hiszen előbb orvos volt, aki egy előttem, akkor még gyerek előtt ismeretlen intézményben dolgozott évekig, majd agykutató biológus lett, mint ilyen, gyorsan világhírré tett szert, és elfelejtette, amire korábbi barátai élénken emlékeztették, azt a homályos munkát, amit még mostanában is, egyre zavarosabban emlegetett, hogy „élet és halál ura” volt valahol, és „fájdalomcsillapítás helyett fájdalomszítás” lett volna a dolga, amit alaposan, jól és módszeresen elvégzett, sőt akkori tapasztalataiból sok minden „kamatozott” később karrierje során és így tovább. Lázas olvasókúráim közben egy idő múlva azon kaptam magam, hogy egyre rendszertelenebbül, összevissza forgatom a könyveket, s hogy nekem ez a megfelelő tempó, ebben lelek örömet és megnyugvást. Már-már szükségyszerűnek éreztem, hogy friss olvasmányélményeim összekeverednek a fejemben, hogy nincs igényem többé rendre, hogy a *törvényszerű káosz* a menedékem, ami nem véletlenül járt együtt a szó- és mondattévesztéseim megsaporodásával. Olykor azt gondoltam: elhallgatok és nem beszélek, miközben egyre több, ijesztően sok s nyilván olvasmányaimból kaotikusan előszívargó mondatot fogalmaztam, hogy aztán nagy részüket szélnek ereszem, hagyjam őket szétesni vagy elszállni, kilökdösve őket egy szűk kijáraton, melyen túl, az eszemtől már régen eloldódott, még mindig hiú, tőlem mégis inkább független reményem szerint, értelmes sorokba rendeződnek majd, valamikor, valahol, és egyszer csak *kimondják*, nekem

vagy bárkinek, bátyám betegségének keletkezéstörténetét, a keletkezés okait, melyeket két látogatás között egyre lázasabban keresek könyvben, foszló emlékezetben és zenében egyaránt. Okokon nem pusztán orvosiakat értettem, hanem a valódiakat, tehát a számomra érthetetleneket. Úgy véltem, ilyen okok *vannak*, mint álomba merült, éjszakai réten lustán pihenő, hatalmas testű, elfátyolozott anyák, vagy miként egy számunkra bonyolultnak tetsző, valójában elegáns, karcsú matematikai levezetés, amely mindennél egyértelműbb, tehát rejtélyes, fénye pedig kiolthatatlanul árad szét az elhatalmasodó sötétségben.

Mert miként lehetséges, illetve mit jelent az, hogy valaki, pontosabban a szervezete, az agya, ez a sok évtizeden át rendkívüli tudományos és egyéb teljesítményekre összpontosító, világhírt hozó

éles figyelem, ez a kombinatív bravúr, tűzijáték és folytonos, lankadatlanságában már-már riasztó, személytelenül ésszerű működés, maga a jövő felé emlékező folytonosság egyszerre átváltozik, igenis: visszafordíthatatlanul felejtéssé? Felejtteni, éppúgy mint emlékezni, nyilvánvalóan módszeres nehéz munka, helyesebben immár gazdátlan, de kemény elhatározás, amely a nyelvben és a testben jól végigkövethető évek óta, hónapról hónapra, s egy ideig még maga a test és a beszéd is észleli, mi történik: minden szétmegy, a mozgás, a funkció, az érzékelés összehangolása, miként egy roncsaiban tobzódó, nem e világi: ipari táj, ahol bizony minden szó szerint leépül, persze nem kevésbé monumentális és bonyolult építményt emelve, mint amikor emlékezés, keresés, magyarázat és teremtés még a színéről működött.

És miként lehetséges, illetve mit jelent, hogy ez a testét és beszédét mindig céltudatosan viselő, személyében igénytelen lény, akinek különösebb köze senkihez, magához sem volt – nem ezért szerettem! –, Szorb György, a bátyám, semmit sem változott: ugyanaz a természet nyilatkozott meg motyogásában, tévesztéseiben, fel nem ismeréseiben, sebesen

lefutó kis dührohamaiban, egyre gyerekesebb játékaiban és játszmáiban, éjszakai szökéseiben a közeli erdőbe és közönyös sírásaiban, egész belső és nyilván csak ott világos nyelvében és testbeszédében, majd fokozódó magatehetetlenségében, vidám, felszabadult magaelengedésében, ebben a titkosan vezérelt önfeladásban, ebben a módszeres, kihívó, kaján destrukcióban, ami kimondhatatlan választ rejtett leomló szerkezetei, ácsolatai alá, recsegő eresztékei közé: az elbutulás dühödt és euforikus tervét talán? a működésképtelenség elszánt elhatalmasodását? ezt a féktelen burjánzást, miközben az egyre lazuló rend és koordináció, mely gyorsuló ütemben haladt a legnagyobb rendezetlenség felé, nemhogy nem zavarta, hanem még védte, erősítette is az amúgy is moccanatlanul szívós és ép fizikumot, tehát mit jelent és miként lehetséges, hogy ugyanaz az építmény volt ez, mint szellemi fénykoráé, előttem többé-kevésbé ismeretlen, valódi hatalma teljében? Hiszen mondatai, mint régen, világító mondások maradtak, a legcsekélyebb értelem és összefüggés nélkül, amelyek a málló vakolatra emlékeztettek lassan peregve, egy valaha híresen kidolgozott, felfelé ívelő, szédítő építmény homlokzatáról, s így maga a málladék mutatott vissza – mert itt minden *vissza* volt, betegségének *progressívája* szerint a darabkák, törmelékek és maltergombócok mögött már alig kivehető, kompozíció- és ritmusvesztett, de még mindig utánozhatatlanul bonyolult architektúrára: gerendázat és tartópillérek, keresztfolyosók és nyugvópontok, állandóság és mozgalmasság, lakályosság és masszivitás, apró aszimmetriák és proporció, légiesség és fundamentum áttekinthető és magasan szervezett egyensúlyára. A nézhető, csodálható rációból érintetlen maradt a látványa, s ez éppen azt nevette ki, mint valami pazarlót, valami fölöslegeset, romterületre valót, amit egykor szemléltetett.

Miként lehetséges, illetve mit jelent, hogy sokszor úgy tűnt, sőt mintha maga is ezt sugallná, az idióták géniusának minden erejét, a nyáladzó hülyék mindennél élesebb túlvilági hatalmát: a gunyoros tekintetet és pillantást latba vetve, hogy ez az ember saját romjai mint védőburok mögül jóízűen nevetgél korábbi életén, környezetén és főként azon a világon, amelynek tevékeny és olykor nem is csekély szellemi és hivatali hatalommal rendelkező, fontos és félelmetes alakja volt, hogy kiröhögte önmagát és másokat, ki a hülyeségét és ki a néhai okosságát, az egykori világosságot és a mostani homályt; hogy valamikori, számos embertelen teljesítménye és döntése összekeveredhetett jelen éjszakájának mindent elborító, jótékony és talányos közönyével, melyben végleg diadalmaskodhatott eredeti, soha nem múló kívülállása, ami cseppet sem akadályozta meg abban, hogy ha kell, segítőkész, sőt odaadó legyen? Valahogy változatlanul okos és éles elméjű maradt, csak éppen – ahogy ő maga mondaná – „nem a normal science, hanem

a paradigma változott meg radikálisan”, igen, volt valami pofonegyszerűen ésszerű ebben a kihunyó értelemben, maga a folyamat, a fény lassú, majd gyorsuló kialakulásának, enyésző nyalábjainak játékos mozgása kimondhatatlanul értelmes volt.

Különben hogyan is érthettem volna s hogyan a látogatói, rokonai – kevesen – meg az ápolószemélyzet, ha éppen azt ismételte: „tudja meg az ember, ilyen-milyen, tudja isten, tudja ilyen, tudja olyan”, majd órákig tartó hallgatás, szöszmötölés és bamba gagyogás után ugyanezt *németül és oroszul*, ami arra vallott, hogy változatlanul fordít? És mit jelenthetett, mert nyilvánvalóan jelentett valamit az a mindenkit megszégyenítő, áttetszően titokzatos és csodálkozó hangsúllyal feltett kérdés, amelyben számára nyilván felelet rejtett, s amellyel a konyhaasztalon tarkálló, szétterült és felszeletelt zöldségeket, almát, barackot, ezt a különös, szép látványt fogadta egyszer: „Ugye térkép? Térkép ez? Ez a térkép?” Vagy amit már az osztályon mondott, karácsony táján: „Mondja, doktor, nem kéne mégis tüzet rakni belőlünk?”

Mindamellettt megmaradt benne valami, ami egész, nem minden pontján világos, nem mindig rokonszenves magatartását és életét jellemezte, s ami legalább látszólag megmagyarázta, hogyan fér meg benne személytelen kívülállás, célirányos és előítélet-mentes, bizonyos formákra fittyet hányó közöny, a különleges, fáradhatatlan munkaképesség és teremtőerő az odaadó segítőkézséggel és személyes igénytelenséggel. Sokszor láttam ezekben a hónapokban és években, amint hűségesen és türelmesen álldogált órákig az ágya végében, fegyelmezetten markolászva a rácsot: nyilvánvalóan az engedelmesség és a fogadalom pozitívumja volt ez, az iskolásfiú kétértelmű testtartása. Az igyekvő, buzgón túlteljesítő, az utasításokat maradéktalanul végrehajtó, társaiban olykor viszolygást keltő iskolásfiúé, aki valójában egész életében gunyoros an eljátszotta a tisztelettudó tanulót, egy mindent elborító, végső anarchiára várva türelemmel, aki ironikusan azonosult a stréberrel, azzal, amit elvárnak tőle, hogy éppen ilyen módon nyilvánítsa értelmetlennek, sőt egyenesen földig rombolja túlságosan is készséges testtartásával, minden gyanú felett álló kis meghajlásaival, dermesztően konvencionális igenjeivel és köszönömjeivel az iskolát, majd később az intézményt, a rendszert stb., bármi s bármilyen legyen is az, s amelynek rendíthetetlen éltanulója, utóbb főnöke, végrehajtója vagy éppen kieszelője s végül kivételezett kedvence stb. lett, most ez a jó tanuló mint kezdet és mint eredet állt ott, szívélyes közönnyel és semmitmondó érdeklődéssel a tekintetében, az időtlenség türelmével, egy fényűző káosz háttere előtt. Eleinte, ha betoppantam hozzá, sokszor így várt, de mostanában már inkább szinte mindig aludt. Ebben az alvásban szunnyadt a betegség újabb szakaszának igazsága, a megfellebbezhetetlen, többé semmire nem tekintő

kijelentés, az utolsó szó; legszívesebben azt mondanám, hogy beszédesen és sokértelműen aludt, valami szélsőséges önmegtartóztatásról és felfokozott kamaszos fogadalomról tanúskodva, ami egyszerre szembesít és magához hív.

Aznap is, amikor végre, zúgó fejjel, fáradtan és tanácstalanul odaértem kórházi ágyához, szinte ugyanúgy aludt, mint legutóbb, de feltűnt, hogy egyedül ő nincs ébren, holott körülötte mindenki, ápolók és betegek, nyugtalan volt, nyilván a szezályes időjárás miatt. A légkör mintha egész nap arra a kora délutáni szélviharral kirobbanó záporra készülődött volna, amely a fülledt, nyomott, de napsütés nélküli, szürke meleget hirtelen egészségtelen iramban lehűtötte, és az utcákat elárasztotta párálló tócsákkal. A közlekedés a város több pontján szokás szerint akadozott, a hazatérők, a töméntelen turista és a csatangoló vakációzók – ez az egész késő nyári izzadt csődület – egyszerre voltak hisztérikusak és apatikusak, így a keresztfront, ahogy a meteorológusok hívják ezt az előre nem látható, nem jelezhető, kaotikus állapotot, mintegy szembesítette a várost gyülevész önmagával, a legnagyobb rendezetlenség és összefüggéstelenség lucskos metaforáit zúdítva a nyakunkba, miközben erősen érezte hatását az osztályon is, vagy nevezhetném elfekvőnek, egyszóval *ott*, ahol az orvosok és az ápolók nyugtatóadagokkal teli injekciós tűket szigorúan feltartva, mint a karcsú, törékeny nádpálcát, ágyról ágyra jártak, maguk is alig palástolva mindazt, ami rájuk éppúgy érvényes, mint bárkire, amit azonban megtevézett soha nem múltó félelmük, hogy ha a bolond nem alszik, akkor nyugtalan, s ha nyugtalan, akkor bármi megtörténhet. *Bármi*, ez volt akkor mindennek a titka, egyszersmind fátyollal takart tükre. Nekem is, könyveim gyülevész hordájával együtt.

Bátyám sokatmondóan, mégis teljes otthonossággal aludt, és minél tovább néztem, annál inkább neki adtam igazat, nem minden irigység nélkül. Nagy sokára ébredt föl, pontosabban szempillája továbbra is csukva maradt, de régóta hanyatló: egy-

re merevebb mimikájával mégis mintha gyengén követte volna, amit halkán, de kimérten, értelmesen tagolva mondott. *Természetesen nem hozzám beszélt.* Szavaiból a teljességés a megérkezés békéje áradt, a kétely nélküli káosz, azon a monoton, sustorgó, időnként motyogásba fúló, azon az ismerős, lágy, magas hangon, mégis azt a nem alaptalan illúziót keltve, hogy éppen a következő szó vagy mondattöredék hozza el majd a világosságot, és hogy rengeteg, tengernyi mondandó van itt, hogy megállíthatatlanul sok beszéddel telített ez a táguló, egyszersmind összeomló, de hangsúlyaiban, intonációjában rezzenéstelenül rendben lévő világ, ami félálomban, álomban és ébrenlétben egyaránt vele azonos.

„Folyton olvasgatom amit írtam nem értek belőle semmit azt mondják mindezt én gondoltam én is látom oda van írva ez egy könyv én írtam egész nap olvasom magam és nem értem holott mindenestre be kell látni az evolúcióelméletnem mondja meg miért is nő az evolúció során az élő rendszerek bonyolultsága hogy kell-e Galilei sajátosság van-e olyan törvény amit fel kell fedezni ha adott paraméterek mellett három végállapot stabil instabil és a többi mert túlinterpertáltam a harmadfokú polinom egyenletet ezt is a fejemre olvasta az a szép szóke lány aki itt volt éjszaka és halkán lassan rugózva kipróbálta az ágyamat hogy mindent a fejemre olvasson nem volt elég neki hogy nem értettem belőle semmit az enyémet én én hogy sérül-e a kausalitás ha a tények utólag hogy hogy alakulnak ki a formák térben időben csak ez lenne a kérdés én én még akkor is injekciót adtam konstituálnak amikor már félhalott volt hogy kiszedjék belőle az utolsó terhelő igent minden igen nem köszönöm saját metaforáink tesznek tönkre de hát értsd meg mindent megtettem mindhárom elmélet erről szól mindig minden legalább három kettő gonosz kettő nem jó a kettő hülyeség minden csak a kezdeti állapottól igen kis mérvű eltérés mely drasztikusan más állapotokhoz vezet és még meg is kellett néz-nem amikor már nem mozdult többé beállt-e hát beállt-e a háta mondtam már hogy igen nem köszönöm mikor milyen metaforát választanak tér és idő függvénye sajátosság mely lebeg a tiszta semmiben nincs közöm elszabadulok most hogy a tudomány a jóslhatóság kifűjt a ligetbe az árnyas ligetbe ha nem is ellentétes hogy a jövő visszahat a múltra Rosen ötszáztizenhatodik oldal nyolcvankettedik lábjegyzet amint azt a légköri jelenségek leírását a Lorenz-modell káoszhoz vezet mármint technikailag nos az időjárás hosszú távú jóslása elvileg elvileg elvileg mennyiszor, hányszor ha már egyszer a kvantummechanika teljes teljes nem úgy te állj s mondd ki vagy nincs értelme többé az atomi szinten az anyagfogalomnak tagadni többé besúgók és provokátorok az a különleges hatóanyag amit kitaláltam a foglyok a foglyok akik a kaotikus jelenségek zárt görbéivel nem jellemezhetők mit csinál-

jak ha a kezdeti értékeken fordul meg Sztálinnak a vodka Hitlernek az istenek alkonya amikor nem tudott különbséget tenni véletlen és determinisztikus között nincs különbség nincs a valóság mentális konstrukció volna ez azért azért hát egy képernyő belső falán mászkál az ember amit magának eszkábált megfigyeli amint mászkál szimulálja elfelejtettem bemutatja ilyen-milyen és hát így nem be a képernyőbe vissza vissza mindazt egész nap programoz belemélyesztettem a tűt hosszan nyom bele az anyagot a teremtett érdekes és hasznos következtetések az embert mely régóta saját világa a megfigyelő megfigyelője is mint mű mesterséges mestersége répát kérek répát akarok az evés mítosza az elnyomás eszköze ellenben le a szabadsággal minden erőnkkel támadunk jó a fogaimnak mindig jók a fogaim, hogy a hogy a rendszer nem vezethető vissza egymásra ha felteszem igen nem ez a legfontosabb ha köszönöm ha felteszem tegyük fel mert nem képesek evolúcióra nem köszönöm igen ez nagyon jó itt a répa, hol a répa osztorozsno vszjo vozmozsno amivel foglalkoztam az lett bármi bármi bizony az agy matematikai modellje és a Turing-modellek a százkilencvenhetedik oldalon alulról a harmadik sorban ekvivalensek csak hát ez nem igaz szemét remény előbb van mint a kérdés az idő nincs visszafordítható egybe de ez sem semmi nem kiegészíthető hogy hatok és a távolban ettől befolyásoltam valamit és kész sehogy se anything goes csak az idő nem köszön ami ugye megmondtam ugye hogy ki kell halnotok édesem igen nem köszönöm ha erősen fogadom már akkor vissza és el nem ereszteti az eresztéket ereszték amíg jön a szándékos balett, szándékos mint minden a kis semmiségekből Klempererrel abból abba és viszont abba, apa, abba ... „

Amikor futva hazaértem, menekülésszerűen nyúltam a kora délután érkezett levél után, amit távoli, de humoráról híres, rokonszenves mértékben értelmes barátom írt. Felszólított, hogy közös barátainkkal együtt írnam szét a rendszert, mely éppen most változik, véget ér, folytatódik, széthull, „szétmarad”, vagy valami ilyesmi, és motívumokkal, rövid kis sorsgombócokkal, járuljak hozzá annak a nagyszabású happeningnek a sikeréhez, amelyet a válság és a váltás, a vég és a kezdet, az össze-suklás és a továbbcsuklás napjaiban, hónapjaiban s talán éveiben szünet nélkül – ahogy fogalmazott – *üzemeltetni* kíván, az emlékezet fenntartása és a felejtés elkerülése végett, önkéntes közadakozásból „persze – írta idétlenül – lehet akár közakadozásnak is nevezni”. Egy végtelen színházra gondol, amit ki-ki a maga módján, idejének és tehetségének lehetőségei szerint tartana fenn (megismételte: a felejtés ellen), s amit bárki bármikor tovább játszhatna, újra és újra szétjátszana, időközönként megjelenne a színen („hogy mit is értsünk ezen, még nem tudom, az biztos, hogy nem lehet színpadias, inkább a Keleti váróterme, téli éjszakán? a Moszk-

va tér, kánikulában, délután? egy örökké rostokoló személy szerelvénnyel? az egy emberként üvöltöző nagybábcé a Boráros tér közelében? vagy éppen – taláломra mondom – a természet?”, aztán hazamenne – téblábol, utazgat, szül, válik, házasodik, rossz neki, éldegél, dolgozik, járkál, megint visszajön, belenéz és belekiabál, lassan megöregszik, házsártos lesz, felejteni kezdi a szövegét, nem képes semmit kitalálni, elveszti az önkontrollját és a kapcsolatát a valósággal (!), egyszer idegességében nyílt színen bevizel, kiröhögik, káromkodik, veszekszik még egy kicsit, gyűlöl, sírdogál, aztán nem jön többé. Néhány javaslat is állt a levélben, hogy mégis érzékeljem a léghőmérsékletet, amit elképzelt (tetszés szerint bővíthető ötlet, motívum, elképzelés stb.), és mindannyiunkat kért, hogy tartsunk vele a végtelen színház szét hulló szüzséjének akkurátus *összeállításában*, mondván: minél radikálisabban összefüggéstelen, annál drámaibb és realistább „a Deákné vásznánál”, hangsúlyozta továbbá, hogy a játék erejét a felejtés elleni harchoz épp a romlás, ez a vég nélküli emlékezet adja, ami nélkülünk, „haldoklók nélkül” semmit sem érne, végül felszólított, postafordultával válaszoljak, „elindított-e valamit” bennem az a kérdőjeles példatár, amit sebtiben nekem meg a többieknek, persze korántsem végleges érvénnyel, összegyűjtött és megküldött: „egy veréb a cipómnél vergődik, ahogy megyek át a téren, kísér, én pedig továbbmegyek? – egy asszony, akit csak annyi ideig láttam, véletlenül épp egy kurvától jövet, amíg a bádogfedelelet rá nem tették, hogy elszállítsák? – egy buszsofőr, aki vezetés közben átkokat mormol szerzetesét a járókelőkre? – egy kutya, aki reggelként kiáll a kertbe, mutatis mutandis: a Parlament vörös csillaga felé tekint, és sír? – a sírásó, a *Hamletből*, inkább a második, mint az első, de valahogy nem lehet érteni, mit mond, lassan fehér köpenyes alakok veszik körül, egy gyerek szürke ingecskeben szalad felé, krákogás hallatszik, hirtelen minden sötét? egy régi film örökké néma statisztája, aki alkalmasint mindenre gondolt már, és akiről minden eszedbe jut, hosszan, kíméletlenül? – egy család a Palota lakótelepen, amint-de-azonbanellenben mindent széthord, amit csak talál a lakásban, miközben súlyos kukák döngenek? – az az atlétatrikós öregember, aki szemben a másodikon, minden februárban, mínusz tizenben, amikor tüzelőt hordanak a házba a haragosának, színpadiasan széttépve trikóját, mélyen kihajol az ablakból, miközben döfködve nyújtogatja jobb karját, és háromszor elordítja magát erősen: harapd át a torkát?! – egy teljesen névtelen, kis termetű férfi, akiről semmit sem tudunk, ezért soha nem jutott eszébe semmi? – egy csillogó intellektus, szemüveg képében, amint hirtelen egyedül marad, és vinnyogva kezét tördeli? – a nyugalmazott bőrtőnörvos Dachauból vagy Vorkutáról, akinek eleganciájánál, kifinomult porcelánkészleténél csak a lemezgyűjteménye választékosabb; *ellenben* unokája rajong érte, mert *szülinapján* ízlésesen

zongorál neki a *Cosí fan tuttéból?* – egy ember, aki nem csinált semmit, és hosszú ideje hiába kezelik: a »sötétben tapogatóznak«? – egy rendkívüli képességű és hírvé tudományos férfiú, aki egy napon pazar fürdőszobájából kijövet elnémul, többé nem szól senkihez, és szökve eltűnik egy jó előre kiszemelt erdei galagonyabokorban, hogy szándékosan négykézláb másszon *ettől fogva?* – egy aggasztóan nyurga, vékony fiú, aki álló nap mindenre idegtépően nevet, és nem tudnak vele mit kezdeni, végül azt fontolgatják szülei, hogy...? meg az az öregasszony, akit mindenki ismer, mindenki látott, s aki üres, szanaszét heverő konzervdobozokat gyűjt az utcáról, hogy osztályozza őket és naplót vezessen róluk? – meg persze az a híres házmesternő, aki már évek óta nem lehet az, és mindennap teleszórja szeméttel az udvart, hogy felsöpörhesse? végül és így tovább, bármi?”

Felálltam az asztaltól, hosszan kinéztem az ablakon, ahogy írni szokták, értelmetlen mondatfoszlányok gurultak szét bennem, miközben egyre biztosabb voltam abban, hogy bátyám délutáni monológja a sejtelmes, megfejtethetetlen, de mindennél nyilvánvalóbb okokról már régen megadta barátom végtelen színházának pontos helyét, valahol Clayton és Oklahoma között *ingázva*, így hát szívemben a bizonyosság ostoba csöndjével megfogadtam, nem válaszolok neki, míg az ósrégi vágnak engedve vagy inkább engedelmeskedve, mélyen rejtett ösvényekre nem térek, térülök ebben a krajcáros...; amint most, aznap elhagyom egy-egy kövön megülve a halál s a halottak bűnöző naplóvezetését, el Tarkovszkijt, *kissé* el a szét-idézett öregembert is, akihez közöm annyi, mint szálló penészhez, hogy lassú, nagyon lassú forgással kulcsra zárjam az operát (e márkás omniát), kellékhegyeivel, kellékhegy utcájával egyetemben.

Balassa Péter

(Az írás eredetileg megjelent: *Újhold-Évkönyv 1991/2*. Budapest, Magvető Kiadó, 1991. 61–68.)

PILINSZKY JÁNOS

Fölrivadva

Meszegödör a ház az éjszakában,
préselt levél a kert, s a bútorok
egymásbaérő villanyakadályok.

De most, hogy fölríadtunk, hirtelen
kockagödörre alakul a ház,
drótsövénnyé a bútorok,
s a lámpafényben a poklokig látunk.

Mennyország

Nekem van a legjobb helyem. Az egész munkát átlátom, még sincs rizikó. A szoftveres kockázatelemzőm szerint adottságaim biztonsággal elegendőek a feladathoz. Szinte sikerre vagyok ítélve. Boldog vagyok!

Nem véletlen, hogy a projekt teljesítménymutatói alapján meghirdetett motivációs díjjal én utazhattam wellnesselni. Most veszem le a napi leveleimet, és keresem a nyomon követőből, nem változott-e a projekt státusza. Frissítettem a rendszerem biztonsági elemeit is, s a délutáni programomhoz meghatározott célfaktorok szerint a gépemmel kerestettem a legizgalmasabb látnivalókat. Kiemelt prioritást adtam annak, hogy a látnivalókon kívül legyen valami felület, mely tájékoztat, programokat generál...

A pihenésnél nincs mennyeibb a világon. El is határoztam, egy-két éven belül ismét elmegyek kapcsolódni, mert még munkaalkoholistának fognak gondolni. Délelőtt a jacuzziban ültem, mert a szálló programbeosztása szerint erre az időpontra nem jelentkezett be senki. A víz a katlan alakú medencében csodás volt, egészen lazává tett. Csak az bosszantott, hogy megjelent valaki, aki ráadásul beszélgetni is akart volna.

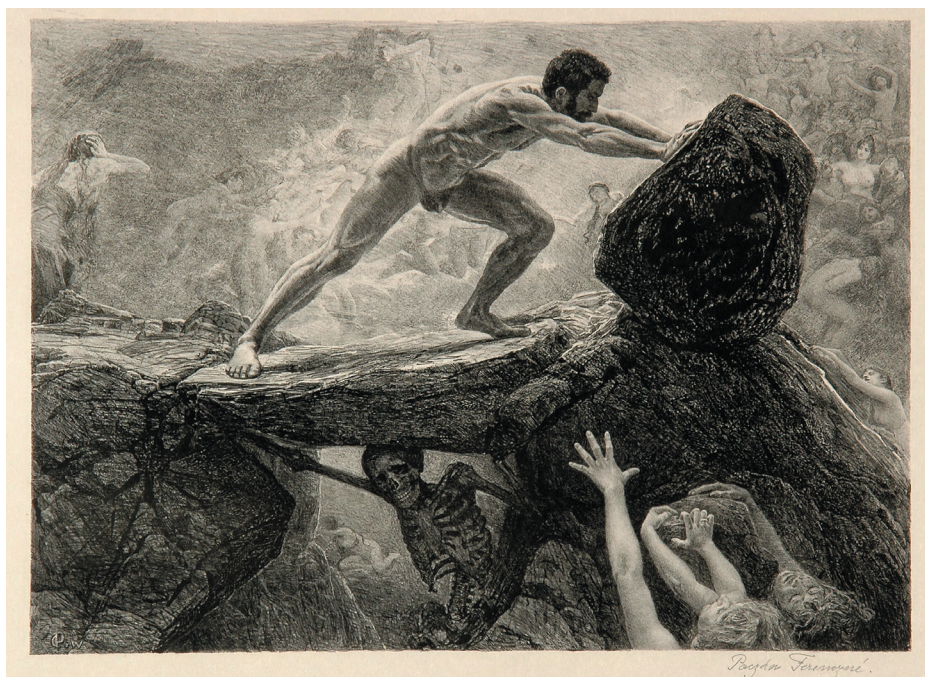
A projektünk olyan kutatás, melyben modellezésre nyertünk támogatást. Azt modellezzük, mi a haszna az emberi evolúció során kifejlődött tulajdonságoknak a mai világban, a globalizált termelésben. Én azt vizsgálom, hogy a szabad akarat, az egyén egzisztenciája, az egyéniség hasznossága mekkora. A feladat során a workflow-elemző meg-

határozta a fontosabb lépéseket, nekem csak a kulcsfogalmakat kellett jól azonosítanom. Lassan összeáll a modell, s kirajzolódnak a főbb tézisek.

Szerencsésnek mondhatom magamat, mert a munkatér, melyben dolgozom, kellően lehatárolt a többiek működésének zajától, így a kötelező meetingeken kívül, szinte csak a projektfaliújságon és a problémaplón keresztül kell kommunikálnom a többiekkel. Jobb ez így. Eljutott hozzám is a hír, hogy valakik túl közeli kapcsolatba kerültek. Nemcsak a bonyodalmak, de a projekten belüli teljesítménymutatók csökkenése is mutatta, hogy megengedhetetlen a személyeskedés okozta hektika az életünkben.

A modell architektúraalapú keresője, mely hetek óta dolgozik a világhálón, délutánra kapást jelzett. Ez fontos, kénytelen vagyok elhagyni a délutáni programot, valami 13. századi apátság meglátogatását. Pedig a többdimenziós multimédiás történelmi ismertetőn kívül azt is ígérte a kalauz, hogy virtuálisan ki lehet próbálni egy közösségi hatásokat szimuláló vesperát. De nem sajnálom, mert a találat jó esélyt ad arra, hogy ismét eredményekre jussak a kutatásban.

Az architektúraazonosság az elemző szerint a mi témánk és Jeffrey Gordonék kutatása között lenne. Gordonék szerint az emberi szervezetben lévő sejtek 90 százaléka nem emberi sejt, hanem ott élő egyéb parány. Kész horror, hogy a nyálkahártyánkon, a beleinkben baktériumfajok ezrei alkotnak életközösséget. Enélkül már legalapvetőbb életfunkcióink sem végezhetők el. Az emberi test-

ben hordozott genetikai információk többsége nem emberi. Így az ember csak a benne élő mikrobák, baktériumok, vírusok számára biztosított pusztá létfenntartó gépezet. Aszerint alakul az evolúció, ahogy azt a bennünk élő szervezetek közötti bonyolult rendszer túlélési igénye diktálja. Viszont fogalmam sincs, mi lehet az analógia e feltevés és a saját problémám között. Hogy a modellanalógiát megértsem, és a vélhető azonosítási pontokat feltárjam, rá kell engednem a paraméterkorrelátort.

A húgom is írt valami levelet, hiába adtam tanácsokat neki a karrierelemzőm javaslatára szerint, mégis szült. Most persze van ideje. Nem mondom, gondja is akad bőven. Úgy tesz, mintha tanácsot várna, pedig tudhatná, hogy akkor megyek nő közelébe, ha a testkontroll-programom hormonriadót jelez. Azt írja, olvas. A múltkor Erasmust, most meg Luthert. A szabad akaratról vagy miről. Mondom, sok ideje van. Küldött képeket is a gyerekről. Majd otthon megnézem.

A kutatási jelentés legfontosabb eredményén gondolkoztam az ebéd alatt. A pályázati protokoll határozott véleményt vár az emberi egzisztencia sajátosságainak hasznossága vonatkozásában. Igaza van a keresésekre kapott elemzéseknek: veszélyes az emberben rejlő szabadságvágy, a túlzott kíváncsiság, az ötletszerűség, általában a nem kontrollált intuíció. Túl sok módosításon keresztül válhat csak hasznossá a fejlődésben.

A boldogságot, azaz a komfortérzet igénye viszont jól kezelhető hozomány. Nagy segítség a motivációhoz, megvalósulhat a jövő, az egyén a nagy egész részeként hasznosul. Ennyi. Mondom, szerencsés vagyok.

Koczor Zoltán

PILINSZKY JÁNOS

Infernó

Ház. Kutya.

Gépkocsi.

Pázsit és fogadások.

De csakugyan szebb attól a mennyország,
hogy a poklokra lecementelt,
gyermeküket, nemüket, fajukat
és mindenüket megtagadó lények
póklábakon egyensúlyozva
nyáladzanak senkiért, semmiért?

Dr. Fabiny Tibor

(1924-2007)

„Élettel és szeretettel ajándékoztál meg, és gondviselésed őrizte lelkemet.” – vallhatná ma Jóbbal (10,12) együtt Fabiny Tibor. Konfliktusokba keveredett, sérelmek érték, sokat betegeskedett, súlyos műtéteken esett keresztül, de derűjét, hitét mindig megőrizte. Mint a társasjátékban, folyton arra kényszerült, hogy bábuját újra meg újra a startmezőre vigye, s előlről kezdje a türelmes lépegetést, de mindig volt ereje az új kezdethez, nem esett kétségbe, ha egyre változó játékszabályok között kellett kiigazodnia. Tudott újrakezdeni, újítani és megújulni a soproni iskolapadban, az Üllői úti katedrán, a múzeum tárlói között, majd a reformzsinat és teológussztrájk

légkörében, azaz az egyházi és egyetemi szervezet radikális átalakítása során.

„Élettel és szeretettel ajándékoztál meg, és gondviselésed őrizte lelkemet.” Három éve, 80 évesen fogott hozzá Fabiny Tibor a 2017-es reformációi jubileum előkészítéséhez. Nem remélte, hogy maga meg fogja érni azt az ünnepet, de vonzotta a feladat, a kihívás, a felelősség. 80 évesen is tele volt ötlettel, kezdeményezőkésszeggel, lelkesedéssel, mely a fiatalabbakat is motiválta, hogy megajándékozza még valamivel a következő nemzedéket, nem kímélte délutáni nyugalmát és testi erejét, hogy elültethessen még egy fát a jövő javára. Adjunk ma hálát az Úrnak, hogy élettel és szeretettel ajándékozta meg őt, hogy gondviselése őrizte lelkét, s azért is adjunk hálát, hogy Fabiny Tiborban élettel és szeretettel ajándékozott meg mindannyiunkat!

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem volt és jelenlegi hallgatói, nyugdíjas és aktív tanárai és minden munkatársa nevében búcsúzom Fabiny Tibortól.

- CsZ -

(Elhangzott 2007. december 22-én Fabiny Tibor gyászistentiszteletén.)

Már életében legendává nemesedett

Néhány hónap híján hat évtizedes barátság kötött össze minket. 1948 tavaszán, a konfirmációmát követően a Deák téri ifjúság vezetőjeként ismertem meg dr. Fabiny Tibort. „Téged az Isten küldött” – mondta a kiváló emberismerő Keken András az ifjú jogásznak, amikor az szolgálatra jelentkezett nála, és rábizta az ifjúsági bibliaóra vezetését. Nagyszerű döntés volt: a huszonéves ifjú hitelesen azonosult a tizenévesekkel. Később is ez volt egyik látványos, alapvető adottsága. Nemcsak szomatikusan volt valóságos biológiai csoda, képes volt arra, hogy – a szó jó értelmében – lélekben is fiatal maradjon.

A jogi egyetem elvégzése után bankban dolgozott, itt érintette meg az evangélium üzenete azokban a személyes beszélgetésekben, amelyeket egyik hívó kolléganőjével folytatott. Származása, neveltetése, műveltsége, intellektusa megvédték a szélsőségektől. Nem valamelyik ébredési közösséghez csatlakozott, hanem – bár ekkor már tisztán látta a hagyományos egyházi struktúra hiányosságait – saját gyülekezetében vállalt szolgálatot, s lett 1948-49-ben meghatározó személyisége a Deák téri ifjúsági ébredésnek, mely Zászkaliczky Pál evangelizációja és Talvitie Simo János finn teológus biznyságtétele nyomán bontakozott ki. Nemcsak alkatánál, de gondolkodásánál, meggyőződésénél fogva is távol állt tőle mindenfajta ítékezés, agresszivitás, fundamentalizmus. A pietista ébredésből „csak” a pozitívumokat, az akár naivnak is nevezhető hitet, az Istenhez tartozás derűjét, a naponként megújuló kegyelem örömét hozta magával.

Hamarosan a lelkészi hivatás mellett döntött, és 1949 őszén, feladva a biztos egzisztenciát, megkezdte teológiai tanulmányait. Nem heroizálás, hanem tény: a legnehezebb években, 1949-52 között, önfenntartóként vállalta a készülést a lelkészi pályára. Ennek érdekében szinte rabszolgamunkát is kész volt végezni, kis írógépén kéziratokat másolt, s terjesztette őket.

Tibor mindig népszerű volt a gyengébb nem körében, de tudta kezelni ezeket a helyzeteket. Ma nem divat ez a téma, de akkortájt még érték volt a hitből következő erkölcsi magatartás, így a házasság előtti szüzesség megőrzése és a házastársi hűség. Kedves emlékem, hogy jelen lehettem Tibor és későbbi felesége, Saródy Valéria gyenesdiási megismerkedésénél, tanúja voltam a „szerelem első látásra” élménynek. Több mint fél évszázados, három gyermekkel – Tibor (1955), Hanna (1957), Tamás (1959) – megáldott boldog, szép házasságukat 1954-ben kötötték.

Életműve – személyisége és teljesítménye egyaránt – kiállja az idő próbáját. Alkotó ember volt, falusi (1954–1964, Csögle), majd városi (1964–1968, Miskolc) lelkészként és teológiai professzorként (1968–1999) egyaránt. Természetes módon vállalta a korábban önálló tanszékként működő hazai és egyetemes egyháztörténet, valamint az egyházjog oktatását. A jelentős terhelés mellett négy ízben betöltötte a dékáni tiszteletet is. Tudományos munkásságából a szakértők kiemelik a reformációtörténeti, különösen is a Luther végrendeletéhez kapcsolódó kutatásokat, illetve a pietizmus tanulmányozását, Mária Dorottya életének értékelését. Legszigorúbb kritikusai sem vitathatják el, hogy az Evangélikus Országos Múzeum létrehozásával (1979) maradandó értéket teremtett.

Szép az életmű. És szép volt a zsúfolásig megtelt Deák téri templom a búcsúztatásán. Ma ritka ilyen templom és ilyen összetételű gyülekezet. A szellemi és a politikai elit képviselőitől az egyszerű falusi hívekig terjedt a sor. Hiszen a professzor szellemileg és szolgálatát tekintve is otthon volt – kezdve a high societytől – a társadalom minden rétegében. Magától értetődően volt okos, művelt, diplomatikus és szellemes, s főként szuverén. Akkor is, amikor „osztályidegennek” számított, akkor is, amikor származása révén ismét a napos oldalra került. Képes volt mosolyogni, önmagán is. Őszinte kedvessége határozott személyiséget takart.

Szép, mives beszédek hangzottak el a templomban. Mégis jelentkezett bennem valamilyen sajátos hiányérzet, amelyet csak részben – bár úgy kétségkívül – magyarázott, hogy a szolgálók és a szónokok – az igehirdető kivételével – gyermekei lehetnek volna a professzornak. A kétségtelen nemzedéki különbségen túl, a méltató szép szavak ellenére valami furcsa távolságtartás, elhatárolódás is érződött olykor a besyédében. Más volt a hangulatuk, mint a templomi gyülekezeté.

Fabiny Tibor a barátom volt. Barátom volt hatvan évig, ha olykor ritkán találkoztunk is, mindig szerettük, védtük egymást. És ahogy jellemző az ifjúkori igaz barátságokra, mindig ott tudtuk folytatni, akár évek múltán is, ahol korábban abbahagytuk. Tartozom neki, életművének és nemzedékemnek is azzal, hogy mélyebbre ássak. Tudom, temetéskor csak jót szokás mondani. De hát éppen ezt, az egyértelmű jót, az igazi válaszokat hiányoltam. És ahhoz, hogy ezeket elmondhassam, leírhattam, szembesülni kell azokkal a kritikákkal, amelyek Fabiny Tibort még életében érték és bántották, s amelyek valamennyire egész nemzedékünket érintik, hiszen a mi hitünket, teljesítményünket, tisztességünket is sokszor megkérdőjelezik.

Megkérdőjelezték Tibor hitét is. Úgy vélték, lehetetlen, hogy valaki évtizedeket tölt a tudomány világában, felkészült tudós, és mégis megőrizi hitét, kötődését az evangélium egyetemes üzenetéhez. Talán erre a kritikára a legkönnyebb válaszolni. Mert erre válaszolt a professzor élete. Ennek tanúi tapasztalták, hogy valóban Jézus Krisztus követővel van dolguk. Erről szólnak szavai és cselekedetei egyaránt.

Talán még kegyetlenebb a másik kérdőjel. A tudás, a tudományos életmű megkérdőjelezése... Ismerjük el hitét, de hát ez is jelzi, hogy nem lehetett igazi tudós. Ezt a kritikát cáfolja a hazai és a nemzetközi tudományos világ. Fabiny Tibor számára igen fontos volt a tudomány. Tamás fiának, az újszövetségi teológia professzorának előadását együtt hallgattuk meg. Kifelé jövet másik professzor fia, Tibor ment előttünk. Az édesapa mosolyogva fordult hozzám: Valld be azért az ritka, hogy három professzor legyen egy családban. Igazi büszkeség volt a szavaiban... – Hátha korábban is előfordult ez a Fabinyaknál, kutasd ki! – válaszoltam gratulálva Tamás előadásához.

Viszonylagossá lehetne tenni a tudományos teljesítmény elismerését, mondván, azokban a nehéz időkben ennyi is szép volt, hiszen a szocialista rendszer éppenséggel nem preferálta a teológiai tudományokat. De Fabiny Tibor életműve nem igényel mentségeket.

És most a legkényesebb kérdésről, amely azonban csak addig kényes, amíg nem nézünk szembe vele. Megkérdőjelezték a professzor tisztességét,

mondván, milyen megalkuvásokat, gesztusokat kívántak meg tőle, hogy a maga származásával, személyiségével a mégiscsak csúcstól jelentő teológiai tanárságot elnyerhesse 68-ban. Előbb-utóbb talán megtörténik a diktatúra időszakának tárgyilagos feldolgozása az egyházban is, és megszűnik a fekete-fehér látásmód, amely a *Nem voltam egyedül* típusú egyházi lektúr hőseit fehérre, a püspököket, professzorokat feketére festi. Mindkét megközeletés komolytalan. Talán előkerülnek majd Káldy Zoltán egyházvezetői hibái mellett munkásságának pozitívumai is. Ha ezek nem jellemezték volna Káldyt, Fabiny Tibor nem kerülhetett volna a teológiára. Ha csupán annyit tudunk, kik voltak még esélyesek a pozícióra, nagyon is megértjük a püspök döntését, aki azzal is tisztában volt, hogy a szükséges mértékig számíthat a professzor lojalitására. És ez nem megalkuvás. A suttogások elérték fiait is. Szépfalusi István, életünk tanúja, akitől e történetet hallottam, szükségesnek tartotta, hogy beszéljen Tiborral és Tamással, és állást foglaljon édesapjuk tisztessége mellett, aki számára – meggyőződése szerint – mindig a család volt az elsődleges. Senkinek sincs joga ítélkezni, nekik a legkevesébé – tette hozzá. Világos beszéd.

Társadalmunk egyik aktuális és sok szempontból szomorú nyavalyája, az ügynök vadászat, Fabiny Tibor életének utolsó szakaszát is megkeserítette valamennyire. Megkért, tartsak ki mellette. Akkor tájt történt ez, amikor az egyházi bizottság és az Élet és Irodalom egyaránt közölte, mely fedőnevekről valószínűsíthető az egyházi kapcsolat. Olyan érzés fogott el, mintha grundon verekednénk. Engem bánthatok, de a testvéreimet hagyjátok békén. Történész vagy – mondtam Tibornak –, te tudod, hogy a korrekt kutatás melletted szól majd, a percek emberkének tobzódását ki kell bírni.

Olyan korban éltünk, amelyben időnként hősnak vagy mártírnak kellett lenni ahhoz, hogy emberek maradjunk. Fabiny Tibor nem tartotta magát hősnak, mártír biztosan nem volt. De emberségét sohasem veszítette el.

A templomi búcsúztatás után a gyülekezeti terem derűs, zszibongó hangulata már a professzor élő emlékét idézte. Görgey Gáborral, a kiváló íróval, Fabiny Tibor unokatestvérével szinte egyszerre, egymás szavába vágva mondtuk, mennyire valószínűtlen, hogy Tibor eltávozott. Ő volt az, akiről mindig úgy éreztük, biológiailag is halhatatlan. Lelkileg bizonyosan az. Megtért urához. Derűje, hívó személyisége – Isten ajándéka – immár egyháztörténetünk része.

Frenkl Róbert

PILINSZKY JÁNOS

A pokol hetedik köre

A pokol első, második, harmadik, negyedik köre, majd az ötödik, hatodik és végül is a legutolsó. Itthon vagyok. Engedd, hogy lepihenjek és meggömbülve elaludjak végre, hiszen itt is jelen vagy.

„Tiszta festői muzsika”

2008. január 20-án nyílt meg Kontraszty László (1906–1994) festőművész kiállítása a Mező utcai evangélikus templomban.

Kontraszty László 1928 és 1933 között Podolini Volkman Artúr szabadiskolájában tanult, majd Zebegényben Szőnyi Istvánhoz járt. Tisztviselőként dolgozott. Az 1930-as évek elejétől vett részt kiállításokon, így 1935-ben a Szocialista Képzőművészek Csoportja tárlatán. Stílusát a Weimarból hazatérő Kállai Ernő és Pap Gyula befolyásolta. 1946-tól Békásmegyeren élt haláláig. 1993-ban a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagjává választották.

A kiállítást Kontraszty Anna, a művész lánya és Papp Oszkár festőművész rendezte. A megnyitón a Kórodi kvartett Kodály Zoltán vonósnégyeseiből játszott. Az alábbiakban Papp Oszkár megnyitó beszédét közöljük.

Kedves vendégeink, kedves barátaim, tisztelt gyülekezet!

Nem először vagyok e közösség vendége olyan alkalommal, mikor ez a templom maga eredendő hivatását teljesíti. Nevezetesen: a kultusz mellett a kultúra központja is.

Ez alkalommal újabb szintje nyílik meg ennek az áldásos tevékenységnek, – s itt az „áldásos” szót nem valamiféle pietista megjegyzésnek szánom, hanem eredeti jelentésében használom: e tevékenység valóban áldást, értéket jelent a közösség számára. Kontraszty László életműve egy jellegzetes szeletének bemutatásával a békásmegyeri gyülekezet ezúttal erőteljesebben köti magát a helyhez, hiszen alkotó munkával talán e művész töltötte el a leghosszabb időt Békásmegyeren. Közel fél évszázados tevékenység keresztmetszete az a néhány kép, amelyet családja tagjaival kiválogattunk és a falakra tettünk, méghozzá a festői, a művészi és a filozófiai gondolat sajátos, lépcsőzetes emelkedésében.

Békásmegyér szerves része egy nagyobb, mindig is kultúrával telített tájegységnek, a Dunakanyarnak, ahol az emberi kultúra a legkülönbözőbb időkben jelen van. Egy-két névvel jelölöm e kulturális múltat: Aquincum, Visegrád, Esztergom, Szentendre. Ezzel szinte végigmentem a történelem egészén. Sőt, még hátrább kezdhetem: annak idején itt a szomszédban, Budakalászon vezetett ásatást Soproni Sándor régész barátom, és találta meg azt a bizonyos korai kerámiakocsi, melynek felfedezése átírta a régészet történetét. Az itteni világ tör-

ténelme, kulturális háttere tehát igen régi időkbe nyúlik vissza, és eljut egészen a legújabb korig, hiszen Szentendre köztudomásúan a modern magyar művészet egyik legfontosabb és kiemelkedő műhelye. Békásmegyert e kulturális központ vonzáskörében helyezkedik el – egyben Budapestet, a fővárost is köti ehhez a tájhoz –, ilyen értelemben egyfajta közvetítő szerepet is betölt.

A gyülekezeti tereben helyeztük el Kontraszty László néhány olyan művét, amelyek abból a konkrét vizuális környezetből indulnak ki, amelyben megszülettek, amelyben megszületett az életműnek ez a sajátos, többlépcsős metamorfózisa. A konkrét látványból kiinduló képek sora annak a háznak az ábrájával kezdődik, ahol Kontraszty élt, és a szentendrei Rab Ráby-házzal fejeződik be. Az elrendezés utal arra a sajátos szerveződésére, ahogyan Békásmegyert illeszkedik a Dunakanyar nagyobb egységébe. Ez a szélesebb „kulturális tájegység” központi szerepet tölt be a magyar történet alakulásában. Határvidéke volt a római korban és a reneszánszban a mediterráneumból kiinduló európai kultúrának. Itt húzódtott a limes, amelyre ráépült Aquincum, de a limes darabjaival Óbudától Esztergomig találkozhatunk. Visegrádon a Sibrik-dombon római erőd maradványaira épült a középkorban ispáni vár. Később Visegrád Mátyás palotájával a magyar reneszánsz szellemi központja, amire ráépülhetett a modern magyar világ. Szentendre a modern magyar képzőművészeti élet európai látóterű kiválóságait vonzza. De nemcsak Szentendre, hanem Békásmegyert is. Itt élt Kontraszty László, itt élt egy jó darabig Kassák Lajos, Gadányi Jenő, Vedres Márk, a modern magyar művészet nagyjainak jó része. Itt, ebben a közegben éltek, és tartották a maguk szellemi kapcsolatát a modern művészet szentendrei és egyéb műhelyeivel.

Kontraszty Lászlóban egy életművét tudatosan építő kiváló művészt, mélyen gondolkodó alkotót ismerhetünk meg, aki a naplójegyzeteiben gondolatait pontosan leírta, megfogalmazta – elsősorban

a maga számára –, hiszen egy eléggé befelé forduló, meditatív alkatú ember volt, és ez a képein is világosan látható. Nos, nézzük végig a tárlatot úgy, hogy rövid bemutatóhoz az ő jegyzeteiből kiírt passzusokat is segítségül veszem.

Mint mondtam, a kiállítást olyan ábrázolások indítják, amelyek ennek a tájnak a konkrét látványából indulnak, ennek a vidéknek a jelenségeit rögzítik egyfajta nem túl merész képzőművészeti absztrakcióban. Ezt a tájat Kontraszty láthatóan szereti, élvezi, éppen ezért nemcsak lefesti, hanem megfesti. Kezdetből érzékelhető sajátos festői gondolkodásának néhány jellemzője. Milyen címeket is ad? A címadás a képzőművészetben igen gyakran sokdrangú dolog. Kontrasztnál is az. Sok művének csak opus-száma van, mint a zeneműveknek. Egyik képének azt a címet adta: *Kék kapuk*. Nem az érdekes, hogy hol van ez a kapu, hanem hogy *kék*. Egy másik kép címe: *Mese házakról*. A képzelet, a *mese* a lényeges, nem a tárgyi valóság. Elindul a képzettársításokban egy lelki-szellemi folyamat, s ez a belső kép kap formát. Ezekben a képeken már nem azt látjuk, ami a konkrét valóságban van, hanem valami sajátos rend jelenik meg, ami azonban magában hordozza azt a vizuális világot, azt a színes, tagolt teret, amely a festőt körülveszi, amely számára az alapvető élményt adja. A zenei kifejezéshez hasonló absztrakció és kompozíció, amire Kontraszty tudatosan törekszik. Hadd idézzek most tőle! Valamikor a negyvenes évek közepén naplójában a következőt írja: „Honnan indul ki a valóság, kívülről vagy belülről? Vajon csak az érzékeinkkel felfogható tények valódiak, és a képzeletünk, amely utóbb gondolatná, majd értékelhető, magyarázható tetté alakul, nem valóság? Hát az álmaink? Mivel nagyobb vagy igazabb élmény az, amelyet kívül élek át, mint a belső?” (1945) – kérdezi, és meg is válaszolja kérdéseit. Így folytatja a gondolatsort: „... nem azt kell festenem, amit látok, hanem azt, amit belelátok a dolgokba a képzeletemmel.” (1952) Ezt a metamorfózist, ezt a gondolatot kísérhetjük itt végig a tárlaton. Az oldalfalakon bemutatott alkotásokon ugyan feltűnnek még a környező tájak vagy tárgyak nyomai, formái – egy-egy ablak, fal, kapu –, de egyre több a képzettársítás, a hangulati elem. A címadásban is tükröződik ez. Zenei asszociációkkal jelöli képeit: *Pán*, *Adagio*, *Fugetta*. Egyik képének címe: *Optikai zene*. Erős a kapcsolata a zenével, a zenei kifejezést érzi tökéletesnek. Idézem: „Ha a zenei fogalmazás tisztaságára és rendjére gondolok, elfog a vágy: a festészetben eljutni a kifejezés hasonló módszereihez.” (1966)

Szerintem eljutott. Mert ami különböző módon megjelenik a képein, az már egyre inkább az élmény, a látvány párlata. Ha körbenézünk itt a falakon, néhány erőteljesebben tagolt képen különösen jól érzékelhető az a sajátos festői felfogás, értel-

mezés, ahogy az igazi művész az őt körülvevő tájat, az erre a vidékre jellemző, dombokkal, hegyekkel sajátosan áttört, darabos megjelenésű környezetet átteszi egy – mondhatni – zenei kontextusba. Színbéli akkordokká, ritmusokká, színbéli harmóniákká válik mindaz, amit ez a meditatív festő a vidék gazdag vegetációjának látványából átszűr a maga vizualitásán. Olyan címek jelennek meg, mint *Vörös és okker* vagy *Vörös kéken*. Hasonlóan ahhoz, mint mikor azt mondja egy zenész, hogy C-dúr szonáta vagy g-moll vonósnégyes. A címek csak megjelölik az uralkodó – ez esetben vizuális – alaphangot, vizuális alaptételt, amely az adott kép egészének hangulatát, összefoglaló kompozíciós vázát jellemzi. Ez a képzőművészetben mindig valamilyen színviszonylatot jelent. Hadd idézzek megint tőle egy rövid passzust annak illusztrálásául, hogy ez a mélyen gondolkodó művész ugyanakkor lírikus alkat, akinek szavaiban az igazi költészet is jelen van: „Talán azért szeretem úgy a sárgák-kékek együtthatását, mert kék a levegő, amely mindent körülvesz és mindenbe behatol. A levegő, amely összekötő kapocs földünk és a világmindenség között. A kék a távolság, a végtelen kifejezője. A kék a véges kapcsolata a végtelennel.” (1962)

Vizuális elemzésein, formakísérletein, meditációs élményein keresztül érlelődött művészi kifejezőkészsége. Egy mélyen gondolkodó alkotó több évtizedes munka során ért el ahhoz a kifejezőmóddhoz, ahol már a jelenség, mint olyan szinte teljesen eltűnik. Mi marad? Marad a ritmus. Marad az a sajátos ritmusa, ütemezése, koreográfiája, zenéje a világnak, ami a jelenségek mögötti láthatatlan összekapcsolódások rendjét mutatja, ami a kalligráfia jellemzője keleten és természetesen bármilyen művészetben, amelyik el tud jutni ide.

Egy kedves élményemet szeretném most itt felidézni önöknek. Úgy két és fél évtizede itt járt Budapesten egy idős amerikai festő. Gazdag ember lévén műgyűjtő is volt. Évtizedeket töltött Japánban, ahol megtanulta a zen kalligráfiát. Erről egy kis bemutatót tartott néhányunknak, javarészt ori-

entalistáknak, – én voltam talán az egyedüli festő. Bemutatta a zen kalligráfia készítését és lényegét, kezdve a tuson egészen a kész kalligráfia-példányig. Majdnem egy napig tartó, hosszú bemutató volt. Elmondta, hogy milyen módon hangolódik rá egy meditációban – olyan valaki, aki a meditáció technikáját alaposan ismeri már több évtizedes gyakorlataiból – a világnak, a létezésnek, a genezisnek arra a bizonyos mögöttes ritmusára, amely azután egy kész koreográfia révén kalligráfiává lesz.

Ez az élmény jutott eszembe, amikor – már ennek is több mint két évtizede – itt jártam Kontraszty László házában Békásmegyeren. Akkor kezdte kalligrafikus sorozatát. Hármában beszélgettünk Mezei Ottó barátommal, a kitűnő művészettörténésszel és vele. Egy-két kép is ki volt téve. Többször megnézhettem a képeket újra és újra hosszan, és egyre inkább sajátos zenéjüket, koreográfiájukat, ritmusukat éreztem, mint amikor az ember zenét hallgat, és lassan átveszi annak a ritmusát, lejtését és a motívumok felelgetését. Azt javallom, járják körbe többször a kiállítást. Nézzék meg a képeket újra meg újra, és engedjék hatni őket. Mindig kicsit más lesz majd, ami hat, még ugyanazon a kiállításon is, hiszen a néző és a mű közötti sajátos viszony szabja meg, hogy mikor mire tud ráhangolódni az ember. Remélem, mind többen tudják majd nyomon követni a kiállított képeken az elvonatkoztatás szintjének változásait, ahogyan a művész – mondhatom úgy is, hogy szellemi emelkedése útján – elért a kalligrafikus ábrázolásig. Figyelmesen szemlélődve rá tudnak hangolódni a létezésnek arra a mögöttes ritmusára, amelynek oly tökéletes képi kifejezőmódját találta meg pályájának utolsó periódusában Kontraszty.

Saját alkotói módszeréről így vall feljegyzéseiben: „A festő nem elgondolja, hanem elképzei a képét. Ebben különbözik az írótól, és ebben is hasonlít a zeneszerzőhöz. A festői »gondolat« az optikai elképzelés. [...] Igazi képet csinálni, tehát olyat, amiben a festő képes volt legbelső világának mását, festői elképzelését megvalósítani, csak lazítással, a legmélyebb önmagára figyeléssel lehet. Ellentmondásosnak látszik, de igaz, hogy a koncentráció egyben személyes magunk teljes elfelejtése. Önfelelt állapot. Talán azért, mert amikor koncentrálnunk, tulajdonképpen önmagunk fizikai lényé mint eszköz szerepel a nagy, végtelen egész érzékeléséhez. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az elérhető legnagyobb boldogságérzet, a koncentráció, az összefogott figyelem mértékétől függ. Ilyen esetben már a képzelet jár a gondolat előtt.” (1973)

Munkájának lényegét összegzi szinte, amikor ezt írja: „Olyan a festészetem, amilyen a filozófiám. Minden egyes jelenségben az egészet, az összefüggést, összetartozást látom minden egyébbel.” (1975) Rendkívül lényeges dolgot tudott itt megfogalmaz-

ni. Igazán nagy festő, mivel ki tudta fejezni a világ összefüggéseinek rendjét. S ha minél többen rá tudnak hangolódni képeinek jelzéseire, akkor megvalósul az, amit időskori megjegyzésként írt a naplójában: „Hogy mi lesz a sorsa festői és rajzi üzeneteimnek, nem tudom, de ha véletlenül akad egy olyan valaki, akinek hullámhossza azonos, vagy legalább igen közeli, akkor már nem hiába éltem.” (1989)

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Az idézetek forrása:

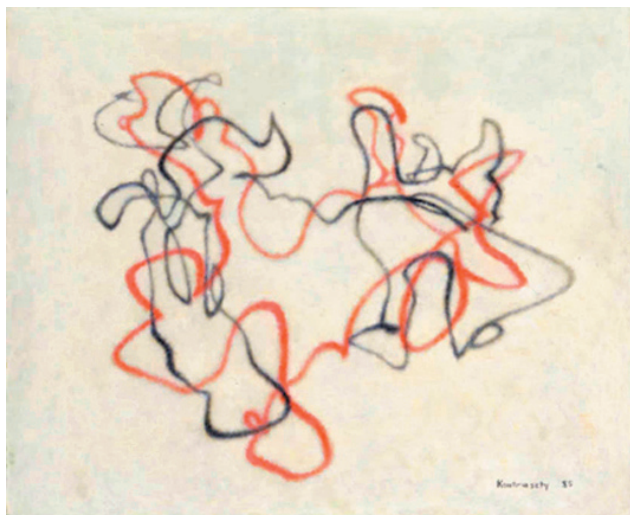
Részletek Kontraszty László naplójából. In: Kontraszty László 1906–1994. Budapest, 2002. 15–109.

„A zene, zene, folyton erre gondolok, miközben szobám lassan megtelik új és újabb képeimmel. Kétféle zene vesz körül: ami belém áramlik, a valódi, és ami bennem felgyűlik, a laikusban, ami megtölt, amíg csak elemi erővel ki nem tör belőlem rajzzá, majd festménnyé alakulva. Ez már csak az én zeném. Nem igazi zene, egy festő zenéje. Ez már más, festői „zene”. Vonal, tónus, szín áradó-lüktető áramlása fegyelmezett rendbe foglalva, az értelem szépségével felruházva. Köszönöm! Kinek köszönjem ezt a csodát? Talán az én kis istenemnek, akit magamnak elképzelttem? Hiszen ez az élet csodája. Az évmilliók lassú szívós munkája.

Ez a legszebb utazás. Álomszép utazás, amit folytatok a festészet úttalan útjain. Egyre beljebb jutok a csodák birodalmába. Új és még újabb formákat költök színné, tónussá. Mint ha istennő arcát, szemét festeném, olyan érzékenységgel haladok folyton lüktető, élő változókkal a rajzi szerkezet tiszta, értelmes szépsége felé. Ez talán a beteljesülése vágyaimnak...

Tiszta festői muzsika.” (1984)

(Kontraszty László naplójából)

LECONTE DE LISLE

Solvet saeclum

(Fordította Kosztolányi Dezső)

Elhallgat egyszer e fonák zsvaj!

A szélbe reszkető sikoly kihál,
elnémul a haláljaj, a bosszú-szó,
mit égre zúg most az örvényben úszó,
a lárma, sírás, vád, sóhaj, keserv, bűn,
a test s a szellem egy csapásra megszűn!
S elhallgat a király, a csőcselék,
nem zúg rekedten a börtön feléd,
hallgatnak az erdők s a tengerek,
mind, aki e pokolba hentereg,
oszol-tűnik, mi itten ölt meg égett,
elmúl a sárba túró földi féreg
s az űrbe bolygó, kóbor éji lob!

Egy gondolat s minden hallgatni fog.

És ez nem akkor lesz, ha majd az ember
egy másik édent és új életet nyer,
se, hogyha rózsás fűbe kéjbe fül,
se, hogyha sírban alszik végre, túl;
de, hogyha e meddő Golyó kizökken
únott futásából kaján örömben,
vakon, bután rohan végsőt hörögve
s észtvészve táncol a szabad körökbe,
megostromolja az eget vadul,
vén kérge róla megropogva hull,
felmennydörög sós óceánjaival
s kialszik a víztől a lángvihar
és a világszülő sáromladékon
az űrben új lét kel s vesz a mulékony.

KeresztSZEMLE

A Hét Hárs filmkritikusai február elején alávették magukat az éves magyar filmmustrának. Egyikük a pesti főszemlét, másikuk az évek óta először megszervezett vidéki turnét követte végig.

Pokol vagy menny a mai magyar film?

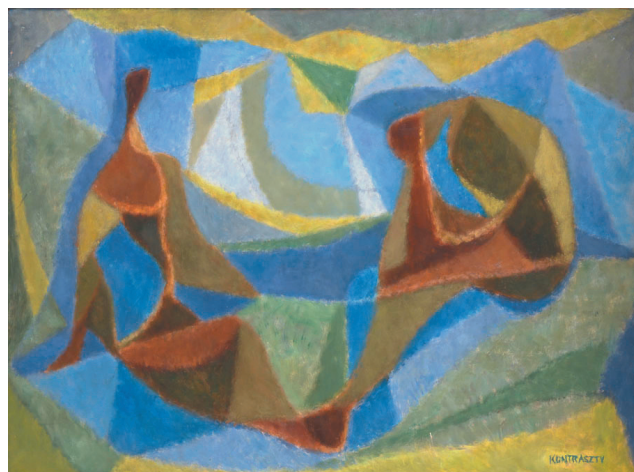
Tapasztalataikról egymást kérdezték: Donáth Mirjam és Deák Dániel.

Vajon mit kérdezne a budapesti szemléről a Hét Hárs-olvasó?

Miért kell Budapestnek a Filmszemle, és ki fizet azért, hogy legyen?

DD: Nem vitás, a Filmszemlére szükség van. Kérdés, hogy hol és milyen formában. Példátlanul centralizált országban élünk – aki gépen száll fölébe, láthatja a vasút- és az autópálya-hálózat kiépítésén, hogy minden vonal kéréllhetetlenül a főváros felé tart. Ahogyan ezeken, ugyanolyan nehéz lenne a kulturális csomópontokon változtatni, mégis vannak biztató jelek. Gondoljunk csak a 2010-es pécsi Kulturális Főváros projektre (ha a nehézségek dacára valóban megvalósul) vagy a debreceni Modemre, a modern művészeti központra. Arról nem is beszélve, hogy valóságos verseny alakult ki a nagyobb városok között, kit tud minél több és érdekesebb fesztivált rendezni. Film-, színház-, operafesztivál – egyre több megyeszékhely büszkélkedhet velük, s ez örömteli. Gondolkozzunk rendes kapitalisták módjára, és egy-egy város főterére érve rögtön látni fogjuk, milyen jól tesz a verseny a nagyjából hasonló méretű, hasonló erőviszonyokkal rendelkező településeknek.

Budapest viszont monopolhelyzetben van, legalábbis mi budapestiek hajlamosak vagyunk ezt gondolni. A nemzeti kultúra fellegrái (Operaház, Művészetek Palotája, a nagy múzeumok) vagy a Filmszemle adottak, ezek többsége azonban vagy a politikai kompromisszumok foglya, vagy borzasztó elavult struktúrában működik. Tisztelet a kivételnek. Fel kellene ismerni, hogy igenis fel kell venni a kesztyűt, egyrészt a vidéki fellegrákkal. Ha néán ez derogálna, nyugodtan kereshetünk nagyobb

Vajon mit kérdezne a vidéki szemléről a Hét Hárs-olvasó?

Miért nem látják általában vidéken a magyar filmeket?

DM: Nem sokat jár moziba mostanában a magyar, ami a DVD-kultúra elharapódzásának egyenes következménye, hiszen ez utóbbi olcsóbb és kényelmesebb, egyébként világviszonylatban is jellemző 21. századi tünet. A vidékiek ráadásul abban a diszkriminatív helyzetben vannak, hogy később és kevesebb film jut el hozzájuk.

Legrosszabb a helyzete a kistelepülések – falvak, kisvárosok – lakóinak, ahol a kismozik sorra bezártak. A mozgékonyabb néző ugyan átugrik a legközelebbi nagyváros plázájába, de akkor sem biztos, hogy láthatja a legújabb magyar filmeket.

Ez az az ördögi kör, amit a kereskedelmi tévék műsoránál is tapasztalunk: nincs rá kereslet – mondják a plázák és a tévék –, nem éri meg. De ha nem vetítik, nem is lesz rá kereslet.

Egy-egy film sikere sokban függ az adott produkció költségvetésétől, attól, hogy hány kópia kerül forgalmazásba, mint ahogy az is számít, hogy az emberek egyáltalán hírt kapnak-e róla.

A magyar filmek ebből a szempontból rosszabb helyzetben vannak, mint a külföldi (szuper)produkciók – tisztelet a kivételnek, mint amilyen Tarr Béla vagy Andy Vajna. Ha Budapesten jóval kevesebb ember ül be magyar filmre, mint akár csak az amerikaiakra, vidéken még kevesebben, még ha összességében nő is a magyar filmek piaci részaránya. A fentiek értelmében azonban ezen nincs mit csodálkozni.

Meglátszik-e a filmekben, hogy többnyire budapestiek készítik budapestieknek?

DM: Ezt azért nem merném kijelenteni, bár a filmesek zöme Budapestre özőnlük – a fővárosban vannak a filmesiskolák és -műhelyek, a kapcsolatok, a lehetőség filmkészítésre –, és ha az alkotó később sem teszi ki a lábát a fővárosból, akkor érdeklődési köre és témája szükségszerűen élethelyéhez köti.

Erre igen jó példa Hajdú Szabolcs új filmje az Off Hollywood, mely egészen szűk, a pesti filmes és médiakörökről- és köröknek szóló mű. Nem is válogatták be a vidéki szemle filmjei közé. (De nem a legjobb példa a bezárt pesti filmesre, hiszen a debreceni születésű rendező eddigi filmjei

kihívókat: európai nagyvárosokat. A filmszakmára fókuszálva még erősebb a benyomásunk, hogy minden egy helyen történik. Pedig a vidék igyekszik: a Miskolci Cinefest az egyik legszerethetőbb fesztivál Európa-szerte; Pécs filmstúdió épül, ha minden igaz. A filmesek nagy többsége mégis Pesten él, itt vannak a gyártó cégek producereikkel, a forgalmazók. Adott tehát, hogy a szemle is itt legyen, ez azonban önmagában nem érv: miután – ahogy a kérdés is felvetette – az esemény 10 millió adófizető pénzéből valósul meg, csakúgy mint a magyar filmek nagy többsége, joggal várhatnánk el, hogy ne csak 2 millió kapjon ezekből vissza egy keveset. Különösen, ha arra gondolunk, hogy a 2 milliósak is csak apró töredéke részesül az örömökből. Ugyanis a legnagyobb baj, hogy a filmes szakma állam az államban, vagy ha úgy tetszik, város a városban, és a legjóindulatúbb számítások szerint is csak pár ezer embert érint.

Kiknek a legfontosabb – avagy: kik látogatják szakmán kívüliek?

DD: A Filmszemlét követően volt szerencsém a Berlieni Filmfesztiválra látogatni, és megdöbbenett az ottani felhajtás: az egész város részt vállalt a fesztivál körüli nyüzsgésben, a járókelők megálltak a filmpaloták közelében, hogy gyönyörködjenek pár percig a város aktuális büszkeségében, egy világszínvonalú filmes eseményben. Ha a budapesti Filmszemlét nézzük, a kontraszt még akkor is rendkívül elszomorító, ha a két mustra teljesen más pályán játszik – az egyik helyi érdekeltségű szemle, a másik pedig csillogó sztárokat felvonultató fesztivál, a hasonló rendezvények sorában az egyik legfontosabb. Azért az mégsem járja, hogy nálunk a szakmán kívül csak elenyésző értelmiségit, filmkedvelőt vagy – elitista megfogalmazásban – átlagembert érdekelt, hogy mi újság az új magyar filmekkel. Sőt, bár erre vonatkozóan nincsenek statisztikáim, becslésem szerint a 2 millió budapesti lakosból, jó ha pár százezer *hallott arról* egyáltalán, hogy Filmszemle van a városban. Ennek persze lehetetlen megtalálni a felelőseit: nem érdemes ujjal mutogatni senkire. A probléma igen összetett. Nincs megfelelő helyszín a szemléhez, sem a Mammut mozija, sem a Millenáris nem funkcionál igazi közösségi térként. Ahol talán lenne esély erre, például a Művészetek Palotájában, ott a vetítéshez szükséges technika hiányzik. Ezért is állítom, hogy a Filmszemlét mint fesztivált, egy vidéki nagyvárosban lenne indokolt megrendezni. Budapestre amúgy is eljut minden film. A filmeseknek sem tenne rosszat a csoportos kirándulás, összetartás, csapatépítő tréning, amit nehéz úgy kivitelezni, hogy minden este saját lakásukba járnak haza aludni. Egy vidéki városban sokkal kitüntetettebb figyelmet kaphatna az esemény, nagyobb gonddal, odafigyeléssel szerveznék meg. Legalábbis az utóbbi

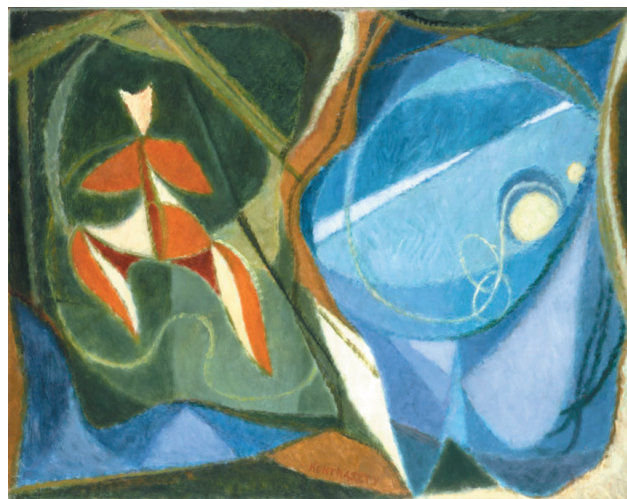
– Macerás ügyek, Tamara vagy a Fehér tenyér – mind vidéken és külföldön forogtak.

Ellenben az idei Filmszemle győztes Mundruczó Kornél a Duna-deltában forgatta a Deltát, amelyben azonban a helyszínnek nincs igazán jelentősége, ezzel a rendező mintegy univerzálissá is teszi az őt izgató problematikát. Az mindenesetre bizonyos, hogy alig látunk a vidék gondjaival foglalkozó játékfilmeket (dokumentumot persze igen), épp azért, mert a játékfilmes rendező nem ott él, nem onnan merít ihletet. Woody Allennek is kellett hozzá ötven év, hogy elszakadjon New Yorktól, és a brit körök kezdjék foglalkoztatni.

Hány film jutott le a vidéki szemle keretében az ország különböző részeibe, és hányan látták azokat?

DM: A vidéki Filmszemle szervezője, Székely Orsolya úgy döntött, olyan filmeket válogat össze a kiválasztott kisvárosok számára, amelyek valamilyen szempontból érdekesekek az adott település lakóinak. Így történt, hogy a Magyarország legnagyobb olajmezőjén fekvő Algyőn Kóthy Judit a szeged-algyői olajmező feltárásáról szóló filmje került vetítésre, Nyírbátorban pedig Székely Orsolya dokumentuma a helyi biogázüzemről, bár egyik film sem szerepelt a szemle programjában. Programon belüli alkotásokból öt dokumentum- és egy természetfilm, a játékfilmes mezőnyből csupán kettő utazott. Lakatos Róbert Bahrtalo!-ja és Gigor Attila Nyomozója, de utóbbi csak Esztergomba. Azt lehet mondani, hogy az idei játékfilmes mezőnyt vidéken a Bahrtalo! képviselte. Nem véletlenül.

A nézőszámot illetőleg érdemes az egyes település lakosságához mérten nézni, de a számok a következők. A 33 ezer fős Pápán, a Jókai Művelődési Központban telt ház volt, összesen 300 fő. Az 5400 fős Algyő faluházában 120-an voltak. A 13 ezres Nyírbátorban a Báthory-kastély toronyvetítőjében előbb 50-en, majd a vadiúj Kulturális

évek tapasztalataiból ez sejthető. Budapest erre a szerepre alkalmatlannak bizonyul.

2008-ban a játékfilmes vetítések telt házasak voltak?

DD: A nézőszámokkal való játékokban nagyon kreatívvá váltak a filmesek az elmúlt években. Hivatalosan teltházas előadások voltak, s egy-egy filmnél ezt nem is kérdőjelezhetjük meg. Összesen 37 000 jegy kelt el a szemlén, rossz nyelvek szerint ennek jelentős részét maguk a produkciók vásárolták fel. 37 000 néző azonban nem eget rengető mennyiség; egy átlagos budapesti mozihévtvégéhez hasonlítható. Ezen is lenne mit javítani tehát.

Legjobb játékfilm?

DD: Három igazán kellemes élményem volt. A Bahrtalo! a Kolozsváron tanító, filmes egyület szervező Lakatos Róbert filmje, mely egy hazánkban kevésbé használatos műfaj, a road movie keretei között mesél el egy dokumentarista történetet. Lali és Lóri útja Románián, Magyarországon és Ausztrián keresztül egészen Egyiptomig vezet. A szerkesztés improvizatív, a humor szokatlanul friss, a Bahrtalo! olyan, mint amilyennek a Borat című filmnek kellett volna lennie. A szemle legnagyobb meglepetése (és sikere) egyértelműen Gigor Attila elsőfilmje, a Nyomozó. Nem véletlen, hogy a forgalmazási jogokat rögtön megvette Lars von Trier filmje cége, a Zentropa, ugyanis a hullakergetős, boncmesteres Nyomozó a legjobb kortárs skandináv abszurd vígjátékok hangulatát idézi. A harmadik pedig Till Attila első filmje, a Pánik. Nagy félelemmel ültem be rá, attól tartottam ugyanis, hogy Tillának mindössze pótcselekvés, a TV2-nek pedig marketingfogás a film elkészítése, ehelyett eleven, ötletekkel és munkával teli alkotást láttam, régi és új arcokkal, mint Bánsági Ildikó és Ónodi Eszter, illetve Gubik Ági vagy Thuróczy Szabolcs.

Legjobb doku?

DD: Egyértelműen Szirmai Márton filmje, A süllyedő falu. Végre egy dokumentumfilm, amelynek mozgatórugója a játék, ami létezésünk és túl-

Központban 100-an. A 30 ezer lakosú Esztergomban 3000-re tehető a roma lakosság száma. Közülük a Kultúrmozgó icipici vetítőjében úgy 160-an ültek még a földön is, két vetítésen együtt. Végül a 6500 fős Szécsény művelődési házában előbb 350 diák, majd délután még 100 rimóci gyűlt össze.

Sokat számított a helyiek önkéntes szervezése.

Milyen arányban van a budapesti esemény és a vidéki költségvetése egymáshoz képest?

DM: A Magyar Mozgóképek Közalapítvány által a Filmszemlére adott 110 milliós keretből 1 milliót szántak a vidéki szemlére, tehát helyszínenként 200 ezer forintot.

A különbség azonban még nagyobb, hiszen a Filmszemlét az MMK mellett külső szponzorok is rendszeresen támogatják. Többek között az RTL, TV2, a Raffeisen, a Szerencsejáték Rt., az OKM, az ORTT, az NKA, az Erste Bank, a fővárosi önkormányzat, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium.

Legjobb játékfilm, legjobb doku, legnagyobb csalódás?

DM: Legjobb a Bahrtalo! Csak arra a kérdésre tudna válaszolni valaki, hogy miért nem kapott még egy elismerő oklevelet sem! Zseniális humorú, őszinte vígjáték, egyben komoly mű a barátságáról. A legjobb választás volt vidékre levinni, egyrészt, mert külön moziba mozgatta a roma lakosságot, hiszen a film főszereplői egy gáborcigány és egy magyar zsvány, másrészt, mert kifejezetten a kétkezi munkás életéről, körülményeiről szól, épp, amit hiányolunk a pesti filmekből. Drukkolok, hogy bemutassák mielőbb!

A legérdekesebb dokumentumfilm, azon kevés közül, amelyet én láttam, a kreatív kategóriába tartozó A város ritmusa volt, Salamon Pál etűdje. Budapesti vágóképek sora a város legkülönbözőbb mozgásairól, hangjairól, mindarról, ami végül a ritmusát adja. Középpontjában a zenész Gerendás Péter dobzseni kisfia, Dani, aki egyszer figyel, máskor adja ezt a ritmust. Ezt a filmet nagyon szerette a vidéki közönség.

élésünk talán legfontosabb kelléke. Medgyesbodzás házainak sülyyedésével az egész magyar vidék metaforájává válik egy olyan filmben, amely a humorral provokál, ahelyett hogy kegyeskedő szájalommal mutogatna beszélő fejeket. Egyébként a hazai dokumentumfilmek – és most inkább a vágyaimról beszélek – paradigmaváltás előtt állnak; igazodva a nemzetközi trendekhez, egyre inkább az olykor felháborító, de feltétlenül érdekes, könnyedebb hangvételű alkotások kerülnek majd reflektorfénybe.

Legnagyobb csalódás?

DD: Mundruczó Kornél Deltája sajnos nem sikerült az elvárásoknak megfelelően – igaz, ezek talán túl nagyok volt. Egy tragédiával (Bertók Lajos főszereplő halálával) és igen sok nehézséggel terhelt forgatást követően készült el. A filmen látszik, hogy alapos munka, s számtalan elegáns megoldás jelzi, Mundruczó nem felejtett el filmet rendezni. Azonban nem is sokat adott hozzá eddigi eszköztárához, s azok a sokkoló momentumok, amelyek egyedivé tették filmjeit, megszokottá váltak. Ettől függetlenül ne lepjen meg senkit, ha a Delta Európában fesztiválsikereket arat – Mundruczó neve eleve garancia erre, és a film témája, valamint a nyomor, a családon belüli erőszak ábrázolása beleillik a nemzetközi művészfilmes mustrák elvárásrendszerébe

Az idejének alapján hogy áll a magyar film szénája? Van valami a lila ködös művészfilm és a szórakoztató gagyi között?

DD: Van pozitív tendencia; annak ellenére, hogy a kérdésben megfogalmazott két szélsőség még mindig elég jellemző. De a fentebb említett Pánik, Nyomozó vagy a Kalandorok a sablonoktól eltérő szemlélettel készült. Meg kell jegyezni, hogy az alkotók java része a reklámfilmek vagy a kereskedelmi média világából érkezett, ami ebben az esetben nem azt jelenti, hogy gagyit gyártanak, hanem hogy szem előtt tartják: valakinek meg is kell néznie a filmet, amit csinálnak.

A szemle összes játékfilmje látható lesz a mozikban később?

Többségében igen, de csak töredék részük jut el vidékre is.

Csalódásom nem volt, de jó nagy vitába keveredtem Szalai Anett Mellbevágó című dokumentumfilmjéről a Nyírbátorba utazó szemleköcsi utasaival, többek között a kiváló rendezővel, Zsigmond Dezsővel, valamint Székely Orsolyával is. Nekik a szemle egyik legnagyobb élményét jelentette a rákos fiatal lány képes naplója, és való igaz, döbbenetesen őszinte volt. Nekem azonban nem tetszett a kereskedelmi tévés „fókuszos” forma, melybe mindezt – egyébként érthető mód, hiszen a Fókusz című műsor munkatársnője – megoldotta. Elidegenített, és számomra hatásvadász volt.

Minden önmaga volt, amit belerakott, de azt gondolom, ha a művész elhatározza, hogy nagyközönséghez méltó filmet alkot, túl kell lépnie a home video-s stílusselemlen, még ha a film csak és kizárólag önmagáról szól is. Talán épp azért, hogy ne legyen belőle túl sok.

Budapesten kell-e lennie a szemlének, és mi lehetne az alternatíva? (Gondolok arra, hogy évtizedeken keresztül Pécsen rendezték.)

DM: Igen, Pécsen indult, majd felváltva, egyik évben Budapest, a másik évben Pécs következett. Azután mivel majd minden filmes Budapesten székel, anyagi okokból ésszerűbb volt az eseményt a fővárosba költöztetni. A helyzet az, hogy mindenképp sok pénzbe kerül a kultúrát a pestihez hasonló mértékben terjeszteni vidéken is. Ha nem kell a költségvetést figyelembe venni, legideálisabb az lenne, ha évről évre más nagyváros adna otthont a Filmszemlének. Kétoldalú kulturálódás lenne ez: a vidék első kézből kapna a magyar filmtermésből, a bezárkózott pestiek pedig a vidékből.

Egyetértesz-e a szemle időpontjával? Nem lenne-e jobb az európai fesztiválritmusba jobban bekapcsolódó esemény, figyelembe véve, hogy Budapest sokkal szerethetőbb a tavaszi-nyári időszakban, a filmek elkészítésére is több idő maradna így...

DM: Budapest mindig szerethető. Ugyanakkor azt gondolom, a Magyar Filmszemle sokkal inkább a pöttöm magyar filmes szakma évenkénti egyhetes randevúja, mintsem a nemzetközi fesztiválokhoz hasonló paradés filmmustra. Csak magyar filmeket szemlél, nincsenek meghívott külföldi alkotások. Ebből a szempontból belterjes esemény, tehát bekapcsolódnia sem kell más fesztiválok vérkeringésébe.

De a filmeknek mégis be kellene kapcsolódnuk nem? Mert az sem jó, hogy belterjes a szakma. Ezt nem kellene fenntartás nélkül elfogadni.

DM: Az biztos: a magyar filmnek sokat segítené egy olyan esemény, amely szervesen illeszkedik a külföldi fesztiválok ritmusához.

„Egy trágár húsvéti népszokás Hétfaluban¹”

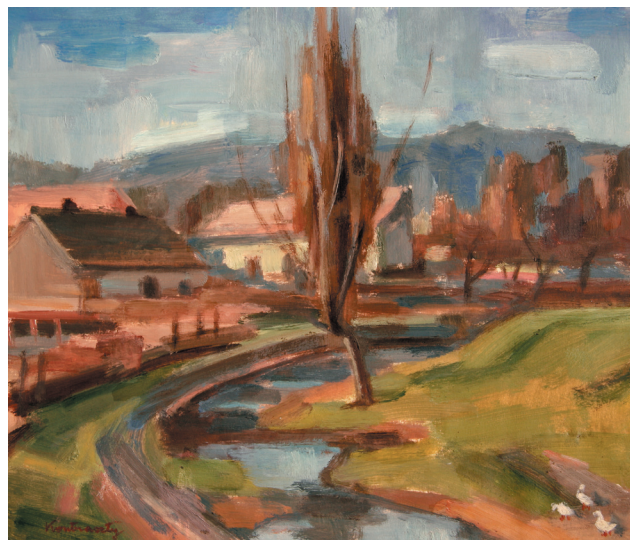
Van Hétfaluban – s annak is meghatározhatatlanul két-három községében – egy ősrégi húsvéti szokás, az ú.n. kukázás. Ez röviden abból áll, hogy a községnek néhány züllött legénye felöltözik férfi és női öltözetbe, arcukra maszkot raknak, s karonfogva végig sétálnak az utcán, bemennek minden házba s pálinkát és tojást kérnek a ház gazdájától, mikor aztán kissé becsípnek, megállnak az utcákon s nagy néptömeg s csődület jelenlétében a legocsmányább közszemérem elleni kihágásokat követik el, valósággal lelke mélyéig megbotránkoztatva a járókelőket. Ez az ú.n. húsvéti kukázás, mely mindig és kizárólag húsvét második napján elevenedik fel, már jó előre rettegésben tartva az ünneplő nép miveltebb elemeit.

Már kora reggel száll a hír szájról-szájra: járnak a kukák. S tényleg, mint valami rossz szellemek, hol itt, hol amott bukkannak fel. Hol egy kapuból rohannak ki, hol egy kerten átugorva hirtelen az ember előtt teremnek, s valami undorító cselekedet elkövetése után – tova száguldanak. Ha ilyenkor kimegy az utcára az ember szemlét tartani, csodálkozva látja, hogy minden kapuban ketten, hárman állanak, gyermekek futkosnak, kiabálnak s olyan a képe a község fő és mellékutcainak, mint mikor a szomszéd községben nagy tűz van, – holott a kukák jártak az utcán. E sorok írója ép húsvét 2-ik ünnepén egy hivatalos ügyben ment az utcán végig. Tüirkös község »Malom« utcája szögleténél valami óriási lármát hall s gyermeke, ifjak és öregek rohantak arra felé. Egy kis leány kiáltja feléje: itt vannak a kukák! Mindig kíváncsi voltam a kukákra s amint az utcába bepillantok, látok egy cigány kisasszonynak felöltözött alakot, napernyőt tartva a kezében és egy eltorzított férfi személyt, aki átölelve a kisasszonyt, tántorogva bóg óriási embersokaság hahótájától és gyermekek nevetésétől kísérve. Ez a két személy azután minden elgondolható emberi ocsmányság és papirosra le nem írható disznóságok elkövetésével mulattatta a húsvéti szent ünnep dicsőségére reggel 8 órakor a nagy, a tengersok publikumot. S míg ez történt az egyik utcában, addig egy másikban ugyancsak magáról megfélekedezett 2-3 siheder legény félig mesztelenül, félig pedig harangokkal felékesítve s az emberi rejtett testi szervek óriási mértékű utánzásával s azoknak mutogatásával gyönyörködtette a gyermekeknek kíváncsi és nagyokat mulató csoportjait.

Teljes undorodással siettem, hogy figyelmét felhívjam az illetékes tényezőknél. S dacára annak, hogy ez a megbotránkoztató kukázás már évek óta

szokásban van, s annak kiirtására csak egyedül a templom szószékek erős és ostorozó prédikációi véttettek eddig igénybe, mégis a hatósági ellenőrzésnek, ami a legfontosabb kellene hogy legyen, absolute semmi nyomát nem láttuk és nem látjuk. A legkutatóbb szemmel kerestem egy csendőrzáratot, melynek ilyenkor kellene az utcákon ellenőriznie – de sehol nyomára nem találtam.

Most ünnepek után már sok haszna nincs ez írásnak. Mindazonáltal igen szükséges volna ezeket az elvetemült legényeket kinyomozni és közszemérem elleni kihágásért őket jól megbüntetni. Jövőre pedig, s reméljük, hogy e soroknak meglesz az a hatásuk, hogy feledésbe nem fogják juttatni ez ügyet – igen ajánlatos volna a községekben – már ott, ahol ez szokásban van – előzőleg kidoboltatni, hogy a kukázás a legszigorúbban eltiltatik, s egyben reméljük, úgy az egyház, mint a község szívesen tűz jutalmat ki azok számára, kik az ily kukások személyeit s azok tartózkodási helyét a hatósági ellenőrzőknek nyomban feljelentik. Egy-két csendőr őrzáratnak a húsvéti reggeli órákban való végigsétáltatása a főutcákon ily szemérmetlen szokásnak azonnali kiirtását eredményezné. De amíg a közérkölcsiséggel a közhatóság vajmi keveset törődik – addig ez elavult állapotok megszűntetéséből nem lesz semmi.”

A fenti sorokat az egykori bácsfalusi lelkész, Kiss Béla írta 1914-ben. Minden bizonnyal nem volt arról tudomása, hogy már 1818-ban egyházi statútum követelte, hogy „az elavult szokások, melyek a jobb időszellemmel ellenkeznek, vagy éppen kicsapongásokkal vagynak összekötve, ’s feslettségekre adnak alkalmat, u.m. karácsonban a’ Herodesjáték, húsvétban a’ feresztés ’s tikmonyázás (mongyolózás) ’s ezekhez hasonlók mindenütt komolyan tiltas-

¹ Brassói Lapok, 1914. ápr. 16.

sanak meg.” A ma néprajzkutatója nagyon boldog lenne, ha legalább nyomait megtalálná az egykori karácsonyi játéknak, netán a kukázásnak. Ezek a szokások nagyon hosszú időn át túléltek az egyházi vezetés időről időre ismétlődő tiltásait, mígnem jött egy rendszer, amely időről időre az egyházat is tiltani próbálta.

Valamikor húsvét másodnapja teljes egészében a játéké volt. Apácán vízbevetőre, vagyis húsvét-hétfőre virradó éjszaka a legények a leányos házak kapuit kiemelték és eldugták. Leginkább az ifjú felnőttek, az abban az évben konfirmáltak mentek *kapulopni*. „*Hol salugátert vesznek le, hol a kikaput szedik le. Kellett vigyázni. Örökké hadban kellett lenni. Kiviszik a mezőre, jó távol s aztán jönnek másnap locsolni s nevetnek. Fél liter pálinkáért visszahozták*” (1997: Orbán István). „*Ha a gazdának kellett, akkor elment, megkereste s visszahozta*” (1997: Csere Mátyás). „*S a kapukat úgy elviszik, napok múlva kerül meg. Keresik reggel az asszonyok. Most már inkább nagy kapuk vannak, nemigen tudják elvinni. Most már inkább szénát és szalmát szemetelnek az útra a lányoknál, hogy másnap reggel kelljen sepergessenek. Trágyát visznek, egy-egy kosárral s elszórják*” (1997: Gíró Róza). „*Vicc volt, hogy reggel sepergessen*” (1997: Kiss Balázs). „*Szalmás csűr vót. S még a szekeret elbontották s felhordták a szalmás csűr tetejébe s esszerakták a szekeret a csűr tetején.*” (1997: Gíró Róza). Tíz évvel ezelőtt még tudtak mesélni adatközlőim. Ma nem a „szemetelést,” a „bohóckodást” hiányolják, hanem azt, hogy kiürül a falu, nincsenek gyerekek, akiknek húsvéti bolondozásától hangos lehetne az egykori nagyközség.

Hétfaluban a vízbevető hétfő szokásai inkább a farsangtemetésre² emlékeztetnek: a legények „*elindultak lóháton, reggel korán és felöltöztek maszkába, különböző bundákba és a lányokhoz eljártak. Minden lányt megöntöztek. Legtöbben vízzel öntöztek vagy szódavízzel... Nagy kosárral jártak, akik pedig lóháton, azok tarisnyával szedték a tojást. Egy hatalmas nagy polyvás kas, amivel az állatoknak hordták a szénát, a szekiérre fel volt tiéve. Amíg be nem jött a totalitárius rendszer. 58-ban volt az utolsó szokás. Mi voltunk, az én korosztályom volt az utolsó, akik ezt csináltuk, lóhátas öntözést... házról házra jártunk. Volt olyan is, hogy bekötték a lovat az udvarba, a legények felmentek az istálló fölé, hoztak le szénát a lónak, sokáig elpackáztak ott, jesztegették a gyerekeket, mindenféle hülyeséget összeméséltek. Aztán másik évben egy fiákert fo-*

² Maszkába öltözött személy a nyárádgálfalvi unitáriusoknál is megjelenik: a „hamubucskás” az öntöző gyerekeket riogatja, vagy mókás jeleneteket ad elő.

³ A bábusár máshol a farsang tartozéka.

⁴ Ti. falu

gadtunk s azzal voltunk öntözni. Azután többet nem engedték.” (1995: Benedek Petris János, Bácsfalu). „*Régebb a nővérem idejében jártak a fiúk lóháton, és akkor mentek bé az udvarokba, pénzt adtak, tojást, ez volt a szokás.*” (1996: Szén Jolán, Bácsfalu). „*Jártak a maszkások. Még a kamarából a szalonnát is ellopták. Szóval tartották a családot, s ketten-hárman mentek s a kamarából elvitték. Elvitték a kicsi kaput a sarkából. Vagy elvitték az ekét, vagy valamit.*” (1997: Barta János, Hosszúfalu-Alszeg).

A menet elengedhetetlen kelléke volt a „*kerekes kurváknak*”³ nevezett, kerékre szerelt bábusár, amelyet egy szekér vontatott. Bálint András helytörténész szerint ez „*egyben intő figyelmeztetés az ifjúság számára, hogy rossz magaviseletével nehogy a falu szájára kerüljön, mert a hírük úgy körbe szalad, mint amilyen gyorsan forog a kerék.*” „*A kerekesleánnyal való járás már kezd divatból kimmenni s még csak Türkösön és Pürkerecen tartja magát*” – írta Orbán Balázs 1873-ban, ám, mint a fentiekből is kiderül, végképp csak a kommunista rendszer tiltása szüntette meg. Addig „*több rend is volt. Minden rend⁴ megcsinálta a maga bábusárját*” (1997: Csernátfalu).

A fiatalon elhunyt egykori bácsfalusi lelkész akár meg is érthette volna az utolsó maszkás locsolást Hétfaluban. Talán születtek volna tollából másfajta leírások is, talán jólesően nyugtázta volna, hogy szeretett csángó népe számos eltévelyedése ellenére sem kárhozott el, nem fordult el evangélikus egyházától. Hiszen – ahogy a 93 éves tatrangi Barkó István mondta – „*úrvacsorát venni húsvétba, templomba járni, ez volt az embereknek a kötelességik*”. A tömérdek locsolóvers között Kiss Béla ma is hallana olyanokat, amelyekért csendőrért, netán erénycsőszért kiáltana, de hallana az ünnephez méltóakat is:

*Misét keseredett Sionnak leánya,
Tedd le bánatidot Krisztusnak mátkájo,
Forduljon örömrre szívednek bánatja,
Ne nyomjon el téged siralomnak hobja,
Merre mondom ámen.*

(1995: Gyerkó Anna, Pürkerec)

*Fénylik a fényes nap,
Szép fényességgel,
Mert király Krisztusunk
A halálnak erejét legyőzte.
Mély börtönnek ajtaját betörte,
Ez vette le rólunk
Fertelmes bűnünköt,
Ez adta fel reánk
Fényes köntösünköt. Ámen.*

(1998: Muszka Tóth István, Zajzon)

Nagypéntek emlékezete a művészetben

Annak ellenére, hogy mindegyik evangélium megírja Jézus kereszthalálát, János pedig különösen is beható leírást ad a Megváltó haláltusájáról, e kegyetlen kivégzési mód technikai lebonyolításáról keveset tudunk. A pogány korból nem maradt fenn egyetlen keresztre feszített ember ábrázolása sem. A feszület – amely minden katolikus és evangélikus templom oltárán ott található – nem a legősibb keresztény, illetve nagypéntekre emlékeztető szimbólum. Hogyan is lehetett volna az, amikor az üldözések idején Krisztus követését is titkolni kellett? S már csak azért sem lehetett az, mert maga a keresztfá a kora római császárkorban egyet jelentett a bitófával, amelyre csak a legelvetemültebb gonosztevőket feszítették fel. Nyilvánvaló, hogy a kereszt mint szimbólum csak az államvallássá lett kereszténység idején, a 4. század második felében terjedhetett el. Ugyanilyen bizonytalan időkre nyúlik vissza a feszület – a keresztre feszített korpusz – ábrázolása vagy plasztikai megformálása is.

Mellkereszthez tartozó korpusz, 11. századi ásatási lelet (Csabdi)

Még egy bizonyítékot hozunk fel arra, hogy a feszületábrázolás csakis olyan korban nyerhette kezdetét, amikor e kivégzési módot már csak elbeszélésekből ismerték. Már a reneszánszban is céloztak rá, majd a 19. századi orvosok és anatómiával foglalkozó művészek végleg bebizonyították, hogy a két tenyéren átütött szögek nem tarthatták felfeszítve a rajtuk függő testet, mert annak súlya még támasztó lábdeszka alkalmazása esetén is leszakította volna a tenyereket. A karokat tehát más ponton kellett rögzíteni. Mivel azonban nem a reális ábrázolási mód volt az elsődleges cél, hanem a téma szakrális jellege, a művészek az ősi megfogalmazásnál maradtak.

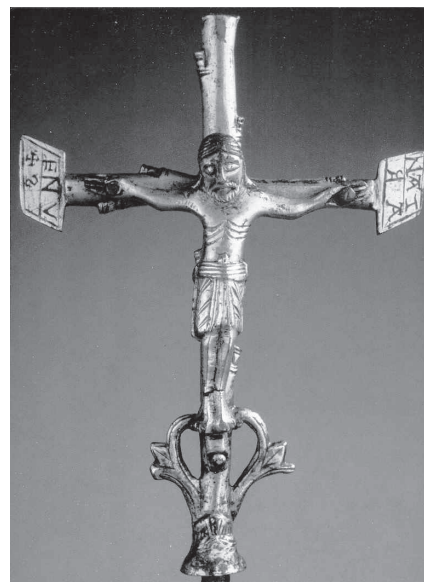

Mellkereszthez tartozó korpusz, 11. századi ásatási lelet (Újszász)

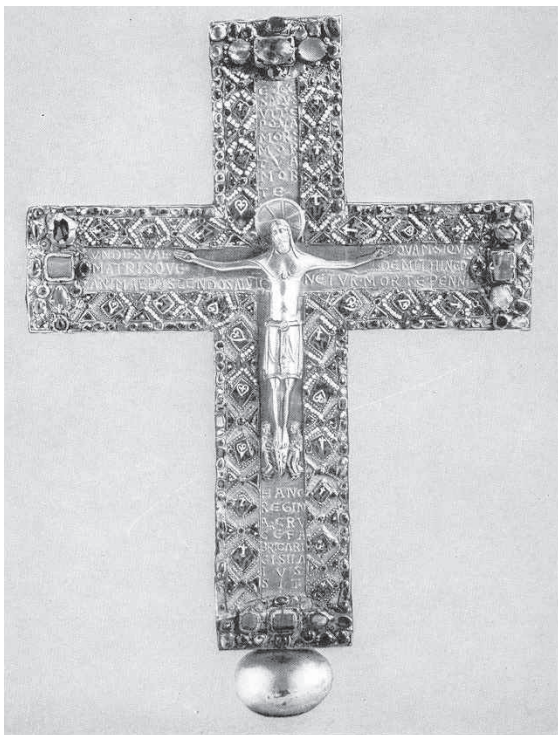
Mint minden emberi alkotás, amelynek azonos témája évszázadokon ível át, ki van téve a korok, stílusok változásának. Jóllehet a festészeti és rajzos, valamint plasztikai megoldásokat is hozzáértő szakemberek készítették, a sokféle variáció mellett nem mindig a volt elsődleges a művészi felfogás.

A művészettörténeti szakirodalom a feszületábrázolásokat többféle, számos variációt mutató szempont szerint csoportosítja, ezek némelyike kormeghatározó is lehet. A legfontosabb osztályozási szempontok: 1. a korpuszt árütő szögek száma (három vagy négy); 2. a karok helyzete (vízszintesen kitért vagy V alakban függő); 3. halott (csukott szemű) vagy szenvedő Jézus; 4. Jézus szoknyaszerű (térdig érő) colobiummal vagy ágyékkötővel; 5. Jézus fedetlen fővel vagy királyi (nem tövis-) koronával. Ezek mellett az alapvető típusok mellett számos egyéb variáció létezik még.

A legkorábbi feszületek (síkban és plasztikában egyaránt) egymás mellé helyezett, támasztódeszkán nyugvó, egy-egy szöggel átvert lábfejekkel

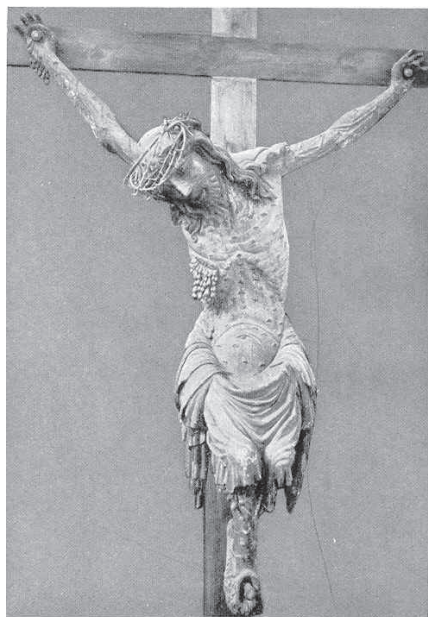
Körmeneti kereszt, 12. század (Cegléd-Öregszőlők)

Gizella-ereklyetartó, 12. század

ábrázolják a kereszten függő Krisztust. (Ez az ún. négy szöggel átvert korpusz.) A gótikában a zártabb kompozíció érdekében a lábfejeket keresztelik, és egyetlen szöggel ütik át (ún. három szöggel átütött korpusz). A gótika után mindkét megoldás előfordul.

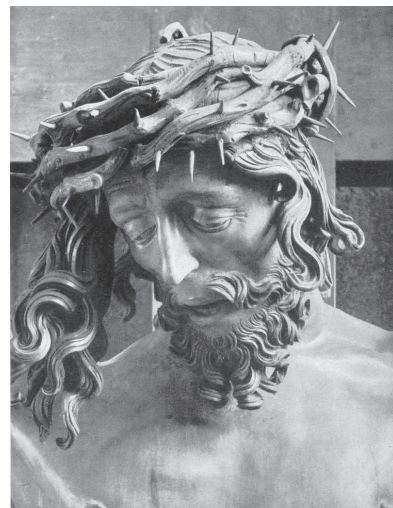
A megfeszített Krisztust bemutató, első datálható – 586-ból való – rajzot a mezopotámiai Zugba kolostorban találták. Ezen a hosszú hajú és szakállas, nyitott szemű Jézus bokáig érő ujjatlan ruhát visel. A nyugati kereszténység Jézus-ábrázolásai már korán eltértek a keletiektől, amelyeken Jézus nem egyszer a kereszten is papi ornátusban mint főpap vagy felkent király jelenik meg, aki diadalmaskodik a halál felett. Egyszerűsített megfogalmazás-

Gótikus feszület,
1400 előtt
(Borosló)

ban ugyanezt akarták kifejezni a Karoling-kortól megjelenő koronás korpuszok is. Erre a típusra főként a kisplasztikák, a mell- és körmeneti keresztetek adnak példát. A magyarországi feltárások során számos ilyen típusú öntött korpusz került elő még a 13. századból is. Az egyik legszebb hazai készítésű, felirattal datált aranykorpusz látható az ún. Gizella-ereklyetartón. Ezt a 44,5 cm nagyságú, kereszt alakú díszes ereklyetartót felirata szerint Bajorországi Gizella, Szent István felesége küldte anyjának Regensburgba, ma a müncheni Residenz kincstárában őrzik.

A felfeszített korpusznak a gótikában megváltozott helyzetét már említettük. A test egyre jobban elválik a kereszttől, mivel főként a halott Krisztust ábrázolták. A fej lehanyatlik, a lábak megroggyannak, és a koronát felváltja a töviskoszorú, illetve gyakran glória vagy sugárkoszorú. Az érett gótikában mindez hosszú fejlődés eredménye, amely a szenvedő Krisztus naturalista ábrázolásán keresztül jutott el a halott Megváltó szelíd arckifejezéséig,

Reneszánsz
Krisztus-fej
Veit Stosstól
1520-ból (Nürnberg)

s ezzel szinte észrevétlenül lépett át a reneszánszba. Jóllehet a gótikában a szobrászok sohasem éltek vissza a naturalizmussal – szemben azokkal a példákkal, amelyekkel a korabeli festészetben találunk, különösen a német és németalföldi oltárok táblaképein. (Lásd a festési módjában már a reneszánsz vívmányait felhasználó, de felfogásában még gótikus Grünewaldnak a Krisztus szenvedéseit riasztóan ábrázoló isenheimi oltárát 1515-ből.)

A barokk és a későbbi stílusok sem változtattak sokat a végleg kialakult feszülettípusokon. Legföljebb az arc kifejezése változott. A barokkban a többnyire haldokló Krisztus az ég felé fordul, mindenképpen esztétikai hatásra törekvő idealizáltan szenvedő arckifejezéssel. Félig nyitott ajakkal mindegy illusztrálni szeretné az evangéliumok ígét: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” (Mt 27,46; Mk 15,34).

A barokktól kezdve van azonban a feszületnek olyan megjelenítési formája is, amely közvetlenül

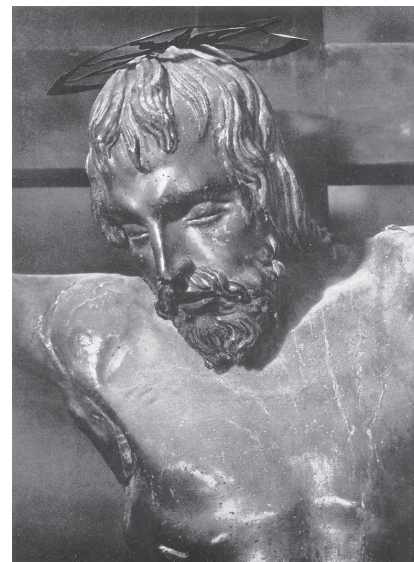
az épülethez kapcsolódik. Ez a kálvária mint szakrális építmény.

A kálvária a Golgota latin elnevezése (Calvaria), vagyis annak a vesztőhelynek Jeruzsálemen kívül, ahol Jézust és vele együtt a két latort kivégezték. Már az említett és pontosan datálható – 586-ból származó – Codex Laurentianus miniatúráján is ott láthatjuk Jézus keresztre alatt Máriát és Jánost, valamint Magdolnát, megfelelően a János evangéliuma szövegének. A korai festészetben (már a gótikában is) gyakran ábrázolták ezt a jelenetet, de a plasztikában szoborcsoportként csak a barokkban lett általános. A reneszánszban főként az ötvösművészetben találkozunk vele, amint azt a hazai készítésű híres Mátyás-kálvária is mutatja.

A 17. század második felében a nagybőjti körmenetekből alakult ki elsősorban jezsuita ösztönzésre az ún. kálváriajárás. Falun szép természeti környezetben a dombtetőre három keresztet állítottak (a középsőt mindig korpusszal), és a felvezető út mentén ún. stációkat helyeztek el festett vagy faragott passióbeli jelenetekkel. Ide vonult ki a nép nagypénteken, felfelé haladtában szent énekeket énekelve. Egy-egy stációnál megálltak és imádkoztak. A stációk száma 14 volt. Ennél több a pápai rendelet szerint nem lehetett, mert az apokrif iratokból táplálkozó népi képzelet számukat egyre növelte volna.

A városokban más volt a helyzet. Itt domb helyett építészeti megoldásokhoz folyamodtak: magasan fekvő teraszt alakítottak ki felvezető lépcsőkkel. A teraszon helyezték el a három keresztet és a Krisztus keresztre alatt álló három személy (Mária, János és Mária Magdolna) szobrát. A terasz alsó szintjén volt rendszerint a Szent Sír-kápolna. Építészeti elemekből kialakítottak tehát egy kálvária-hegyet és egyben a nagypénteki liturgiához tartozó helyiséget is. Ezek a kálváriák sok hazai városképeknek meghatározó barokk elemei. Még a klasszicista stílus idején is épültek ilyenek, de azok száma jóval kevesebb.

A legszebb barokk kálvária valaha Pesten állott, 1747 és 1749 között épült. Emlékét Józsefváros-

Reneszánsz
Krisztus-fej
Donatellótól
1520-ból
(Firenze)

ban a Kálvária tér ma is őrzi. Az alsó szintjén levő Szent Sír-kápolnát II. József 1786-ban bezáratta, ezzel az építmény liturgikus használatát is megtiltotta. Bár a nép nagypénteken még továbbra is kijárt a kálváriához, az egyházi felügyelet nélkül maradt építmény egyre romlott. A hozzá vezető út, a Stáció (mai Baross) utca is beépült, idővel a szép kálvária szobrai is tönkrementek, majd végleg eltűntek. Városrendezési indokokra hivatkozva 1889-ben a főváros elrendelte lebontását. Ekkor emelte fel szavát Stróbl Alajos az értékes emlékmű védelmében azzal a javaslattal, hogy helyezték át a kálváriát az epreskerti szobrásziskola művésztelképére. 1893-ban ez meg is történt. Szobrok akkor már nem voltak rajta, de a kilenc árkáddal áttört, gazdagon faragott teraszos építmény, aljában a boltozott Szent Sír-kápolnával, még szobrok nélkül is egyik legszebb emléke barokk művészetünknek. Köveit gondosan megszámozva telepítették át, és azóta többször is restaurálták, utoljára 2004-ben. Látványosságán kívül most új funkciót is kapott: a nagy méretű terasz (átmérője több mint 10 méter) az építményhez illő alkalmi programok, drámai és zenei előadások ideális helyszíne lett.

Pamer Nóra

Falusi kálvária (Gyulafirátót)

Az ún. epreskerti, egykori józsefvárosi kálvária (Budapest)

HÚSVÉT ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Március 20., nagycsütörtök

17.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Csepregi András

Március 21., nagypéntek

17.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Koczor Zoltán

Március 23., húsvét ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Március 24., húsvéthétfő

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Fülöp Attila

Március 30., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Boór János

Április 6., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Iványi Gábor

Április 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Április 20., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Béres Tamás

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor H. Vorgrimler *Új teológiai szótáráról és a Szétosztott teljesség. A hetvenöt éves Boór János köszöntése* c. kötetéről Boór Jánossal és Mártonffy Marcellal, a kötetek szerkesztőjével Csepregi Zoltán és Donáth László beszélget

16.00 órákor vecsernye, ígét hirdet: Donáth László

Április 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Május 1., mennybemenetel ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Fülöp Attila

Május 4., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Vári Krisztina

Május 11., vasárnap, pünkösd ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

Május 12., pünkösdhétfő

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Gálos Ildikó

Május 18., vasárnap, Szentháromság ünnepe,

az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Donáth László

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor *A vallás rejtett dimenziói –*

vallásantropológiai kutatások dél-amerikai terepen.

Losonczy Anna előadása

16.00 órákor vecsernye, ígét hirdet: Koczor Tamás

Május 25., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Frenkl Róbert

Június 1., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Fülöp Attila

Június 8., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Balogh Éva

Június 15., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, ígét hirdet: Mártonffy Marcell

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor kerti mulatság és Siegmund Groven

norvég szájharmonika-művész koncertje

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

húsvéthétfőn, valamint pünkösdvasárnap 14.00 órákor

BIBLIODRÁMA

„Engem keressetek és éltek” (Ám 5,4)

Vajon útba igazítanak-e a pásztorprófeta Ámosz ósrégi látomásai?

Útbaigazítók: Muntag Ildikó és bibliodramatistái

Alkalmak – nem csak gyülekezeti tagoknak: március 19-én, április 26-án és május 24-én, szombaton 16–19 óráig

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

Alkalmak: április 9-én, május 14-én és június 11-én,

szerdán 17.00 órákor

Gyermekcatekézés

Minden vasárnap 10.00 órákor

NEMZETEK ZENÉJE TAVASZI KONCERTSOROZAT

Április 6-án, vasárnap 18.00 órákor – ITÁLIA

az *All the Ages Kamarakórus*
és *Pfeiffer Gyula* (orgona) hangversenye

Június 1-jén, vasárnap 18.00 órákor – IZRAEL

Fekete László (ének) és az *Ogyessza*
Klezmer együttes hangversenye

Június 15-én, vasárnap 14.00 órákor – NORVÉGIA

Sigmund Groven
norvég szájharmonika-művész hangversenye,
orgonán közreműködik: *Pál Diana*

Hálásan köszönjük mindazok segítségét,
akik 2007-ben gyülekezetünket és a
Csillaghegyi Gyülekezet- és Templomépítő
Alapítványt befizetéseikkel támogatták.
Kérjük, hogy a 2007. évről készített adóbevallása
benyújtásakor is támogassa alapítványunkat
a személyi jövedelemadó szabadon választott
célra rendelhető egy százalékának
felajánlásával.

ADÓSZÁM: 18075096-1-41

Szerzőink:

BALASSA PÉTER esztéta (1947-2003)

BÉRES TAMÁS teológus

BODOR PÁL (DIURNUS) újságíró

CSEPREGI ZOLTÁN segédlelkész

DEÁK DÁNIEL egyetemi hallgató

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

DONÁTH MIRJAM újságíró

FRENKL RÓBERT ORVOS

GELLÉRT KIS GÁBOR újságíró

KERTÉSZ ÁKOS író

KOZOR ZOLTÁN főiskolai tanár, rendszerszervező

PAMER NÓRA régész, építészettörténész

PAPP OSZKÁR festőművész

RAJ TAMÁS rabbi, történész

SCHWEITZER JÓZSEF főrabbi

TÁTRAI ZSUZSANNA néprajzkutató

VERES EMESE-GYÖNGYVÉR néprajzkutató, újságíró

E számunkat a pokolábrázolások és Kontraszty László képei díszítik.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittzés Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon/fax: 240-3771, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Felelős vezető: Iványi Miklós

Adományokat az OTP 11703006 – 20058830
számlaszámra várunk.